

Popper Péter
Napidő

Borítóterv: Pintér László

© Popper Péter – 2006

ISBN 963 7168 65 6

Saxum Kiadó

Felelős kiadó: Jenei Tamás

Felelős szerkesztő: Matolcsi-Papp Zoltán

Tördelőszerkesztő: Jeges Erzsébet

Nyomtatta és kötötte a Kaposvári Nyomda Kft. – 261119

Felelős vezető: Pogány Zoltán igazgató

Bevezető

Évekkel ezelőtt megjelent egy könyvem, a Holdidő, amely két kiadást is megélt. Holdidőnek neveztem azokat az éveket, amelyek már a messze múltban kerültek el mögöttem, holdfényben villódzó titokzatos táj, félig élesen megvilágított, félig árnyékba borult alakok, akik már nincsenek e földön. Hosszú időn keresztül figyeltünk egymásra, formáltuk egymást.

Most pedig már én is eljutottam a kékes holdfény és a pirosuló napsugár határáig. Szóljon hát ez a könyv az élőkről, akik akarva-akaratlan behatoltak az életembe, valószínűleg én is az övékbe. Cipeljük egymás jó-rossz hatását, konstruktív és destruktív szándékait. Van, amelyekről tudunk, van, amelyekről sejtelmünk sincs, de éppúgy építettük belőlük önmagunkat, ahogyan szenvedtünk is tőlük. Nem barátokról vagy ellenségekről van szó, hanem létezésünk és tevékenységünk,

szavaink és tetteink lelki következményeiről. Néhányan a könyv írása közben cserbenhagytak, s átléptek egy másféle létezési formába, vagy a semmibe – ki tudja? Többüket már életükben én hagytam cserben a mindennapok zúrzavarában.

Önmagam tájékoztatására, az áttekintés érdekében készítettem róluk egy listát. Nem válogattam ki senkit közülük, egymást hívták elő az emlékezetemből, de főként a szívemből, s ha erre sor került, senkit ki nem hagytam egyéb meggondolásokból. Nem mondom, ez a lista egy kissé bizarr, de hát ez telt tőlem, tudatos beavatkozás, szelekció nélkül.

Íme – nevük, hogy számomra *mic sodák*, és polgári foglalkozásuk – a Napidő szereplői:

Egy félős kismaci:

Ez én voltam egykor...

Szerelmek:

Madame Chakravarthy – pszichológus

Acél Ilona – gyógypedagógus

Művész:

Szabó István – filmrendező

Író, újságíró:

Müller Péter – író

Zalai István – újságíró

Politikus:

Horn Gyula – miniszterelnök

Orbán Viktor – miniszterelnök

Barátok:

Groó Diana – filmrendező

Kozma András – szitárművész

Erdős Ákos – üzletember, vállalkozó

Varga Zoltán – pszichológus

Láng Tamás – életművész

Láng György – jogász, rendőrtiszt

Bellák Ervin – orvos

Feuer Mária – gyógypedagógus

Tudós:

Hunyady György – pszichológus

Sportoló:

Gyarmati Andrea – orvos, úszó

Pap, ezoterikus:

Donáth László – evangélikus pap

Murthy prof – pszichológus

Névtelen indiai asztrológus – asztrológus

Buddharakkita Teyra – szerzetes,
kolostori apát

Dr. Puranik – ájurvédikus orvos

Nézegetem a neveket. Csak két szerelem? A mindenségit! Az egyik valami plátói megszállottság volt Indiában, a másikat feleségül vettem. Hiszen ötször házasodtam, nem beszélve a hosszú évekig tartó együttélésekről, röpke kalandokról, szűz évekről... De akkor is így igaz. Mert elhatároztam, hogy ebben a könyvben nem hazudok. Persze más csoportosításban megneveztem olyan nőket is, akiknek erotikus sugárzása rabul ejtett, de kapcsolatunknak mégsem ez volt a lényege.

A barátok számát reálisnak gondolom, még akkor is, ha 50 éves korom körül szá-

mos barátom váratlanul meghalt, vagy a barátságunkat széttörte a politika. Máig is rejtély számomra a rendszerváltás, a politikai változások dögletes hatása az emberi kapcsolatokra. Nem értem, és soha nem hittem volna lehetségesnek.

*„Tudtam, hogy örökre összeveszhet
egy semmiségen két örök barát,
de nem hittem, hogy velünk is megeshet,
ami a halálnál ostobább.”*

Írta József Attila. Bizony megeshet. Közöttük gyászolom elsősorban Szondy Máriát és Nagy Zoltánt; akik miatt valószínűleg még újra kell születnem.

A papok, mesterek, szellemi vezetők nagy részétől már a Holdidőben kellett elköszönnöm. Viszont még hallgatok egy-két fiatalemberről, ki tudja, hol tartunk most, és hová érkezünk, ha marad elég időnk egymásra.

Talán meglepő a sorban két miniszterelnök neve. Az egyiknek személyes tanácsadója voltam egy ideig, a másikkal soha nem beszéltem egy szót sem. És mégis: nagyon sokat foglalkoztatott a személye, sorsa, karaktere. Érdeklődésem fokozatosan ellenszenvvé változott („miniducénak” is neveztem, meg „kisfiúnak nagy cipőben”), mégsem vesztettem el annyira az objektivitásomat, hogy tagadjam a rendszerváltáskor felvillanó lehetőséget: egyedül ő lehetett volna egy értéke-

sebb magyar jövő szegletköve, ha Pálként, csak előre tekintve nekiszegezi magát annak, amit számára a sors felkínált, és nem tekintet visszafelé.

A többiek? A magam módján megszerettem őket. Itt az előszóban legyen nekik ennyi elég.

Budapest, Szarvaskő, 2006. július 20.

Popper Péter

A Napidő felé: Egy félős macika

A fiú 1933-ban született. Így hát volt még hat éve a háborúig, sőt tulajdonképpen nyolc, amíg hazája is bele nem sodródott a világtörténelembe, és már tízéves is elmúlt, amikor rájött, hogy őt meg akarják ölni. Szerencséje volt hát, hogy életét még a békebeli békében kezdhette élni. Máskülönben ráfogták volna, hogy félelmeit a háború és a holokauszt rémségei okozzák. De ennek a kisfiúnak a félelmei ősi mélységekből vagy magasságokból törtek elő: talán előző életeiből eredtek, netán a zsidóság kollektív történelmi tapasztalataiból, vagy a csillagok sugárzása küldte őket.

Félelmei közül először a körömvágás és a hajvágás borzalmait kellett elviselnie. A hajvágás volt az elviselhetőbb, néma pánik rázta csöndesen, amíg a fodrász ollója a füle körül csattogott. De a körömvágás már halk nyüszítést csalt elő belőle, gondosan szor-

gосkodó mamája nagy bosszúságára: „*Hát nem bízol bennem, hogy nem vágok bele az újadba?*”

Ennyire azért nem bízott meg benne.

Ám a félelmek okai rejtve maradtak. A család a zsidó hagyományok szerint rendezetten, jólétben és hangsúlyozott szeretetben élt. A fiú egyetlen gyerek volt. Minden péntek este ők és az anya négy testvérének családja összegyűlt a nagypapáéknál, gyertyafényre, áldásra és ünnepi vacsorára. Pedagógiailag is felvilágosultak voltak, anyja és több nagybácsija pszichoanalízisbe járt, senkit sem ijesztgettek, nem voltak komor büntetések, tiltások sem. Közkézen forgott Hermann Alice *Emberré nevelés* című könyve. Amikor a kisfiú ötéves korában valamiért megharagudott a szüleire, bejelentette, hogy a nagymamához költözik, ahol különben is mindig volt félretéve számára májzsír vagy pecsenyészír. Hogy ne üres kézzel érkezzen, a tanácstalan szülők segítségével néhány konzervet egy táskába pakolt, és az említett könyvet is magával vitte.

– Ezt neked hoztam, hogy tudd, hogyan kell engem nevelni!

A nagymama felsóhajtott:

– Én tudom, kis unokám. Bár az anyád is tudná...!

A félelmek komor csapatában előkelő helyet foglalt el a szállakivétel és az injekció. A kisfiú nemegyszer már pizsamában megje-

lent az ajtóban, és az elcsöndesülő társasággal mit sem törődve bejelentette a mamájának:

– Bal kéz, középső ujj!

Mármint hogy amíg ő alszik, onnan vegye ki a szállkát. Ám ezek az álombeli akciók végül is kudarcba fulladtak. Egy lágyszívű orvos nagybácsi hajlandónak mutatkozott a kisfiúnak álmában injekciót adni. Ám a gyerek álnokul csak tettette az alvást, s amikor a tűt beleszúrták, üvöltve felugrott. A tű belegöbült a fenekébe. Az iszonyatos, elviselhetetlen félelem csúcsa azonban a fogorvos volt. Pedig a dolog tulajdonképpen jól kezdődött. Az aranyos Bányai doktor bácsi megmutatta neki a műszereit, a gépeit, megsimogatta, és beleültette a fogorvosi székbe:

– Nyisd ki a szád, csak megkocogtatom a fogaidat.

És így is történt. Akkor az asszisztensnő egy kis lavórban vizet hozott be, és abban egy fehér celluloidkacsa úszott.

A kisfiú elragadtatottan játszott vele.

– Na ülj vissza, megint megkocogtatom a fogaidat...

És váratlanul kihúzta! Ennek a váratlan traumának a következményeit már Bauer doktor bácsinak kellett elviselnie, elegáns Mussolini téri (ma Oktogon) rendelőjében. A kisfiú beleharapott a kezébe, leverte a földre a műszertálcát, teljes erejéből belerúgott a röntgenkészülékbe, ami be is horpadt. Any-

jába kapaszkodva menekült az ajtó felé. A mama gyönyörű, vadonatúj, lila angórapulóve-re a fogorvosi széktől az ajtóig nyúlott. A doktor is őrzöngeni kezdett:

– Asszonyom, a nevelés nem az én dolgom!

– Hívjuk ide a papáját – ajánlotta a mama –, őrá hallgat...

Telefon haza, a papának. A cseléd vette fel.

– Az úr azt üzeni, hogy éppen fürdik.

– Szóval ő a kádban üldögél, amíg én kínlódom a gyerekével! Kérem, nekem tizenkettőkor egy temetésre kell mennem.

– Fizetem a taxiját a zsebpénzemből! – bögte a gyerek.

– Micsoda? Te kis pimasz! Hívják fel a házmestert!

A házmester feljött. Erős ember volt, a mamával és az asszisztensnővel együtt végre lefoglák a kisfiút. Kihúzták a fogát. Tejfogról volt szó.

– Gratulálok! Ön a legnagyobb fogorvos a világon! – üvöltötte a gyerek.

– Füttyülök a dicséretedre, te szemtelen!

És horribilis összeget kért. A kék-zöld folttokkal borított kisfiú akkor már békésen balagott a lifegő pulóverű mama oldalán. Amikor kiléptek az utcára, a gyerek azt mondta:

– Nézd, anyám, milyen gyönyörűen virágzanak a fák!

Akkor kapta az első pofont életében.

Tudós pszichoanalitikusok nyilván a kaszt-

rációs komplexust emlegetnék, hiszen mindig a testi integritás fenyegető megsértésére robban ki a gyerek pánikja. Így is lehet magyarázni. A fogorvos úgy magyarázta az esetet bridzselés közben, hogy egy bolond kisgyerek szétverte a rendelőjét. Egyik partnere erre szelíden megjegyezte:

– Ismerem a sztorit. Az unokaöcsémről van szó. Nem bolond, csak nem szereti, ha húzzák a fogát.

Visszatérő álma volt, hogy hazaérkezik, már nyílik az előszoba ajtaja, barátságos fény hull ki a sötét lépcsőházba. Ekkor megragadják és elhurcolják. Kiáltana, de nem jön ki hang a torkán. Az előszoba ajtajának biztató fénycsíkja egyre távolodik.

Elemistakorában – a Hollán utcai zsidó elemibe járt – egyszer otthon felejtette a sapkáját. Minden veszélytudat és szülői tiltás ellenére, irtózatos pánikjában hazarohant érte, át a forgalmas körúton. Szakadt róla a víz és remegett. Apja megsajnálta, és aznap nem ment iskolába. Mi mindennek kellett vele történnie ahhoz, hogy ez a mindig fenyegető pánik a növekvő önbizalomnak adja át a helyét? A lélek paradox és kiismerhetetlen törvényei szerint csupa félelmet keltő iszonyúságnak.

Megélte Isten hűtlenségét a népe iránt. Megértette, hogy apja hazudott, amikor visszatérően mondogatta: „*Ne félj, amíg engem*

látsz.” De a sárga csillagot viselő, hatalmas termetű papáját a szeme láttára megpofozták a géppisztolyos nyilas suhancok, és ő nem ütött vissza. Kihallgatta szülei beszélgetését, akik deportálás esetére maguknak is és neki is tartalékoltak egy-egy halálos adag morfint. A Margit hídról látta, ahogy a gatyára vetkeztetett embereket belövik a Dunába. Idegenbe került, hamis névvel és iratokkal, mert az erkölcsi törvény megsemmisült, és az élhetett, aki hazudott. Egy hegyoldalról nézte az elsötétített Budapestet, a Duna csíkját, hallotta a támadó repülőök zúgását, és látta az ejtőernyővel aláereszkedő sztálingyertyák fehér fényébe dermedt várost. Aztán fellobogtak a lebombázott olajfinomítók vörös tüzei. Ördögi szépségű látvány volt. Egy negyedik emeleti lakásban, illegális búvóhelyen élte végig Budapest ostromát. Látta, amint egy légiakna hatására szétnyílt a ház fala, és szilánkok vágódtak az apja hátába. Amikor kis időre elhallgattak az ágyúk, hason csúszva havat gyűjtött egy vödörbe, mert az éhezéssel sokkal rosszabb volt a szomjazás. Egy vödör hó csészényi vízzé olvadt. Örült a lovak vicsorgó hullájának, mert néha húst lehetett szerezni belőlük. S meteorológiai jóslatot adott egy magasba nyúló, halálba dermedt kéz, ami körül egyre lejjebb ereszkedett a hó. Először csak csuklóig, aztán már könyékig kilátszott, így jelezte közeledtét az áhított tavasz.

Mindebből tanulni lehetett. Azt lehetett megtanulni, hogy az ember minden súlyos helyzetében egyedül van. Meg lehetett tanulni, hogy nincs külső menedék, védelem, segítség. Hogy a szeretet, a család, a barátság, az emberi kapcsolatok semmit sem érnek, hamis illúziókat keltenek. Csak szerencse van, vagy véletlen, vagy sors. S ennek a tudásnak a fényében nevetségessé vált minden félelem és pánik. Illetve: minden élet- és halálfélelem, egzisztenciális, politikai aggodalom, büntudat és lelkiismereti vívódás. Egy nem: a félelem a nőktől. A nőktől minden normális férfi fél, aki rezonál a nőkre. Csak az igazi bükkfagatya bunkó nem! A matriarchátus bukása óta – ami történelemfogytaig szóló tanulságokat hozott – minden férfitársadalom igyekezett ketrecbe zárni a nőket. Persze nem véletlen, hogy az állatkertben is a páva sétál szabadon, a nagy-macskák rács mögött tengődnek. Mert tőlük félnek. Egy dühös férfi is félelmes lehet. Olyan, mint a tigris: nekimegy, és széttépi az ellenségét. De egy igazi nő dühe csöndes, mint egy húsevő növény. Akire rácsukodik, azt csendben megemészti. Jaj az ilyen megemésztett férfinak! Három-négy év alatt már nem éri el egy fogyatékos gyerek önkiszolgálásának színvonalát. Éhen hal a frizsider mellett: „Mi van enni?” Már felöltözni sem tud egyedül: „Mit vegyek fel? Nem készítetted ki az ingemet.”

A fiú azt olvasta, hogy az eleusiszi matriarchátusban egy állandó királynő uralkodott, de minden évben új király lett a férje. Méghozzá abból a férfiből, aki a megszentelt napon elsőként lépett át Eleuszisz kapuján. Kézitusában meg kellett ölnie az egy éve uralkodó királyt. Azután egyszer nyilvánosan szeretkeznie kellett a királynővel. S ettől kezdve egy évig tökéletesen szabad volt, azt csinált, amit akart. S ha az előző király erősebb volt? Akkor is meg kellett halnia. A királynő és udvarhölgyei körülülték a küzdőteret, s ha látták, hogy baj van, kezükben halkan peregni kezdtek a dobok. Valami furcsa dallamot zümmögtek hozzá, s a régi király ereje lankadni kezdett. A dobok egyre hangosabban szóltak, egyre hangosabb lett az ének is. S egy idő után a király tehetetlenül hanyatlott a földre. Akkor a jövevény megölte. A fiú leengedte kezéből a könyvet. A hideg futott végig a hátán. Még nem ismert nőt, de most érteni kezdte a családját. S azt is megértette, hogy belőle soha nem lesz hódító férfi, hanem mindig az agresszívebb nő fogja magával ragadni.

Ez vigasztalás volt számára abban a nyomorúságában, hogy még nem volt nemileg felvilágosítva. Rajta semmi sem múlhatott, majd a nők mindent elintéznek – gondolta. Óvodáskorában hallotta azt a kifejezést, hogy „*baszd meg!*”. Egész nap ezt ordította, amíg apja meg nem kérte rá, hogy ezt ne tegye.

- Miért?
- Mert ez valami csúnyát jelent.
- Mit?

A becsületes papa zavarba jött. Ezt mondta:

– Hát... Azt a viselkedést, amiből a gyerekek származik.

Később az elemi iskolában egyik osztálytársa felajánlotta: elmondja neki, hogy születik a gyerek. Nagy izgalommal várta a beavatót. Szünetben odajött hozzá a mindentudó, és a fülébe súgta:

– Gezi! – És elment.

Tizenhat éves korában aztán pórul járt. Egy huszonegy éves lánynak udvarolt. Mindketten levetköztek. A lány az ágyra feküdt. A fiú meg sündörögve körüljárta, mint a macska, de hiába vizsgálódott, semmi behatótási lehetőséget nem látott rajta. Ennyire félreértette volna az olvasmányait? A lánynak is feltűnt a habozása, és nagyon kedvesen azt kérdezte:

– Mondja, Péterke, maga volt már nővel?

Istenem, ha egészséges lelke lett volna, bevallja a szüzességét, és minden megoldódik. De a neurózis felelt belőle:

– Hogyne! Már kétszer is...

Így hát rajta maradt az átok. S mikor egy évre rá egy másik lány beavatta a titokba, ő – mint ártatlanságában elvarázsolt rabbiunka – még akkor sem tudta, hogyan kell folytatni az aktust. Végül a lány megunt a mozdulatlan helyzetet:

– Te, ez nem cukrászda! Ide nem lehet beülni!

Istenem, milyen kegyetlenek a nők. És mégis ebben a formában érte a megváltás. A kisfiú fölemelte a fejét. A félelmetes évek sötétségén valami derengés tört át. Hajnalodott. A Holdidő véget ért. Elkezdődött a Napidő...

Arcok alkonyati fényben

„A tudat konok katonája
Az este peremére dül.
Fegyverét ledobálja
Fáradt embertelenül.”

(Vidor Miklós)

Négy találkozás

Szórványos indiai emlékek. Részben, elnagyoltan meg is írtam őket a *Várj, amíg eljön az órád* című könyvemben. De négy alak ma is integet a tér és az idő messzeségéből. Szeretnének bekerülni ebbe a könyvbe.

1971-ben a bangalore-i National Institute of Mental Healthben dolgoztam. Amerikai pénzen működtetett modern neuropszichiátriai intézet volt. Persze olyan indiai módon modern, nem hiányoztak a jóga-, hipnózis, ájurvédikus, természetgyógyász osztályok sem. Bangaloréban négy számomra fontos emberrel kerültem kapcsolatba.

Az első Murthy professzor, akinek a klinikai pszichológiai tanszékéhez tartoztam. Murthy ujjongott, amikor moszkvai és leningrádi tanulmányútjaimról meséltem neki, szemmel láthatóan szerelmes volt Pavlovba és a feltételes reflexek tanába. Amikor meglátogattam

a helybeli Ramakrisna Missziót, a Swaminak elmondtam, hogy találkoztam Indiában az első materialista emberrel.

– Kivel?

– Murthy professzorral.

– Murthyval? De hiszen Murthy hozzánk tartozik. Félévenként nálunk tölt néhány meditációra szánt napot. Nem eszik húst, aszkézisben él.

– De hát erről nekem semmit nem mondtott.

– Nyilván nem tartotta érdemesnek, hogy önt ebbe beavassa.

Úgy érzem, ennyi elég Murthyról. Valószínűleg csak ezt a figyelmeztetést akarta maradandóvá tenni, hogy az ember nem kaphat mindent ajándékba, ha nem nőtt fel bizonyos dolgok elfogadásához.

A második ember Madame Chakravarti volt. Sötét bőrű, nagyon szuggesztív jelenség. Nyilván azokhoz a nőkhöz tartozott, akik tudományos munkájuk miatt kicsúsztak a férjhez menés lehetőségéből. Az öngyilkosság kérdésével foglalkozott. Murthy közvetítette kérését, hogy szeretne velem konzultálni. Egy délután létrejött a találkozás Murthy professzori szobájában. Chakravarti gyönyörű, arannyal átszótt zöld szárit viselt. Kérdések, válaszok. Aztán egyre gyakoribb hallgatás, egyre ritkább kérdések. Aztán a körénk vastagodó csend. S a csendben az a ritka pil-

lanat, amikor – Balázs Béla szavai szerint – a sors ízét érzem a nyelvemen, és csak egyetlen biztos tudás van a fejemben: hogy közünk van egymáshoz. Egy idő után már nem lehet megszólalni. Ki tudja, mennyi idő telhetett így el?

Aztán Madame Chakravarti már nem volt a szobában. Sötétedett. Másnap beteget jelentett. Amíg Bangaloréban voltam, nem jött be az intézetbe. Hónapok elteltével, amikor Bombayben már hazafelé készülődtem, hirtelen belém mart a kérdés: nem most herdálom-e el életem javát? Napokig vergődtem. Telefonálni akartam neki, hogy repüljön Bombaybe. Várok rá. Csak rá várok. De hát micsoda örültség lenne ez!

Nyolc év múlva láttam újra. 1979-ben Bangaloréban meglátogattam. Egy ősz öregasszony nézett rám, mélyen ülő szemekkel. A hindu nők gyorsan öregszenek.

A harmadik találkozás levelezés útján történt. Híre járt, hogy Mysoréban él egy kiváló asztrológus. A nevét elfelejtettem. Sok buta horoszkóp olvastán nem hittem az asztrológiában. Jobban szerettem, ha az embert nem emberen kívüli tényezőkből próbálják megismerni. Gondoltam, egy indiait azért kipróbálok, hiszen itt született meg a csillagjósítás, ez a hazája. Felírtam egy cédulára, hogy férfinak születtem, hol, mikor (anyámtól tudtam az óra-percet is), és mellétem hatvan

rúpiát. Hallottam, hogy ennyi a tarifa. Postára adtam. Kíváncsi voltam, hogy annyi év pszichoanalízise, önelemzése után tud-e nekem újat mondani magamról. Tudott. Néhány hét múlva levél érkezett. Egy szépen megrajzolt horoszkópára volt benne, és nagyjából háromoldali szöveg, helyi nyelven. Lefordították.

Először azzal lepett meg, hogy a horoszkóp semmilyen életeseményt, jóslást nem tartalmazott. A múlttól se szólt semmit. Egy részletes karakterológiát írt le, sok karmikus utalással a sorsszerű élethelyzetekre.

Meglepetésemre mérhetetlenül becsvágyónak írt le, aki mindig tele van nagy változtatások terveivel, s nem veszi észre, hogy karmája mindig akadályokat állít a megvalósításuk elé. Az akadályokra erőszakosan reagál, hajlamos rossz erőket is igénybe venni, felhasználni céljai érdekében. Ezeknek káros hatásai később ütnek vissza rá.

Akkor még valóban nem tudtam, hogy mennyire mélyen látott engem. Az ismeretlen asztrológusnak nagy szerepe van abban, hogy az évek során lényegesen elfogadóbb lettem, és Lurkó kutyámmal együtt ma már éberem figyelünk a felénk közeledő férfiak és nők karakterére, a legfontosabbra: jó ember-e vagy rossz. Az utóbbi esetben Lurkó harap, én visszahúzódok. Mintha kifejlődött volna bennem egyfajta szándék- és jellemérzékelés. Nagyon nagy árat fizettem ezért a képességért.

Az asztrológus másik megállapítása a férfi-nő kapcsolatokra vonatkozott. Felismerte, hogy mindig egyenrangú, szimmetrikus kapcsolatokra vágyakozom, s valóban olyan nőkhez kapcsolódom, akik megfelelnek ennek az elvárásnak. Tartósan azonban nem tűröm el a szimmetrikus helyzetet! Megtámadom a nőt, igyekszem legyőzni, megalázó helyzeteket teremtek a számára, amíg a kapcsolat meg nem hal. Sok elválás, elhagyás tarkítja az életemet, általam megölt érzelmi hullák hevernek körülöttem.

Mégis érne valamit az asztrológia, mint minden, ha jól csinálják?

A negyedik találkozás a Mahaboddhi Society szerzetesnevelő kolostorának apátjával volt. 1979-ben, negyvenhat éves koromban heteken-hónapokon keresztül beszélgetőpartnerem volt, s egy válságos pillanatban igen fontos szerepet játszott az életemben. S íme ma, 27 év elmúltával nem tudom az arcát felidézni! Hova tűnt? Hiszen még óvodáskorom Lidi néniyének az arcára is pontosan emlékszem. A lélek ostoba játéka? A tudattalan titokzatos elfojtó hatalma? Miért? Hiszen öregedve javulnia kellene a hosszútávú memóriámnak.

Először 1971-ben került sor közöttünk egy rövid beszélgetésre. A National Institute of Mental Health a köztársaság kikiáltásának évfordulóját ünnepelte (Republic Day

Parade). Volt emelvény, hosszú, díszterítővel leborított asztal, mikrofon a vendégeknek és a szónokoknak, akárcsak nálunk. Úgy látszik, a protokollhülyeség a világot átfertőző betegség. Az emelvény előtti térségre kivezték a betegeket. Elém épp az értelmi fogyatékos gyerekek kerültek. Volt közöttük egy kis vadóc, nyugtalan lány, aki unalmában elkezdte szétverni a társait. Itt lehúzott egy pofont, ott hasba rúgott valakit. A nevelők, ápolók már elindultak felé, hogy megrendszabályozzák. De erre nem került sor.

A kislány hirtelen mozdulatlan lett, és felnézett az emelvényre. Szemérmesen elmosolyodott, és visszaült a helyére. S ez újra meg újra megismétlődött. Rájöttem, hogy a díszasztal mögött ül egy mahájána láma, és ő játszik a kislánnyal. Amikor a gyerek vadulni kezd, rosszállóan rázza a fejét. Amikor visszaül a helyére, mosolyogva igent int.

Ő volt Buddharakkita Teyra. Az ünnepek befejezésével odamentem hozzá, és bemutatkoztam neki. Tétován beszélgetni kezdtünk, először a kislánnyal, aztán rólam, keleti tanulmányaimról. Elmondtam, hogy nemrég olvastam a Tibeti Halottaskönyvet. Mérsékeltlen érdekelte. Megkérdeztem, hogy a vérivó istenségek és a barátságos Buddhák felderengő vízióit ő valóságosnak tartja-e. Kelletlenül válaszolt.

– Nem, nem. Ezt mi tükörélménynek nevezük. Minden indulat, pozitív és negatív

érzelem, amit életünk során a világba vetítettünk, most felénk közeledik. Ez az önmagunkkal való találkozás.

– S egy európai mit lát?

– Ő nyilván a saját kultúrájának megfelelő alakzatokat vizionál. Talán angyalokat és ördögöket.

– S aki semmiben sem hisz?

– Ez nagyon ritka. A legtöbb embernek van valami spirituális élménye. Zene, egy táj szépsége...

– No de ha mégis...?

– Hát, ha valóban semmiben sem hisz, akkor a semmivel találja magát szembe. Ő éli át a megsemmisülést. – A szemembe nézett. – Nem a maguk Jézusa mondta, hogy legyen mindenkinek az ő hite szerint? Úgy lesz...

Megcsapott valami belőle áradó hidegség. Elköszöntünk. Hát nyolc év múltán őt kerestem meg, amikor visszatértem Bangaloréba.

Zseni félárnyékban

A Színház- és Filmművészeti Egyetem folyó-
sóján félrehívott:

– Beszélni szeretnék veled. Találkozunk
a Béke Szálló cukrászdájában.

A feleségem is elkísért. Kíváncsi volt az
egyetlen magyar Oscar-díjas rendezőre.

– Szeretnék csinálni egy új szakot az egye-
temen. Mondjuk valami filmtudományit.
Nem rendezőket, nem operatőröket képez-
nénk, hanem a film csínjához-bínjához értő
áttekintőképes és jól szervező, de főként bá-
tor és erkölcsös embereket. Segítesz ebben
nekem?

– És ők mihez kezdenének Magyarorszá-
gon?

– Látod, éppen ez az. Nézted a minisz-
terelnök és a belügyminiszter vitáját?

– Néztem.

– És?

– Gyalázatos volt. Piaci kofák veszekedé-
sévé fajult.

Kevéssel voltunk Horn Gyula és Kuncze
Gábor vitája után.

– Figyelj! Egy nálunk képződött tévés
leültetné őket, és azt mondaná: „Uraim,
szívjanak el egy cigarettát. A felvételt megis-
mételjük. Nem engedem, hogy magyar áll-
lamférfiak ilyen módon blamálják magukat.”
Ehhez mit szólsz?

– Nincs ilyen tévés. Ha lenne, és ezt
megcsinálná, soha többé nem kerülhetne ka-
mera elé. „Veszélyes műsorvezető” minősí-
téssel elmeosztályon ápolnák. Az államfér-
fiak helyeslésével.

– Egy okkal több, hogy ilyeneket nevel-
jünk! Van hozzá kedved?

Elnéztem Szabó Istvánt. Gyönyörű férfi,
méltóságteljes európai úr, de mégis van ben-
ne valami kamaszos nyárspolgárpukkasztó
kedv, zabolátlan szilajság. Megjósolhatóan
undorodik minden színvonaltalanságtól,
bunkóságtól, verejték- és trágyaszagtól. Illik
rá Karinthy mondata: „*A józan paraszti ész
nagyon jó dolog, csak az a baj vele, hogy aki így
gondolkodik, örökre paraszt marad.*” Ez nem
Szabó István világa.

Most megint prófétai korszakát éli – gon-
doltam, és felcsaptam szövetségesének.
Mindemellett idekíváncsoznak az alábbi kis-
sztorik, ámbár a drámákról szóló kötetem-
ben már érintettem őket.

– Tudod, furdal a lelkiismeret – mondta.
 – Én annyival jobb iskolát kaptam. Pedig kezdetben én is milyen durva és kegyetlen voltam. Egyszer azt mondtam egy színésznőnek, hogy vegyen fel melltartót, különben nem tudom totálban filmezni.

– És?

– És ilyet nem mondhat egy rendező. Legfeljebb megkérhet egy színésznőt, aki jobban van vele, hogy női alapon figyelmeztesse. Én Máriássy Félix tanítványa voltam. Első rendezésem, határtalan izgalomban. Egyszer csak csend lett a teremben. Máriássy állt az ajtóban, és ujjával magához intett.

– Úrfi – mindig így szólított –, magán bordó mellény van és piros nyakkendő. Egy rendezőnek erre is ügyelnie kell.

Letéptem magamról a piros nyakkendőt. Talán soha többé nem vettem fel. Idő múltán újra csend lett. Megint Máriássy hívott magához.

– Úrfi, remélem, nem bántottam meg. És a szivarzsebéből átnyújtott egy drága holland szivart.

A csodálatos osztály különben megalakult. Szabó a tanfolyam félidejekor cserbenhagyta. Elszállott a prófétai ihletés. Egy megtört, öregedő művész állított be a tanári értekezletre.

– Pista, mi baj van?

– Én nem harcolok többet ezzel a világgal – mondta fáradtan.

– Mi történt?

– Beugrottam rendezni a Zsombolyai helyett. Azt kérdezi az egyik kedves kislány:

– Nekem mi a *faszért* kell itt állnom?

Tíz évvel ezelőtt erre ezt mondom:

– „Mars ki!”

Öt évvel ezelőtt:

– „Kérem, maguk között úgy beszélnek, ahogy akarnak. Az én órám ezt ne tegyék!”

Három éve:

– „Naaaaa...!”

– Ma már nem szólok semmit. És a legrosszabb az volt, hogy odarohant hozzánk egy másik kislány, aki oldani akarta a feszültséget, és buzgón magyarázott: „*Azért kell itt állnod, baszd meg, mert a tanár úrnak az az elképzelése, baszd meg...*”

– De nem csak az egyetemről van szó. A karácsonyfa felgyújtotta nálunk az egyik függönyt. Eloltottuk a tüzet, de kihívtuk a tűzoltókat is. Mindent rendben találtak, de megkérdezték:

– Biztosítva vannak?

– Igen.

– Sajnos, akkor ki kell küldenünk a rendőrséget is...

Akkoriban ment a tv-ben a 100 éves a magyar film című sorozat. Szabó szinte minden este képernyőn volt. Megérkezett a rendőrtiszt, terpeszbe állt, ujjait beakasztotta az övébe, derekát és seggét himbálni kezdte.

– Szabó István? – kérdezte érdesen és élesen.

– Az vagyok.

– Honnan ismerjük egymást? Mert mi már találkoztunk valahol, ugye?

S néhány perc hallgatás után, vigyázzba vágva magát:

– Vagy közismert személyiségnek tetszik lenni?

Hogyan is írta Illyés Gyula?

*„Csak állj fel, s rögtön kiviláglík,
nem ér neked, csak bokáig,
e kis haza...”*

No de a ragyogóbbnál ragyogóbb Szabó-filmek. Ma, öregkoromban is, ha néha behunyom a szemem, hallom a vonat zakatolását, érzem, ahogy megcsap a szél, és a fülemben szól a hang, ami akkor a főszereplő Bálint Andrásban suttogott:

*„Én istenem, mit tegyek,
mit tegyek, hogy ne legyek,
mit tegyek, hogy ne legyek
én?”*

Ám nem akarok a filmekről írni. Kivéve A napfény íze című szívszorító történelmi krónikát. És arról is csak annyit, hogy mekkora jelentősége van ötezer kilométernek. Amerikai filmesek társaságában voltam. Szabó is ott

ült valahol közöttünk. Azt kérdezi az egyik amerikai filmes:

– Érzékeny ember a Szabó?

– Nagyon! – feleltem meggyőződéssel. – Vigyázz, hogy mit mondasz neki!

Elgondolkodott. Aztán mégis nekidurálta magát.

– Mondd, hogy mersz te Kelet-Európában, itt, ahol a holokauszt után még ma is nagyon erős a zsidógyűlölet, egy antiszemita filmmel a közönség elé lépni?

Szabó majd lenyelte a szalvétáját.

– Én? Antiszemita filmmel?

– Hát mi egyébről szól A napfény íze? Nem arról, hogy a zsidók vallást, hitet, tradíciót, családot, mindent feláldoznak a karrierért? Csak hogy befogadja őket a keresztény társadalom? Az egy nagymama kivételével...

Eszembe jutott egy beszélgetésem Teller Edével, akit arról akartam meggyőzni, hogy milyen nagy különbség volt Kádár és Ceaușescu között.

– Leintett. Fiam, ezt csak ti érzitek így, mert itt éltetek. Ötezer kilométer távolságból teljesen mindegy. Két kommunista vezér...

Így vagy úgy, de Szabó István Magyarországon egy ritkán jelentkező, magas színvonalú elit európaiságot képviselt. Egy még ritkábban tapasztalható művészi igényességet önmagával szemben. Úgy csillogott a honi közélet koszos és egyre koszosabb közfürdő-

jében, mintha valaki beleejtett volna a vízbe egy klasszikus vonalú aranyvázát. És akkor előjött egy ember – korábban Szabó sajtófőnöke volt –, és egy hegyeset bökött Szabó lábaihoz. Egy hetilap papírjára bökött, amelyik sajtómunkáshoz illően a tisztesség és a kultúra strázsájaként csörgeti a kardját, csak most a penge mégis valahogy a hüvelyében maradt. Egyszóval a folyóirat elsőként, közvetlenül a filmhét megnyitása előtt, és egyidejű válaszra sem adva lehetőséget becsületesen informálta a nyilvánosságot arról, hogy Szabó ügynöke volt a kommunista állambiztonságnak. Jézus ereje! A magyar közvélemény – jobboldali unszolásra – amúgy is úgy tesz, mintha a titkos ügynöki munka disznó kommunista találmány lenne. Még Józsué ügynökeiről sem vesz tudomást, akit a Szentföld kikémlelésére küldött. Sem az inkvizíció egyházi besúgóiról. Sem Dobó hírszerzőiről. Sem az angol Intelligence Service-ről, a francia Deuxieme Bureauról, sem a németek által gondosan szervezett ötödik hadoszlopokról, Gehlen úr tevékenységéről. Csak a rohadt bolsik, a KGB! A ma itthon beszerzett új ügynökök csendben röhögnek. Rájuk egy következő rendszerváltáskor kerül majd sor.

És elképedésemre – Szabó védekezni kezdett. Magyarázott, nyilatkozott, indokolt, védekezett. Egy olyan helyzetben, amelyben az egyetlen lehetséges magatartás: *Abban az*

időben kommunista voltam. Amit tettem, meggyőződésből tettem, Magyarorszáért! Csókol apád...! No de szerencsére kiderült, hogy a magyar közvélemény már sokkal érettebb, mint fehérgalléros pozicionált urai. Mérlegre tette, hogy a haza mit kapott Szabótól és mit fog még kapni. S a hírt dobra verők csalódottan törölgethették verejtékes homlokukat. Ez az inszinuáció nem jött be.

Szabó számomra szimbolikus figura. Azt bizonyítja, hogy a magyarság és a zsidóság két olyan rokon szellemi erőt hordoz, amely egymáshoz dőlve, összekapaszkodva ércnél maradandóbb, zseniális alkotásokra képes a művészetben és a tudományban. Nem véletlen a Nyugat és az általa elővarázsolt fordulat a magyar irodalomban, a XX. század egyedülálló teljesítménye a költészetben, az esztétikában Kiss Józseftől Radnóti Miklósig, Szerb Antal, Sárközi György, Török Sándor, Szép Ernő, Heltai Jenő, Füst Milán, Zelk Zoltán, a Hatvaniak, Balázs Béla, Lukács György, no és a Nobel-díjasok csapata... Mi nek soroljuk? Hétszáz év óta ez böki a *Magyar Tehetségtelenek* tömörüléseinek vékonyát, akik nem kérnek a zsidók tehetségéből, és a zsidó nagypofájúak önteltségét, akik szerint nélkülük a magyar kultúra csak bő gatyát és fityüülős barackot izzadt ki magából.

A mindenségit, a politika ördöge megint belelóbálta a farkát ebbe a portréba. Hát

csakazértis! Szabó mint rendező szinte tökéletes. Nagy művész. De talán nem igazán jó ember. Az az érzésem, hogy nem él az emberekkel, csak használja őket. Egyáltalán szeret valakit? Nehéz vele szemkontaktust találni. Beszélgetéskor vagy amikor tanít, ránk néz, de szinte mindig „túlnéz” rajtunk. Nagyszerű filmjei vonzzák az embert a lélek igazi mélységei felé, s amikor már majdnem belőlünk szólna, a mi szavainkat mondaná... – akkor megáll. Lehet, hogy egy kritikus ponton akkor is megáll, amikor önmagával beszélget.

Kutatok a múltban, hogy vajon mikor következett be a tragikus szakadás, amikor az emberben elvált egymástól a nagy alkotó és a nagy karakter. „*Nur eine gute Mensch kein eine gute Arzt sein!*” Vagyis: „*Csak egy jó ember lehet jó orvos!*” Mondta annak idején a nagymama. Már régen nincsen így. „*A színész züllöttsége átjön a rivaldán.*” jegyezte meg a korszak legnagyobb magyar színésznője, Sulyok Mária.

Így vagy úgy, de ennek a lezüllőben lévő országnak minél több Szabó István kellene, és minél kevesebb kisstílű, agresszív hülye, akik nem a világosságot keresik a fejekben, hanem a körülmetélést a gatyákban, aminek a korcai között vergődnek, mint a tormába esett féreg.

Buddharakkita Teyra és doktor Puranik

Az első találkozásról a scooteres hibájából, jó órányit késtem. A kertben egy sétálgató szerzetes fogadott: Teyra várt rám egy darabig, most nekem kell várnom őrá. Egyelőre érjem be az ő társaságával. Már vagy tíz perce sétálva beszélgettünk, amikor rájöttem, hogy nő. Borotvált feje, holdvilágképe megtévesztett. További tíz perc kellett ahhoz, hogy felismerjem: nem indiai, hanem fehér. Elmesélte a történetét.

Egy amerikai egyetemi tanár felesége. Tisztességgel felnevelt két gyereket, azok ki-
röppentek hazulról, ő meg lassanként rájött, hogy nem tud mit kezdeni magával. Férje befizette egy világ körüli útra. Ennek során eljutott Bangaloréba, s ebbe a kolostorba is. Megtetszett neki a hely hangulata. Teyrának éppen szüksége volt egy angolul tudó titkárnőre. Leszerződött. Adminisztrálta a levelezést, intézte a karitatív ügyeket, és a beérke-

ző gyerekeket az egyetlen közös nyelvre, az angolra tanította. Később belépett a szerzetbe, mahajána láma lett. Férje és két gyereke minden évben három hétre meglátogatják. Elégedett az életével.

Teyra az épületeket körülvevő ligetben, egy tisztásfélén ült. Kerek nádfonatú asztal, karosszékek. Többen csatlakoztak hozzánk. Teyra előtt mindenki leborult. Én mélyen meghajoltam. Nem tudok leborulni. Gyerekkorom óta megszoktam, hogy csak az Örökévaló előtt borulunk le. Különben is komikusnak érzem, amikor éppen a fenekem néz az ég felé.

Teyra átsiklott e fölött, kezét nyújtott, hellyel, teával kínált. A tea nagyon forró volt. Vendéglátóm a csészealjba töltögette, onnét itta. Én vártam, hogy kihűljön.

– Látja, ez a különbség kettőnk között – jegyezte meg. – A csészealj arra való, hogy meg lehessen inni belőle a forró teát is. Én már megittam egy csészével, maga még egy kortyot sem nyelt le. Pedig nyilvánvalóan szomjas ebben a melegben.

Hetenként egyszer-kétszer bejártam a kolostorba, beszélgetni Teyrával. Egyszer megkérdeztem tőle:

– Ön szerint mi az oka annak, hogy amint megvalósulnak a pozitív társadalmi ideáljaink – az, hogy hogyan éljünk demokratikusan, szabadon, jólétben –, a társadalom azonnal megbetegszik, megdő a neuró-

zisok, a pszichoszomatikus zavarok száma, gyakoribbakká lesznek a krízisállapotok, az öngyilkosság, növekszik a kriminalitás.

– Tudja, az emberi léleknek olyan a szerkezete, hogy fegyelem nélkül megbetegszik. Természetesen belső fegyelemre gondolok. Ám még a külső fegyelem is egészségesebben tart, mint a semmi. Például a diktatúra, a terror legalább külsőleg megfegyelmezi az embereket. Az emberek félnek a besúgóktól, s a lehallgatókészülékektől. Megtanulják nyelv, s beszéd fegyelmét. Nyomor van. Kénytelenek megfegyelmezni szerzési, birtoklási ösztöneiket. Mert különben önök, európaiak a legfegyelmetlenebb emberek, akikkel találkoztam. Például gondolataik mindig az irrealitásokban kalandoznak: a múltjukon rágódnak, ami irrealitás, mert már nincs, vagy a jövőjükön tépelődnek, ami a másik irrealitás, mert még nincs. S ezért soha nem élik meg kellő intenzitással az egyetlen realitást, a jelent. Ebbe mennek tönkre.

– S önök?

– Nézze, ez egy szerzeteseket nevelő intézet. Hat-hét éves korukban kerülnek hozzánk a gyerekek. S mi nagyon kemény külső fegyelmet teremtve kezdünk velük foglalkozni. Nincs más lehetőség. De ezt a külső fegyelmet fokozatosan átalakítjuk belső fegyelemmé. S mire tizenhat évesek lesznek, már semmiféle külső korlátozásra nincs

szükségük. Ez a pedagógia lényege! Nem? S akkor továbbküldjük őket a buddhista országokba, Thaiföldre, Laoszba, Srí Lankára, Vietnamba... S ott válnak igazi lámákká.

– Láthatnám, hogyan csinálják?

– Nincs azon mit látni. Az életforma, a kolostor és a lámák atmoszférája hat.

Hosszú huzakodás vette kezdetét. Semmiképpen sem akarta megengedni, hogy velük élhessek a kolostorban. Én meg szívósan kérleltem. Végül azt mondta:

– Elmesélek önnek egy ősi buddhista legendát, *A fazekas legendáját*, amit úgy hallottam, egyik híres írójuk is feldolgozott. Nem ismeri?

– Sajnos nem.

– Én sem olvastam a könyvet, nem juttott el ide. De a legendát elmondom önnek. S arra fogom kérni, hogy ez után négy napig maradjon otthon, és hagyja, hogy hasson magára. Aztán ha még mindig velünk akar élni egy ideig, legyen a kívánsága szerint. (A legendát Hermann Hesse valóban feldolgozta a *Zarándok kámonita* című regényében, ami más fordításban *A Sziddhárta* címmel jelent meg. Röviden én is megírtam *Az önmagába térő ösvény* című könyvemben, sőt az Árvai Joli által rendezett *A kő, a víz és a kutya* című filmben is elmesélem. Ezért könnyen hozzáférhető, közlését itt nem tartom szükségesnek.)

A kolostorban valóban nem volt sok néz-

nivaló. És nem is lehetett nézelődni, velük kellett élni, mintha én is láma lennék. Napkelte előtt, egy tisztásfélén a „stáb” csendben ül, és újra meg újra elzeng az AUM, amitől minden lelki teher, nyomasztó emlék elsüllyed a messzeségbe. Enni kétszer lehet: reggel és délben, hústalan, könnyű, alig fűszerezett ételeket. A reggel a tanítás ideje. Szellős, oszlopos száletlifélében ülnek a gyerekek. Az egyetlen, ami feltűnik, hogy a tanító láma minden figyelemeltérülésre szelíden, de azonnal reagál. Ha egy tanítványa elbámul egy ellebegő színes trópusi lepke után, figyelmezteti:

– Hova nézel? Rám figyelj. Tanítalak...

Két óra múlva vége a tanításnak. A láma némán meghajol és eltűnik. A tisztás pedig játszótérre alakul át. Előkerülnek a labdák, az ugrókötelek, a teret betölti a gyerekzsivaj. Újabb két óra telik így el, amikor megint megjelenik egy láma. Csendesesen megáll. A zshivaj elhalkul, a gyerekek sorba rendeződnek, ebédelni indulnak.

Esténként összegyűlik a kolostor népe. Félkörben ülnek, elől a legkisebbek, aztán életkor szerint egyre hátrább. Hátul a felnőttek. Elöl füstölők égnek Buddha szobra körül. A Buddharakkita tanít. Körülbelül 15-20 perces, szemmel láthatóan rögtönzött témákról beszél: néha arról, hogy miért nem szabad lopni, néha az iráni sah szomorú sorsáról vagy az atommag szerkezetéről. Ügye-

sen tanít, minden korosztály kap valamit, amin eltűnődhet. Teyra eredetileg elektromérnök. Módos buddhista családok szokása szerint a diploma megszerzése után az ifjú egy-két évre kolostorba vonul, s csak ez után kezdi el a szakmáját. Ő bent maradt. A tanítás után énekelnek egy kicsit. Aztán a szerzet együtt hallgat vagy egy fél óráig. Ez a csend a legjobb. Egymásba omló csendek. Kosztolányi írja a hallgatók svédekről:

*„De csendjeink nem érnek össze végül,
Mivel én magyarul hallgatók, ők svédül.”*

Ám itt összeérnek a csendek. Aztán szétoszlanak az emberek. A gyerekek aludni mennek. A lámák a hálótermekbe vagy a celláikba térnek, elkezdik a gyakorlataikat.

Bajban vagyok. Mindezt megírtam már. Most mégis megismétlem, mert el szeretnék jutni egy misztikus élményemhez, ami perdöntő lett az életemben. Ezért kivételesen nem hallgatók róla, elmondom, mint az elmaradt leborulást Buddharakkita Teyra előtt.

Én mindig éjjel fél kettőkor kezdtem a gyakorlataimat. Hamar megszoktam, hogy pontosan felébredjek. A meditáció számomra belső kiüresedést jelent. Először gondolatlanává válok, aztán érzelmetlenné, végül elillan az átkozott tudat, az ego is. Üres edénnyé változtam. S aztán csak várok, vá-

rok, türelmesen és alázattal, hátha belém csöppentenek valamit a Halhatatlan Istenek vagy a bennem élő tudattalan. Nem mind-egy hogyan szólítom?

Ha egy ideig nem történik semmi, akkor óvatosan visszatérek a hétköznapi tudat birodalmába. S a legtöbbször így ér véget ez a történet.

Ám egyszer váratlanul egy fényes csarnokban találtam magam. Hatalmas zöld kupola borult fölém, öt tűzben égő oszlop tartotta. Egy régen meghalt nagybátyám jött mosolyogva elé, és nagy szeretettel magához ölelt. Aztán egyre több halottat vettem észre: a szüleimet, Liebermann Lucyt az analitikusomat, rabbi nagyapámat... Mind az én halottaim voltak, és örültek nekem.

Engem pedig egyszerre öntött el valami nagy megkönnyebbülést hozó boldogság és egy növekvő szorongás: van innét visszatérés? És kérlelni kezdtem őket:

– Nagyon szeretlek titeket. De még nem akarok meghalni. Engedjétek, hogy éljek...

Úgy éreztem, hogy cserbenhagyom őket. Lassan távolodni kezdtek. Egy idő után én is kívül kerültem a kupola alól, ami mintha messzire csúszott volna a térben. Akkor vettem észre, hogy a kupola a valóságban egy zöld és vörös fényben égő hatalmas kéz, ami öt ujjára támaszkodik.

Magamhoz tértem. Rémülten ültem a heverőmön, kis szobáskámban. A kolostorban

döbbenetes volt a csend. Úristen, mivel játszom? A mindenkiben meglévő megőrülés lehetőségével?

Óvatosan összekaptam néhány holmit, és lábujjhegyen kilopakodtam a kolostorból. Jó ez a szó: kiloptam magam. A hajnali derengésben bementem a városba. Egy kis magánpanzióban kivettem egy erkélyes szobát. Rendbe akartam hozni a lelkemet.

Csak hogy másnapra viharos hasmenés vett erőt rajtam. Sehogy sem tudtam csillapítani. Aztán jött a láz. Harmadnapra a hasfalam megkeményedett. Akkor már igazán megijedtem: hashártyaizgalmam van. Letelefonáltam a recepcióra:

- Beteg vagyok. Hívjanak hozzám orvost.
- Milyet? Allopatíást? Homeopatiást? Ájurvédikust? Természetgyógyászt?
- Ájurvédikust.

Gondoltam: indiai betegség, lásson egy indiai képzettségű orvos. Néhány óra múlva belépett egy sötét bőrű, középkorú, zömök férfi. Bemutatkozott: dr. Puranik, a helybeli ájurvédikus kórház principálisa. Ám megemlítette, hogy kettős diplomája van, eredetileg a bombayi orvosi egyetemen végzett. Megvizsgált, és gondterhelten csóválta a fejét.

- Be kell hozzánk feküdnie.

Kérleltem, hogy kezeljen a panzióban. Van pénzem, megfizetem a fáradságát. Hümmögött.

– Próbáljuk meg. De ha nem gyógyul, mégis be kell jönnie a kórházba.

Egy idő után visszatért ájurvédikus varázsszereivel.

– De veszek öntől székletmintát is. Megkérem az európai kórház laboratóriumát, hátha kitenyészik belőle valami.

Így hát kezelni kezdett. Nagyon lelkiismeretes volt, előfordult, hogy egy napon háromszor is vizitelt nálam. Gyógyszereinek a hatására állapotom gyorsan javult. Öt nap múlva, legyengülten ugyan, de nagyjából rendben voltam. Elszámoltunk. Borsos honoráriumot kért.

Utána azt javasolta:

- Ebédeljünk meg együtt, itt a teraszon.

Mérges lettem: még potyaebédet is akar? De hát legyen! Ebéd után azonban hirtelen túllépett az Európában szokásos orvosi határon:

- Miért akart meghalni?
- Tudtommal nem akartam meghalni.

Honnét veszi ezt?

– Nézze. Egy trópusi bélfertőzés tünetei ellen maga magyar gyógyszerekkel kezeli magát. Ez ellentmond a maga képzettségének, intelligenciájának.

– Elismerem. Pánikban az ember néha hülyeségeket csinál. De meghalni? Végül is mindenki kaphat egy fertőzést, nem?

- A székletéből semmi sem tenyészett ki.

Az egész egy pszichés reakciónak tűnik. Mi történt magával a megbetegedése előtt?

Elmondtam. Nagyon izgatott lett.

– Megbeszélte ezt Teyrával?

– Nem. Titokban jöttem el...

– Azonnal menjen vissza, és mindent mondjon el neki!

– Kínos.

– Akkor magával megyek.

Hosszan beszéltek, én zavartan álldogáltam, mint egy iskolakerülő gyerek az igazgató előtt. Aztán Puranik elment. Én pedig folytattam kolostori életemet. Az egyetlen változás az volt, hogy ettől kezdve Teyra mindennap – néha sétálva, néha a tisztáson ülve – beszélgetett velem. Egyszer aztán azt mondta:

– Nézze, én értem magát. A maga lelkében együtt él egy kényelemre vágyó nyárs-polgár és egy szilaj kalandor. Maga eljött Indiába, hogy az egyiket lehasítsa, megsza- baduljon tőle. Ne tegye. Ezt a műtétet nem lehet elviselni, tényleg belehal. Miért nem fogadja el, hogy az inkarnációi során ilyené vált? Maga csinálta magának.

– Nehéz így élni.

– Igen, valószínűleg nagyon nehéz.

– De nemcsak erről van szó, hanem arról, hogy mára már túl sok érzelmi halott vesz körül. Egykori kapcsolataim. Kegyetlenül megöltem őket.

– Igen – felelte majdnem közönyösen.

– Az ilyen ember végül kegyetlenné válik. Ezt kellene korigálnia, de nem öngyilkosság útján.

– És nemcsak a kegyetlenségről van szó. Hanem arról is, hogy előbb-utóbb mindig áruló leszek. Nőket, férfiakat, eszméket... Mindent elárulok.

– Vigasztalja, ha azt mondom, hogy nem gyávaságból lesz áruló? Hanem azért, mert többfelé akar hűséges lenni. De hát ez lehetetlen. Többfelé nem lehet hűséges az ember. A lehetetlennel viaskodik, uram!

Ez volt az a történet, ami észrevétlenül, nagy elhatározások nélkül, alapvetően megváltoztatta az életemet, kapcsolataimat, viszonyomat magamhoz és a sorshoz. Még egy ideig a kolostorban éltem. Soha semmi bajom nem volt. S amikor eljött az ideje, hazajöttem. Néhány napig Rómában csavarogtam, hogy visszazökkenjek Európába. Idehaza csak az éjszakákkal volt bajom. Fél kettőkor mindig felébredek, s ezen mindmáig nem tudok változtatni. Ma már nem is akarok. Beillesztettem éjszakai bagolyéletembe. Szeretek éjszaka dolgozni.

Zalai István balladája

Villámlóan okos ember. Szeméből biztató megértés sugárzik, jó hallgatni kellemes, intelligens hangját. Egy országos napilap főszerkesztő-helyettese. Hiteles munkatársai szerint ő az egyetlen gerinces, következetesen és kompromisszumok nélkül baloldali ember a szerkesztőségben. Habozás nélkül elhiszem. Különbén is, mit jelent ma már a baloldal és a jobboldal? A klasszikus értelmezés szerint a baloldali elsősorban a szociális igazságtalanságokra volt érzékeny, a jobboldali a nemzeti érzés apostola volt. Aztán jöttek a totális rendszerek. A baloldali harcolt ellenük, a jobboldali lelkesedett értük. Ám a fasizmus mindezt időszerűtlenné tette, és elmosta a különbséget a két tábor között. Anti-Dimitrov módon fasizmusnak nevezem azt a politikai áramlatot, amelyik az ellenfelek egzisztenciális, majd fizikai megsemmisítésében látja az elérendő célt. Ha egy kapita-

lista társadalomra ül rá, náciizmus lesz belőle. Ha egy magát szocialistának nevező rendszert fertőz meg, akkor sztálinizmusnak nevezik. Hogyan is dalol a költő?

„S zümmög talán egy új mesét
Fasiszta kommunizmusét.”

Izraelben a bal- és jobboldaliságot az arabokhoz való viszony határozza meg. Magyarországon a palesztinproblémát a zsidó- és cigánykérdés helyettesíti. Így hát, Zalaikám, sokféleképpen sáfárkodhatunk baloldali identitásunkkal. Te mindenesetre – moszkvai tudósítóként – kirúgtad a lakásodból valamilyik szocialista nagyember felszabadultan zsidózó sofőrjét. Banzáj! Uramfia, hány országból tudósítottál, amíg a végzeted Vietnamban keresztelte utadat. Ahol is elütöttél egy az úttesten szabálytalanul átrohanó helyi lakost, aki meghalt az autód kerekei alatt. Téged senki sem vádolt.

Ám röviddel ez után felfedezték benned a sorvasztó kórt. És te úgy döntöttél, hogy nem fogod gyógyíttatni magad. Vezeklésül. Pedig a bechtyerevvel nem lehet tréfálkozni. Mára már magát kifacsart végtagokkal vonzó, púpos gnóm lett belőled. És most már vezekelni fogsz halálodig.

Boldog családban éltél feleségeddel és két lányoddal. De az asszonyt egy napon elvitte egy igazi *macsó* olasz. Köldökig kigombolt

ing, szőrös kebel, vastag aranylánc. Évek teltek el, amíg a feleséged visszatért. De te nem engedted be a lakásba. Azóta egyedül élsz. Ki tudja, hogyan csinálod, de mindig ragyogóbbnál ragyogóbb barátnők társaságában. Ezt kapod elégtételül?

Kitől? És kinek vezekelsz? És hova tartasz, te *füstmiláni* lélek?

*„Mint ki régen hordja szívében a halált,
Kárvallott számadó,
Mebántott régi szolgálta,
Ki bírót ment el keresni
De nem talált.”*

A titkos beavatott

Valamikor réges-régen, egy éppen leérettsgizett lány érkezett az osztályunkra, az I. számú Gyermekklinika pszichológusai közé. „A kislány” – ez beosztás volt nálunk: adminisztratív segéderő, sonkás zsemléért leszaladó, telefonkezelő, kockázat nélkül kínozható, no de simogatható is, s ha még gépelni is megtanult – főnyeremény. Az lett belőle!

A magyar nyelvi lelemény segítségével teltkarcsúnak volt mondható. Aztán az idők során lett belőle telt is, majd karcsú is. Kezdetben csendes, visszahúzódó lélekként élt közöttünk. Semmi feltűnő nem volt rajta, ami gyorsan belerágta volna magát a kollégák emlékezetébe, kivéve, hogy vad bölények bömbölésére emlékeztető harsogással tudta kifújni az orrát.

Feuer Mari családjának eredete apai ágon középkori gettók homályába vész, anyai ágon hitbuzgó katolikusok. A papa zseniális

gyógyszervegyész, kutatómérnöke volt a Chinoinnak, ennek megfelelően nagy létszámú ellenfelekkel. Főként a vezetők tekintették riválisuknak, de kreatív ötletei miatt ragaszkodtak hozzá. Feuer úr mellesleg meg volt győződve arról, hogy őseink – mint csinos egysejtűek, majd vízben élő szervezetek – túl későn kapaszkodtak partra a meleg tengerek hullámai közül. Számos betegségről azt gondolta, hogy kiszáradásos eredetűek, s ennek megfelelően kellene kezelni az ilyen beteget.

Különösen japán kutatók értékelték nagyra tevékenységét, úgyhogy élete végén már meglehetősen nagy összegeket keresett, majd hagyott a lányaira. Marinak ugyanis volt egy húga, aki Bárd Johanna névre hallgatott, és a Múcsarnok igen tehetséges iparművészenek bizonyult. Számos könyvem borítóját is ő tervezte, eredetin, nagyon szépen, ötletesen. Volt, amelyet átfúrva kis aranylánc zárt le, jelezve a tartalom titkosságát. Bizony, húha! Hiszen azért nyomtattuk ki és terjesztettük, mert titkos. Ha nyilvános lett volna, barlangok mélyére rejtjük, ahogy nálunk szokás.

A mama sokáig rejtély volt a számomra, nem találkoztunk. Ám egyszer Mari lakásában a WC-n ültem. Az előszobából behallatszott egy beszélgetés. Kijövet megkérdeztem Marit:

– Ki volt ez a kellemetlen hangú, rendki-

vül hülyének tűnő vénasszony, akivel beszélgettél?

Nagy szemeket meresztett, aztán vihogni kezdett.

– Az anyám.

De a nagymama volt a családban a legfénylőbb drágakő. Előítéletek nélkül, mélyen hívő keresztény, a lelke legbensejéből fakadó jóssággal és derűvel. Sokat szenvedhetett agresszív hírű férje mellett, aki a legbonyolultabb alaprajzú lakásokat bírta tervezni. Mari is ilyenben lakott akkoriban a Pasaréten.

Minden karácsonykor délben együtt ebédeltünk hárman, Mari, a nagymama meg én. Ettől lett igazi az ünnep. Nagymama már régen elment, de szemben velem, az íróasztalom feletti polcon most is ott van egy tőle kapott ikon és egy pohárka. De a pohárkából a nagymama halála óta senki sem ivott.

Kezdetben Feuer Máriát mindenki „kis Marinak” szólította. Ebből hamarosan „kis bari” lett. Ezt utálta, és megtiltotta. Maradt hát a Marcsi, Marcsika. Többek között az volt a dolga, hogy engem kísérgetett a különböző előadásaimra. Az volt az ideológiám, hogy ez hozza majd közel a szakmához, de a valóságban élveztem a beszélgetések lehetőségét ezzel az okos és öntörvényű lánnyal, valamint döbbenetét, hogy mindig jegyzetek nélkül beszélek. Ugyanis a mai napig azt igénylem, hogy ha valaki megköveteli, hogy a diák könyv nélkül tudja az anyagot a vizs-

gán, akkor a tanár is lesz szíves ennek a követelménynek megfelelni. Vonatkozik ez mindenfajta konferencia- és kongresszusi előadókra is. Aki a közönséget felolvasással, jegyzeteinek böngészésével untatja, az egyéb emberiség elleni gazemberségre is képes.

Mari káprázatosan rövid idő alatt mindent megtanult, amit lehetett. Felsőfokú diplomát is szerzett. Kitűnő diagnosztává és terapeutává vált. Különösen a diszlexia területén tett szert széles körű tapasztalatokra. S halálosan hűséges volt hozzám. Tizennyolc éven keresztül velem együtt szerkesztette az MTA folyóiratát, a Magyar Pszichológiai Szemlét, a Pszichológiai műhely című kiadvány sorozatot, s az Orvopszichológiai Oktatási Csoport valamennyi kiadványát. Ő volt a lelke, szervezője oktató- és tudományos munkánknak.

Később, amikor a Gegesi Kiss Pál és P. Liebermann Lucy által alapított, 1938 óta működő csoportunkat – Tringer László és Kopp Mária buzgólkodása nyomán – a rendszerváltáskor megszüntették, velem és még tíz munkatársunkkal együtt eltávozott az orvosi egyetemről. Én Izraelbe mentem, ő a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskola és az ELTE tanára lett. Új főnökei sokszor elégedetlenkedtek, hogy ők miért nem kapnak tőle annyi odafigyelést, szolgálatkészséget, „mint a Popper”? Mit mondjak erre?

Am a legérdekesebb számomra az volt,

hogy Mari követni kezdett ezoterikus kalandozásaim ösvényein.

Számomra sokszor összemosódik az ezoterikus, a transzcendens, a misztikus és a spirituális szavak értelme. Utánanéztem értelmező szótárakban, és nem lettem okosabb.

Ezoterikus: titkos, rejtett, csak beavatottak számára megközelíthető.

Transzcendens: értelemmel fel nem fogható, a megismerés határain túli, érzékfeletti, nem anyagi, magasabbrendű.

Misztikus: rejtélyes, titokzatos, hit az érzékfelettiben, ilyen erővel való kapcsolat lehetőségében

Spirituális: szellemi, lelki, testetlen, anyagtalan.

Ezek szerint mindegy, hogy minek nevezük. Marit soha nem hívtam ilyen utakra. De sokat beszélgettünk Indiáról, a zsidóságról, a filozófiai és vallási műhelyekről, amelyekbe én belekukkantottam, s egyszer csak észrevettem, hogy elkezdett velem vándorolni. Csakhogy ő nálam sokkal alaposabb, s talán iskolásan precízebb. Mindent pontosan mindent elolvasott, ami a kezébe került, jegyzetelt, kérdéseiből láttam, hogy mélyen elgondolkodik az olvasottakon, hallottakon. Számomra akkor leginkább az kínálkozott, hogy összeismertessem az antropozófusokkal. Engem ugyan már régen más szellemi orientáció felé sodort a sorsom (valóban lenne többféle szellemi orientáltság?), de Török

Sándorhoz fűződő fiúi barátságom lehetővé tette, hogy egyengessem Mari útját hozzájuk. Náluk maradt. Drahos Sándor különösen sokat tett Mariért.

Végtelen megnyugvásomra Mari lassan távolodott tőlem. Egyre jobban tartottam attól, hogy kapcsolatunk túl erős függést eredményez. Én természetesen soha egyetlen szóval sem meséltem senkinek spirituális élményeimről, Marinak sem. Ezt a közlési tilalmat nagyon komolyan veszem. Az évek során mégis nyilvánvalóan megsejtett valamit érintettségemről. Ő nem tartotta be ezt a szabályt. Hiúságból? Vagy velem mégis meg akarta osztani az élményt? Esetleg tudomásomra akarta hozni, hogy már messzebb jár a végtelen országútján, mint én?

Egyszer egy metróállomáson hátul ácsorogtunk nagy tömeg ember mögött. Akkor halkán megszólalt:

– Látod azt az embert a sínek mellett?

– Látom.

– És?

– Mit és?

Kis csend.

– Halványlila fény van a feje és a válla körül.

Nem láttam semmit. De hát nem is láthattam. Hiszen nem az a babonás, aki hisz az aurában, hanem az, aki azt hiszi, hogy szabad szemmel látható. Ha Mari lila fényt látott, akkor azt szellemi látással látta, úgy,

„mintha valóban látna valamit fizikailag, de csak mintha”. Más alkalommal elmesélte, hogy a tavaszi fák ágainak szélén mintha fehér habos valamit látott volna szegélyként. Hallgattam, nem reagáltam. Soha nem kérdeztem meg tőle, hogy látja-e az én aurámat. Gyűlöltem az ilyen beszélgetéseket. Egyszer a televízióban, Kepes ezoterikus műsorában azt súgta oda nekem egy hóhányó, aki auralátó szemüvegekkel kereskedett:

– Megnéztem az aurádat. Egész jó.

– Tudom – súgtam vissza –, reggel én is megnéztem a fürdőszobában.

Adás után dühösen nekem esett.

– Te nem hiszel abban, hogy az embernek aurája van?

– De, lehetségesnek tartom.

– Abban is hiszel, hogy az aurát látni lehet?

– Ezt is lehetségesnek tartom.

– Hát akkor miben nem hiszel?

– Abban, hogy te látod az aurát.

– Miért nem hiszed el?

– Mert üzletet csinálsz belőle. Szemüvegeket árulsz, mintha fizikai látásról lenne szó.

Marinál erről persze szó sem volt. Egy idő után már semmit sem szólt szellemi élményeiről. Amikor megalakult a Logosz Szabadegyetem, elhívtam tanárnak. A diákok nagyon szerették az óráit. Én meg elhúltam jegyzeteinek, összeállított kompendiumainak pontosságán, megbízhatóságán. Akkoriban már több könyve jelent meg: kis lélektani is-

mertetés serdülőknek, nagyszerű könyvek a gyermekrajzok fejlődéséről és differenciáldiagnosztikai lehetőségeiről. Tudós nő lett. De igazán érdekes mesekönyvet is írt.

A Logosz Szabadegyetemen erős barátság szövődött közte és Kozma András indológus barátom, a zenetudományok kandidátusa, a Kalkutta Trió vezetője között. Bár nagyon kíváncsi voltam, sohasem tudtam meg ennek a barátságnak mélyebb, netán szexuális vonatkozásait.

Viszont tagadhatatlan, hogy Mari mindig magányosan élt, s az idők során egyre magányosabb lett. Végül már szinte kultuszt űzött a magányból, meghívást csak nagyon ritkán fogadott el, a tanítványain kívül alig találkozott valakivel.

Ez is szerepet játszott barátságunk lazulásában, de főként az évek, amelyeket Izraelben töltöttem. És még valami, mert furcsa ám az emberi lélek. Amikor anyám halálos betegen az egyik klinikán feküdt, a táskáját mindig maga mellett, az ágyában tartotta, a fal melletti oldalon. Ezt nem szerettem, a világ iránti bizalmatlanságot éreztem sugározni belőle. Ám egyszer Mari is megbetegedett, kórházba került, meglátogattam. S a táskája neki is az ágyában volt, a fal mellett, éppen, mint anyámnál. Dühöngve hagytam ott. Utólag elmondtam neki, s csodák csodájára pontosan értette indulataimat.

Mára már évek telnek el, és nem találkozunk. Mondják, hogy súlyos betegségen esett át, nagyon lesoványodott, és idő előtt megöregedett.

Nem értem a betegkedését. Annyi élet-erő volt benne, mint egy vitaminokkal tele-tömött orrszarvúban, sokan csodálták kimeríthetetlen teherbírásáért. De én mégis úgy érzem, hogy ezoterikus orientációjának, önátadásának az áldozata. Kellene egyszer erről írni, a szellem testi visszahatásáról. Muzsikusoknál gyakran, költőknél, festőknél néha lehet látni a testalkat és az arcvonások nőies elfinomodását. Mintha könnyű selyemfátyol vetne apró ráncokat a vonásaikra.

Végül is mit keresünk? Ha biztosan tudnám, hogy a halálom után a létnek nincs folytatása, kétségbeesnék. Ha megbizonyosodnék arról, hogy van, akkor is. Egyedül a hitbeli bizonytalanság ad számomra biztonságot, életheletőséget ebben az abszurd világban. Attól tartok, hogy Mari megtudott valami bizonyosat „odaátról”, s ez a tudás betegítette meg. Mert az anyag a szellem ellensége, s egyikük sem könyörületes. Attól tartok, hogy Mari tudni vélt valami bizonyosat „odaátról”, és rádöbbsent, hogy illúziókat őrzött a lelkében, s a semmi elől menekült a betegségbe. *„Sokan gyűlnek majd kutad köré, Uram, mi lesz, ha rájönnek, hogy a kút üres?”* – Mondja evangéliumában Tamás apostol. S mi lesz akkor, ha valaki túlságos mélyen

néz a kútba, s végül a kút visszanéz rá? Egy régi legendával vigasztalom magam.

Egy öreg zsidót az a kérdés gyötört, hogy miért kell az Örökkévalónak a rosszért is hálát adni, nemcsak a jóért. De senki sem tudott neki felelni. Végül valaki azt tanácsolta neki, hogy keljen vándorútra. És ha találkozik egy olyan emberrel, akinek láttára keze-lába remegni kezd, attól megkapja a feleletet.

Sokáig hiába vándorolt. De egy napon eljutott egy kárpátaljai kis koszos faluba, ahol rettenetes nyomorban éltek az emberek. Péntek este ő is elment velük a templomba, s uramfia! – amint meglátta a vénséges vén rabbit, remegni érezte a kezét és a lábát.

Így hát istentisztelet után megszólította, és feltette neki a nagy kérdést: Miért kell a rosszért is hálát adni az Örökkévalónak?

– Faj, fiam – mondta a vén rabbi –, azt hiszem, nem tudok neked válaszolni, mert hosszú életem során velem még semmi rossz nem történt.

Kisfiú nagy cipőben

- *Én megbocsátok, de nem felejtetek!*
- *Hogyan? Ön nem tudja, hogy csak egyféle megbocsátás van, a felejtés?*

Nem tudta. Soha nem tanulta meg. Ezt sem Alcsúton, sem Felcsúton, sem Középcsúton nem tanítják. Ő mondta ki először nyilvánosan és hangosan Magyarországon, hogy az orosz megszállók takarodjanak haza. Így lett ő a kimondások második hőse. Soha nem felejtjük el neki. Az első hős kimondta, hogy 1956 nem októberi sajnálatos események, hanem népfelkelés volt, szabadságharc. Pozsgay Imrének hívták, majdnem kapott érte egy államfői pozíciót. De azután mégsem kapott. A második hős – Orbán Viktor, a borostás képű ifjú forradalmár – elkergette hazánkból az oroszokat. Kapott érte egy miniszterelnökséget. Valóban megkapta. Akkor

már borotvált volt, mellényes, vasalt öltönyös. Lelkileg is.

A történelemből tudjuk, hogy egy Temüdzsin nevű fiatal mongolnak a nászmenetét megrohanták a kara-kitájok, és elrabolták a menyasszonyát. Nosza, összeverbuválta a barátait, kollégiumi társait, és visszarabolta. S ha már itt tartott, nem engedte a csapatot szétszéledni, hanem vasfegyelemmel összetartotta. Bizony ehhez tehetség és szuggesztivitás kell! Ezt a Temüdzsint nevezték később Dzsingisz kánnak. S ezek a képességek megvannak a borbély és szabó által alakváltozáson átesett ifjú Orbánban is.

Hány lelke van egy embernek? És egy nagy politikusnak? Egy kis politikusnak?

Az európai pszichológia feltételezésével szemben nekem az a meggyőződésem, hogy a személyiség nem szerkezet (struktúra). Úgy képzem, hogy az ember lelkében sok személyiséglehetőség lappang. S az manifesztálódik, ami környezeti kihívást, provokációt kap. S ez a sok lehetőség közül előhívott személyiség azután persze mutathat hajlamot a strukturálódásra. Jozsif Visszarionovicsból lehetett volna szent életű szerzetes Grúziában. De eljött érte a forradalom... Orbán Viktorból is lehetett volna erős kezű apa, kőbányájával, szőlejével ügyesen gazdálkodó vidéki nagyember, harmadosztályú futballedző, ravaszul üzletelő kisvárosi pró-

kátor, de eljött érte az átkozott szocializmus, elit ösztöndíjast formált belőle, és Angliában taníttatta, miközben az agresszív atyai büszkeség meggyőzte arról, hogy „jel a név és titkos mágia”. Persze érdekes a nyelv: Vikt-or, a Győztes. Vikt-im, a Legyőzött, az Áldozat. Várjuk meg a napnyugtát, mielőtt dicsérni vagy siratni kezdjük a napot.

Félek ettől a portrétól. Egyrészt mert személyesen egyetlen szót sem váltottam Orbán Viktorral. Másrészt mert nem kedvelem őt. Hát akkor miről fogok írni? Az előítéleteimről? S ha ez a helyzet, akkor egyáltalán: miért írok róla? Halogatom a választ, de a végén úgyis kibököm. Egy amerikai film jut az eszembe, amikor az Európába küldött seregben szolgál egy önkéntes: szemüveges, vézna filosz, aki csetlő-botló kétbalkezes a hatalmas kigyúrt katonák között. Ám ahogy haladnak befelé Németországba, lassan megváltozik a helyzet. A szánalmas figura egyre jobb katonává válik. Ő lesz a csapat esze. Szinte ördögi ötletesség hajtja a németek ellen. Egy este a tűznél beszélgetnek, és egy fekete óriás megkérdezi:

– Mondd, mi történt veled? Kezdetben folyton kiröhögtünk. Ma jóformán te irányítasz már minket.

A szemüveges nem felel. Behunyja a szemét, hallgat. S áttűnő képek vonulásában látjuk, hogy mit élt végig: a lágereket, a szemüveg- és mankóhalmokat, a levágott hajak

kazlait, a csontváz muzulmánokat, a krematóriumot... S végül csendesen ezt mondja:

– Megharagudtam rájuk!

Tessék! Kiböktem.

Én, a véglegesen csalódott egykori kommunista diákvezető, párttitkár, propagandista Aczél György időnkénti beszélgetőpartnere voltam. 1989-ben kétszínű politizálásáért az ÉS vezércikkében támadtam meg Pozsgay államminisztert, s talán egyik legjobban sikerült írásomban mondtam el, hogy az árulás miért nem nevezhető damaszkuszi útnak. Bizalommal és várakozással fogadtam a rendszerváltás magyar módját, reméltem, hogy az akkori bosszúért lihegő MDF helyett a rokonszenves Fidesz befolyásolja majd a hatalmat, igen, a fiatalok...

És évről évre jobban megharagudtam rájuk. Mert kiárusították fiatalságukat, tisztaságukat, hitelességüket. Kiderült, hogy csak választásoktól választásokig terjed a látóterük, soha nem lesz belőlük a szó churchilli értelmében államférfi, csak politikai sakálók csoportja. Valaki egyszer figyelmeztetett:

– Vigyázz! Ezek bűnözők!

Nem hittem el. Ma már tudom.

S Orbán Viktor neve számomra szimbólummá vált. Egy nyolcvan év óta lezüllött ország még mélyebb politikai lezüllesztésének a szimbólumává. Holott a sors megadta neki a ritka lehetőséget, hogy sarokkő lehetett

volna a magyar történelemben. De ő pénzt akart keresni. Népvezér akart lenni. Tündökölni akart az emberek felett. Ezt is megkapta. Látni fogjuk még, amint eldobott kőként az út szélén hever.

Mindezzel meg kell küzdenem, hogy hozzáférjek az emberhez.

Első blikkre: nagyon csinos, arányos testű, mozgékony csávó, a klimaxos hölgyek öröme. Határozottan erős erotikus sugárzása van, ami még a képernyőn is átjön. Elégedett lehetne a család, ahol férj és apa, ámde mégsem él zárt világban. Érezhető hogy nem reménytelen a csábító harmadikok esélye. Én az életébe kapcsolódott nő helyében nem bíznék hűségében. Feltehetően nagyon hiú, legnagyobb réme a neveltségessé válás, ha például leleplezik valamelyik kalandjában vagy tévedésében, kegyetlenül durvává válhat. Folyton figyel, hogy viselkedése, szavai milyen hatást keltenek. Ezt jól megjátszott spontán magabiztosság takarja, ami váratlan helyzetekben hajlamos szétrepedni, és kikanalál alóla egy szorongó kisember. Kisemberege kis üzletei által lepleződik le. Egy igazi államférfi is lehet szélhámos, no de nagystílusú. Adja bérbe a Hortobágyot amerikai tehenészeknek, találjon olajat a Lágymányoson, és kiaknázására alapítson nemzetközi konzorciumot, kössön sok ezer tonna szotyola szállítására szerződést Pápua Új-Guineával, és építsen ürrepülőteret a

zempléni hegyek között... – ez igen! De lakáscsere-üzelmek, apuka kőbányáinak propagálása, manipulációk a feleség szőleje körül, óvatos simicskázás, ahol nem jönnek rá, édes istenem...

Kisemberségét bizonyítja, hogy amikor elfogy az előre betanult kész szöveg, bizony dermesztő butaságok hagyják el ajakát. Közgazdasági és pénzügyi nonszenszek, szobák és kerekék számát latolgató lózungok, fürdőszobában borotválkozás közben kitalált indián bölcsességek – „döglött lovat ne sarkantyúzz” színvonalon – és piros-fehér-zöld jelszavak végtelen áradatban.

Persze ha csak ennyi volna, kit érdekelne ez a furcsa szellemű, politikába merült futballista jogászyerek vagy micsoda. De nem! Orbánban búvópatakként rejtőzik valami zsenialitás is, valami utolérhetetlen szociális intuíció. Néha váratlanul felbukkan, majd még váratlanabban eltűnik. Amikor nagy szükség lenne rá, biztonságot ígérően megjelenik, de amikor utánakap, gyakran a semmibe marad. Ez már a léleknek az a mélysége, ahová nem lehet bekukucskálni. Orbán magányos harca önmaga kísértéseivel.

Majdnem bizonyos, hogy Orbán már régen nem tudja, kicsoda Orbán. És ezt mentségére mondom. Mert ha tudja, és hidegvérrel váltogatva emeli ki jelmeztárából a különböző vallásokat, politikai stílusokat,

polgári vagy forradalmi, sőt ellenforradalmi értékeket, identitáslátszatokat, akkor valóban sötét közéleti maffiózó. Am valószínűleg már belegabalyodott önmaga sokféleségébe, s időnként diszkrét külföldi szanatóriumokba kell elvonulnia némi belső nagytakarításra. Szegényke. Mi lesz vele? Az élet néha hosszú. Ilyenkor szeretném megsimogatni a buksiját.

Hiszen ez a baj – ahogy nálunk mondják – a megélhetési politikusokkal. Akár annak idején Sztálinnak, nekik sincs hinterlandjuk az egy szál frontvonal mögött. Ha azt áttörik, nincs második, harmadik védelmi rendszer, ahova vissza lehetne vonulni. Mihez fog majd a vezér és a vezérkar, ha elszivárgott már mögüle a sereg? Ezek a Fidesz-fiúk is kik lehetnének egy normális polgári világban? Tehát most kell gazdagodni, markolni, szerezni évekre, évtizedekre előre, minden áron biztosítani a család jövőjét. Így lesz a nagyokat álmódó államférfiből kicsiket üzletelő családfő és gondoskodó apa. Ma már világos, hogy Orbán nem igazán kreatív, nem igazán alkotóképes. A nagy mű megteremtését most a nagy karrier helyettesíti. S ha egyszer az is elvételük tőle? Lesz helyette nagy pénz? Nagy foci? Vagy akkor már felejteni kell? Alkohol? Idegösszeomlás? Nehogy a végén kivirágozzon belőle valami paranoia-féle. Egyszer már majdnem elkezdődött. Fel-

csúti Szent Viktor, akire Szűz Mária titokban rábízta Magyarországot. Miket ki nem talál ez a fiú!

Van azonban egy helyzet, amikor félelmissé válik. Amikor a szakadék, a vereség szélére kerül, de talán még adódhat túlélési, győzelmi esély. Akkor felébrednek rejtett démonai, vagy kívülről szállja meg valamilyen tébolyult erő? Munkabírása ezerszeresére növekszik. Mint valamilyen megvadult viharadár száll országhatártól országhatárig, és vijjogva szólít mindenkit a küzdelemre. Még a leglustább hívei is felébrednek közönyös álmukból, és tántorogva indulnak utána. S a megújult sereg majdnem eljut a győzelemig. S ez a „majdnem” Orbán tragédiájának a lényege.

Rosszindulatúan huhogok? Dehogy, hiszen éppen elfogulatlanságom miatt rándulnak meg az idegeim, amikor hallom, hogyan szólítják. „Miniszterelnök úr!” Orbán, az ex-miniszterelnök. A virtuális örök kormányfő. Orbán, aki ma is az, aki tegnap volt. Mint amikor a 83 éves egykori balerinát ma is művésznőnek szólítják, a 90 éves aggastyánt tábornok úrként tisztelik... Volt, volt, valamikor réges-régen. Kell Orbánnak ez a kegyeleti aktus? Vagy számára ez azt jelenti: nekünk te vagy a miniszterelnökünk, akkor is, ha bármilyen stepszli vagy langaléta talazkodott a helyedre.

S ami igazi együttérzést kelt bennem: ezt

az életformát elviselhetetlenül fárasztónak érzem. Mert nem Orbán sokkal egyszerűbb, könnyedebb természetéből fakad, hanem érezhetően csinált. Páncélban él. Olyan villogó szemű politikai ellenfelei között, mint egy sziléziai portyán kalandozó egykori magyar sereg vezére. A csapat erős és hűséges, a fegyverzet kitűnő, még a lovak is bírják. Csak éppen... Csak éppen örökké nyeregben kell maradni, örökké markolni kell a kardot, örökké erősnek kell látszani. Soha nem adatik meg az elfáradás, a gyengeség bevallásának boldog pillanata, nem kapja meg azt a simogató melegséget, amikor fülét-farkát eleresztve eldobja magát egy sátor előtt, és csak sütteti magát a nappal... Vezér, nem irigyellek!

A szent kókler

Öregkoromig nem ismertem, de újra meg újra elhozta hírét a keleti szél Kínából, a déli szél a szent sivatagokból, az északi szél a halál birodalmából és a nyugati szél a maszkok és a szerepek világából. Engem sokáig csak a nyugati szél zúgott körül, sikeres színpadi szerzőnek láttam, akinek darabjait messze a határon túl is játszották. Tudtam, hogy pályafutását a Madách Színházban kezdte mint dramaturg és a nagy rendezők tanítványa. Azután kezdtek megszületni ezoterikus könyvei. Ezek ellenszenvet keltettek bennem. Mások előtt is csúfoltam, haragudtam rá. Egy ember, aki halottakkal beszélget, és a misztikumra szomjas közönség által elkapkodott siker könyvet kanyarít ezoterikus képességeiből vagy fantáziájából. Az meg különösen nem tetszett, hogy partnere, akivel átnyúlnak életem és halálom éppen Latinovits

Zoltán, az egykor körülrajongott legendás színész. Na persze, ki lenne más?

Először megrettentem, amikor a címet leírtam. Nincs jogom egyszerre így dicsőíteni és megalázni valakit. De hát ő is így vall magáról: „Kigyó és kereszt.” Együtt az édenbeli sátán, aki a fényt és a bűnt hozza egyszerre a szűz teremtésbe és Krisztus, aki sok ezer év után megbékíti a haragvó Urat az emberiséggel. A bibliai Simon Mágus inkarnációja lenne? Végül magasra száll, vagy nagyot zuhan? Szándékosan soha nem mentem szellemi sugárzásának a közelébe.

Am egy napon fogadott fia, Müller Péter Sziámi biztatására megjelent Révai Gábor azzal a tervvel, hogy közös interjúkötetet készítsen Müller Péterrel és velem. Sziámi működtette a Jonathan Miller Kiadót. Kezdetől meglepően nagyvonalúnak bizonyult. Azt ajánlotta, hogy annyit fizet, amennyit gondolok. (Értsd: amennyit van pofám kérni.) A Sziámi önkörében igazi zseni. Izgalmas költő és muzsikusz, ragyogó szervező, amint azt a Sziget és a Miskolci Operafesztivál bizonyítja, talán még az Operaházzal is tud mit kezdeni mint javadalmazás nélküli „stratégiai igazgató”. (Mi légyen az?) Pénze garmadányi, sikeres férj talán már negyedízben, szerető apa, de kompetenciakörében, a munkában és a piacon félelmetes egyeduralgó, sejtésem szerint talán rabszolgahajcsár is. Íme kóstolónak egy verse:

Müller Péter feleségéről, Sziámi anyukájáról. Sejtésem szerint ő a család titkos esze, finansziális stratégája, minden akciók mozgatója a háttérből.

Visszatérve a Révai Gábor által szerkesztett interjúkötetre, amely később *Mesterek* címmel igazi nagy sikert aratott, kétségeimet hangoztattam.

– Ugyanazt kérdezed mindkettőnkől? Ez lesz a világ legunalmasabb könyve.

Tévedtem. Révai meg is indokolta tévedésemet:

– Ugyanazt kérdezem ugyan, de Müller minden válasza után lehetne egy felkiáltójelet tenni, a te válaszaid után pedig egy kérdőjelet.

Így hát már jó ideje sikeres társszerzők voltunk, amikor személyesen is találkoztunk. Meglepett a Müller Pétert körülölelő és elég messzire sugárzó nagyon kellemes, meleg, megnyugtató légkör. Fürkésző tekintet, kicsit papos beszédstílus, a szája szögletében bujkáló mosoly. Az arcán az elmélyült komolyság váltakozik a színház emberének, mondjuk a komédiásnak a huncut szemvillanásával. Mindez együttvéve nagyon jó. Talán mégis valódi ez az ember. Hiszen minden szentben van valami papos, és minden művészen bujkál egy bohóc is. Talán szokatlan formátumú, modern időkre szabott valódi missziója van.

Aztán Müller Péter azzal is fonta-kötötte

a barátságunkat, hogy mindig jól szórakoztam a társaságában. Káprázatos műveltségnek raktárából mindig élém rakott valami meghökkentőt, tanulságosat, ismeretlen gyönyörűséget. Ám a gyanakvás talán a legmakacsabb dolog a világon. Nem szüntem meg a gyökerei után szimatolni. Ám amikor közeledtem a páncélteremhez, aminek felírta „Müller Péter legbelsőbb lényege” volt, akár egy kerub a lángoló karddal, mindig ott állt a küszöbön, és tiltón intett, hogy menjek tovább. Így hát a gyökerek helyett a gyökérlmények keresésébe fogtam. Meggyőződésem, hogy minden embernek – tudatosan vagy tudattalanul – vannak olyan élményei, amelyeket nem halványuló elevenséggel hordoz a lelke legmélyén, s az élet kritikus helyzetekben ezekhez nyúl vissza, ezek határozzák meg viselkedését, válhatnak jó sorssá, de akár végzetté is. Ezeket nevezem gyökérlményeknek.

Müller első gyökérlménye a halál. 1956-ban az utcán lelőtték. Sebesülése az orvosi praxis elmélete szerint halálos volt, de hosszú ideig tartó műtétek, kezelés, ápolás után valahogy mégis magához tért. Mit is mondott annak idején Ádám professzor, a híres sebész, amikor gratuláltak egy műtétéhez: „*Én megoperáltam, a Jóisten meggyógyította, csak a Jóisten tudja, hogy hogyan.*” A halál, a csoda tehát megérintette a fiatal Müller Pé-

tert, és ő felfigyelt erre. A második gyökérmény. Évek hosszú során keresztül működött egy zárt, misztikus baráti kör. Spiritisták voltak, szellemidézők. Müller Péter volt a médium, aki a halottak lelkével a kapcsolatot tartotta, üzeneteiket közvetítette. S egyszer jelentkezett egy szellem, és szellemi vezetőül ajánlkozott a csoportnak. Ősrégi lélek volt, és legkedveltebb inkarnációja az ókori Kínában következett be. Évtizedek óta ez a kínai szellem vezeti a csoportot.

Hiszem? Nem hiszem? Jól tudjuk, hogy a racionális megismerés, a tudomány nem feddi le a teljes létet. Isten felé a misztikus élmény, a beavatás vezet, nem a logika. Ezért fogadjuk el a kétféle igazság létezését: a tudományosat és a kijelentettet. Amit Müller Péter állít, az nem tudományos igazság, se bizonyítani, se cáfolni nem lehet. Ám elfogadható kijelentett igazságként, miképpen elfogadjuk azt, hogy Krisztus az út, az igazság és az élet, vagy azt, hogy az Úr azt felelte Mózes kérdésére, hogy *Vagyok, aki vagyok*. Aki elfogadja, annak a számára ez sziklaszilárd igazság. Aki nem fogadja el, az kizárta magát ebből a létező vagy nem létező édenből.

Ilyen egyszerű lenne ez a dolog? Nem árt némi óvatosság, és elővigyázat az ítékezésben. A mülleri alkotásban ugyanis megmegcsillan valami titok. Nevezetesen hogy olyan információkkal rendelkezik az ősi Kí-

náról, rég elfeledett jelek értelméről, elrejtett utalások jelentőségéről, az univerzalista eszmerendszer olyan gondolatairól, ismereteiről, amelyek akkoriban is csak a beavatottak birtokában voltak. Tapasztalt sinológusok sem tudnak róluk. Honnét szedi őket? Csak nem a spirituális kínai mester szellemi kincsesházából? Az ő sűgását halljuk?

Világosodik-e, hogy rengeteg ember miért tekint prófétának járó áhítattal Müller Péterre? Miért fordul el tőle megvetéssel ugyancsak rengeteg ember? Egyvalami azonban egbizonyos: Müller Péter felelősségteljes és mindig jó szándékú igehirdető. Vigyáz a nyájra, ami rá bízott. Végül is ugyanabban az ügyben tanúskodunk mind a ketten. Ő a hit, én a kétely oldaláról tekintünk fel valamire vagy valakire, nevezhetjük Világsszellemnek, Kozmikus Intelligenciának, Taónak vagy Istennek. Közben átnyüzsögjük az életünket, előadásokat tartunk, utazunk, írunk, beszélgetünk, bámuljuk a nőket, örülünk a jó ételeknek. Akik aszkézist várnak tőlünk, megbotránkozhatnak. De nem ártana, ha ennek ellenére megéreznék mindkettőnk lelke mélyén az alázatot és a leborulást.

Az aranyember

- *Mond neked valamit ez a név: Erdős Ákos?*
- *A világon semmit. Ki ez?*
- *Magyarország egyik leggazdagabb embere. Ötvenmilliárdra becsülik a vagyonát.*
- *Gratulálok. Mi közöm hozzá?*
- *Azt szeretné, ha veled beszélhetné meg a problémáit.*
- *Miért épp velem?*
- *Azt nem tudom. De hozzád vezető utakat keres.*
- *A hozzám vezető legrövidebb út egy telefon.*
- *Szóval megadhatjuk a számodat.*

Így kezdődött. Jól megtermett úr, feltűnően elegáns sötét öltönyben, aranykeretes szemüveg, erősen kopaszodó, konzervatív angol vagy német üzletembernek nézném. Az egyetlen, ami ez ellen szól a bizonytalan, tétova mosoly az arcán. Ez nem illett a képbe. Akkor már érdeklődtem utána, híres volt

bomba ötleteiről, gyors döntéseiről, mindig rafinált, de sokszor erőszakos célratöréséről. Elvált felesége szerint életében csak egyszer sikerült valakinek becsapnia őt: egy pénzváltónak Izraelben.

Debreceni zsidó nagycsalád sarja. Apja közismert baloldali ügyvéd, emellett igen vallásos volt. Húga orvos, bátyja jó nevű pesti ügyvédi iroda tulajdonosa. Amikor megismerkedtünk, szülei közül már csak a mama élt, a nyolcvanas évei derekán járt, és fia hettente meglátogatta a kálvinista fővárosban. A család rendkívül fontos szerepet játszott Ákos életében, szolidaritásának és sértődéseinek színtereként. Ügyvéd testvérével általában haragban volt valamiért, de a többi rokoni kapcsolatát is gyakran kedvetlenség lengte körül. Mindez nem változtatott azon, hogy ünnepek, esküvők, gyászszertartások alkalmával mindig összejöjjen a teljes család.

Első felesége, Láng Zsuzsa vérbő, nagyszájú, igen szellemes, jó humorú újságíró, szövetségese volt a nagy vagyon – eredetileg Láng Holding – megszerzésében. Erdős Ákos újságíróként kezdte. Bécsben volt tudósító. Ott éltek hárman Zsuzsával és Tamás nevű fiával. Amikor megindult a vásárlók özöne Ausztria felé, Ákos kitalált egy tájékoztatót a bécsi és Bécs környéki bevásárlási lehetőségekről, ahol magyarul is beszéltek, és azt a határon osztogatták. Ő alapította az Ötlet című nagyon sikeres folyóiratot is, ami

nagyszerűen illeszkedett az új magyar finansziális lehetőségekhez. De örök szerelme a nyomdákhoz és a könyvkiadáshoz fűzte.

Feltámasztotta halottaiból a Gyomai Kner nyomdát. S lassan az ország minden valamirevaló nyomdája és kiadója az ő és Kolosi Tamás közös tulajdonába került. Szakítás: legyenek a nyomdák Erdősé, a kiadók Kolosié. És így lőn. Érdekes, hogy ez a két zsidó nagytőkés minden ellenszenv ellenére személyes szálakon kapcsolódott a Fideszhez: Kolosi Orbán tanácsadója volt, Erdőst pedig a barátságának nem is olyan gyenge szála fűzték Pintér belügyminiszterhez, aki még spanyolországi villájában is nyaralt. Bukása után Erdős szervezett neki egy vállalkozást.

A nagy botrányt a Nemzeti Tankönyvkiadó megvásárlása váltotta ki. Attól kezdve a Magyar Nemzet, Orbán helyeslő átkaitól kísérve, naponta állította pellengérré Erdőst. Miért van (soha le nem írva, egy zsidó) tulajdonában ez a magyar iskolázás szempontjából annyira fontos cég? Amikor már nem volt a tulajdonában, mert eladta, még nagyobb hangerővel gyalázták: hogy meri külföldieknek (finneknek) eladni, még hozzá haszonnal? A Fidesz mintha ekkor értesült volna arról, hogy az adásvétel olykor haszonnal jár. A sajtókampány nem csillapodott. Erdős szorongani kezdett. Meggyőződése lett, hogy Orbánék választási győzelmük esetén

őt szemelték ki a magyar Hodokovszkijnak. Útilaput kötött egész családja talpára. Jelenleg az USA-ban él feleségével és két kis gyermekével. Talán nem véglegesen.

Erdős menekülése sok gondolkoznivalót adott nekem. Valóban ennyire gyávák a kelet-európai zsidók? Tartásunkban ennyire megtört banda lennénk? Ennyire ránk ragadt a holokauszt rettenete és szégyene? Vagy így van ez Óbabilon óta? Hiszen Magyarországon létezett, sőt létezik jelentős zsidó tőkeerő. Ki tudja, miért nem vetették be a szélsőjobb ellen? Spóroltak? Legfeljebb tiltakoztak és alkudoztak. Nálunk a rendszerváltás óta minden kockázat nélkül lehet antiszemita-tüntetést szervezni, az utcán, gyűléseken zsidózni, nem úgy, mint például Rómában, ahol zsidó fiatalok szétverték őket. Amikor Landesmann főrabbi ismeretes megjegyzését tette a bő gatyáról és a füttyölős barackról, a pesti zsidók remegve összebújtak: *Izrael Istene, ebből baj lesz. Nem kellett volna...* Amikor Kerényi színigazgató úr elhíresült megjegyzését tette, miszerint ha nem Orbán győz a választásokon, forradalom lesz, akkor rémült zsidók rohantak hozzám: *Komolyan kell venni, amit mond? A forradalmakban mindig ütik a zsidót. Akkor inkább Orbánra szavazunk, csak hogy erre ne kerüljön sor.*

Úgy vélem, hogy a zsidófalók ereje jórészt a zsidók gyávasága láttán indul növekedésnek.

Hogy áll Erdős a zsidóságával, milyen a viszonya a Jóistennel? Van két szó, amivel Erdős legtöbb dolgára reagálni lehet: ki tudja? Lelke legmélyéről zsidó. De nem él vallásos életet. Egy időben rendkívül érdekelte a kabbala, mégis úgy tűnt, hogy hamar elunta. Kődös a viszonya a Jóistenhez, de egy áldás a könnyekig meghatja. Amerikába, Brooklynba költözött, teljesen vallásos zsidó környezetben él, s a gyerekek kóser zsemlét követelnek reggelire.

Ám a legérdekesebbek a családi viszonyai. Megítélésem szerint Láng Zsuzsával az Isten is egymásnak teremtette őket. Ma, sok évvel a válásuk után, bármelyikükkel beszélgetek, valahogy mindig szóba kerül a másik. A válásuk okairól csak pletykákat tudok, nem használom fel őket. Ámde amikor Zsuzsa el akarta adni a számára túl nagy házat, ahonét Ákos elköltözött, kiderült, hogy az a nagy előkert az önkormányzat tulajdonában van, aki azt árverésre bocsátotta. Az árverésen megjelent a helybeli lakásüzér maffia, no de Ákos is. A maffia minden ajánlatot überolt. Ákos öt perc szünetet kért. Odafordult a banda vezéréhez:

– Mennyit ér maguknak, ha eltűnnek inét?

– Zsebbe kétmilliót.

– Tessék.

Ákos átnyújtotta az összeget. A maffia felszívódott. Ákos megvásárolta a területet.

– Most már eladhatod – mondta Zsuzsának.

Válásuk után fiuk, Tamás Zsuzsánál maradt, akivel kötözködő jó barátok. Az amerikai diplomáciai iskolába járt, jelenleg Bostonban tanul. Nyurga, csupa ideg, csupa humor és csupa villanó ötlet, a végletekig elkényeztetett ifjú, aki már most jó zsidó férfiú módján kiszolgáltató a lányok komiszságainak. A papa? Abszolút tekintély, akit abszolút elfogad, és aki ellen olykor abszolút elszántsággal lázad, és akihez néha abszolút gyöngéd, a meghatódásig. Erdős Ákosnak szokásává vált, hogy évente megvizsgáltatja magát a Yale egyetem egyik klinikáján. Egyszer találtak valamit. Tamás abszolút szolidaritással állt az apja mellett, amíg ki nem derült, hogy nincs semmi nagy baj.

Csakhogy... Csakhogy egyszer csak fény derült arra, hogy Ákosnak van még egy titkos gyermeke, akivel egy orvostanhallgató ajándékozta meg, Tamás korabeli, akiről évtizedeken át senki sem tudott. Ákos pedig a negyvenes évei elején feleségül vett egy medikát – medikák örökké? –, aki ma már kutató orvos, s aki még két gyermekkel ajándékozta meg, Zebulonnal és Zakariással. Néha sejtetni engedi, hogy soha nem élt tartózkodó életet, de csak indirekt módon. Például szóba kerül valamelyik szexbomba, és Ákos halkán dörmög a bajusza alatt: „Nem elég tiszta...”

Emellett Erdős Ákos nagyon szereti a gyerekeket, a családot, kitűnően főz, és néha arról ábrándozik, hogy a kelet-indiai szigeteken egzotikus vendéglőt nyit, négy asztallal, saját szakácssága mellett. Mindezen túl imád hosszú biciklitúrákra menni Tamással, vagy írországi hajózásra, sikeres üzletkötések után munkatársait egzotikus trópusi kirándulásokra, szafarikra viszi, jutalomként. Aztán ne feledkezzünk meg az autókról sem. Van olyan legmodernebb csodaautója, amivel már-már úrutazásra lehetne indulni, de 50 éves muzeális Mercedesét is szeretettel ápolja, gondozza, simogatja, és időnként végighajt vele a városon.

Nyilván sokat szorong, mert dührohámot kapott, amikor megemlítették a *Magyarország 100 leggazdagabb embere* című gusztustalan, aranyba burkolt kiadványban. Házában hűséges embereiből állandó őrséget tart, és titkárnöje, sofőrje szinte családtagként ragaszkodik hozzá. Ámde mégis úgy tűnik, nincs igazi barátja, az embereket inkább használja, mintsem él velük, ámbár a használatukba hosszú ultipartik is beletartoznak.

Eloolvastam azt a néhány oldalt, amit Erdős Ákosról írtam. Habkönnyű, érdektelen szöveg, de nem tudok mélyebbre hatolni. Ki ez az ember? Miféle láthatatlan maszkot hord, ami eltakarja a lényegét? Van-e lényege

egyáltalán? Ő is Peer Gynt-féle hagyma lenne: „*Csupa héja, a magját nem találom...*”?

De Peer Gynt saját kozmoszában él, és megrázó mélységek és magasságok között járja az útját, és ha úgy adódik, meggyalázza szerelmét, Solveiget, ha kell, álomszép halálutazásra viszi az anyját, Aase anyót, manók birodalma tárul fel előtte, és más elementáris lényeké, kiderülhet ugyan róla, hogy hibás öntés, és vissza fog kerülni az olvasztóba, de akkor is halálosan izgalmas lélek, költői és vulgáris, és durva és szenzibilis egyszerre...

Ám most úgy érzem, hogy ha dühömben bekiáltanék életünk végtelen és titokzatos erdejébe:

– Erdős Ákos, ki vagy?

Csak a visszhang felelne egyre elhalóbban:

– Ki vagy? Ki vagy? Ki vagy?...

Észrevétlenül a világhír felé

Azt kérdezték:

– *Milyen ember ez a Kung Fu-ce?*

A tanítvány megvetően elfordult.

A Mester így szólt:

– *Miért nem felelted: Olyan ember, aki annyira keresi az igazságot, hogy enni is elfelejt, barátai között a gyászáról is megfeledkezik, s észre sem veszi, ahogy az öregség eléri.*

Groó Diana pedig olyan ember, aki annyira keresi a művészi kifejezés lehetőségeit, hogy enni is elfelejt, a csodák és a jelek közelében megfélekedezik minden bánatáról és fájdalomról, s észre sem veszi, ahogy a világhír eléri.

Fantáziainterjú:

– *Mi az, hogy Groó?*

– *Talán a Grosz torzított formája. A családom már Mária Terézia idején ezen a néven költözött Magyarországra.*

- *Mikor születettél?*
- *1973-ban.*
- *Mit végeztél?*
- *Színház- és Filmművészeti Egyetemet, filmrendező szakon.*
- *Mestered?*
- *Simó Sándor.*
- *És most dolgozol valahol?*
- *A Balázs Béla Stúdió tagja vagyok.*
- *Már eddig is döbbenetesen sok filmet készítettél. Melyek a legfontosabbak?*
- *A Trapé, a Córesz, a Chagall álmai, a Kazinczy utca, a Csoda Krakóban, az Urlicht.*
- *Hőseid?*
- *Egy trapézművész, aki egykor SS-tiszt volt, mai magyar zsidó fiatalok, Chagall álmképei, a valaha volt pesti zsidónegyed, én magam a régi zsidó csodák között, a családom és Auschwitz.*
- *Nem túl sok a zsidótéma?*
- *De igen. Mégsem élek a múltban. Inkább úgy mondanám, hogy sok ezer év lakik bennem. Először ezekről kell vallanom. Aztán majd továbblépek.*
- *Díjak?*
- *1997: Mediavawe, legjobb ifjúsági dokumentumfilm, 1997-ben az Inzternational Art Film Festival fődíja, 1999: Nemzetközi Ökumenikus Filmszemle, a zsűri különdíja, 2000: Magyar Filmszemle, kritikusok díja, 2001: Eurovideo, Best European Video,*

Award, 2004: Plovdivi Fesztivál nagydíja, nem akarom folytatni...

- Eddig hol vetítették a filmjeidet?
- Firenzében, Trencsén-Teplicben, Tel-Avivban, Münchenben, Mexikóvárosban, Göttingenben, Hongkongban, Olomucban, Oslóban, New Yorkban, Malagában, Los Angelesben, Kijevben... Ezt is abbahagyom.
- Hát jó. Akit érdekel, nézzen utána az interneten. Hány nyelven beszélsz?
- Rajongok a nyelvekért. Angolul, franciául, oroszul, héberül.
- Családod van?
- A gyerekkori.
- És most?
- Sok barát, munkatárs között egyedül élek.
- Egy sztár?
- Én nem leszek sztár sohasem.
- Miért nem?
- Nem vagyok elég cicás, nőies, nincs elég erős erotikus sugárzásom.
- Frigid vagy?
- Dehogy. De már az alkatom miatt sem lehetek a végzet asszonya. Egy vidám diáklány?
- Szerelem?
- Volt. És biztosan lesz is még.
- Csalódás?
- Volt. És nem baj, ha megint eljön.
- Tisztázzuk: hogy vagy a férfikkal?
- Nézd, a férfiak vagy az agresszív nősté-

nyeket keresik, akik elragadják őket, és megnyugtatóan uralkodnak az életükön, vagy az áhítatosan bámuló kiscicákat, akiknek ők adják a biztonságot, a védelmet. Mit kezdenek egy szuverén nővel, aki egyenrangú partnerre vágyik?

– Most abbahagyom ezt az álinterjút. Már nem tudom, hogy veled beszélgetek-e, vagy magammal.

Groó Diana ebben a minden őszinte érzelmet harsányan megcsúfoló, lapos kúszásban racionális, folyton Istenről és a szeretetről papoló rideg és istentelen világban olyan, mint egy szemétdombon kivirágzott vidám nárcisz. Hála a szemétdombnak – gyerekkoromban ki tudja, miért, „szansteklinek” mondták –, kicsit magasabban él és meszezebbre lát az átlagosnál. Csodákat, jeleket, varázslatokat fedez fel ott, ahol mások véletlent, pechet, mázlit látnak. Alkotóképességének legfontosabb táptalaja a világra, az emberekre, az eseményekre való gyermeki rácsodálkozás. Az, hogy nem tartja magától értetődőnek, amit az emberek többsége csak tudomásul vesz. Az ő világában a pörgettyű – jiddisül trenderli – szimbolikus, kultikus jelentőségű, a rabbi mondatain Isten szava hangzik át, a festmények megszólalnak, Auschwitz iszonyata a mozdony zakatolásába fúl, ha valaki versenyt fut a tűnő idővel, a vonattal, amiben ősei utaznak a végső meg-

semmisülés felé. A szerelvények kerekei most már örökké kattognak a lágerek irányába, míg a háttérben szól a régi ének: „*Szól a kakas már, majd megvirrad már...*” Kinek virrad?

Ez a varázsvilág összefonódik a realitásokkal. A zsidó fiatalok identitásvallomásai kellően unalmasak és ismétlik egymást, a Kazinczy utca az egykori zsidónegyed, a későbbi gettó (Dob utca, Wesselényi utca, Síp utca, Dohány utca) valós életét idézi annak minden megható naivitásával, humorával, groteszk és mégis annyira emberi epizódjával. A kötéláncos SS-tiszt még a saját sorsa iránt is megnyilvánuló érzéketlensége miatt nem vált ki tragikus életérzést, csak vállvonogató közönyt. Igen, Diana kegyetlen is tud lenni, ha a művészi igazság ezt követeli tőle.

Ebből a lányból valamiképpen a reneszánsz szabad lelke sugárzik. A teljes ember, az alkotóművész, aki otthonául manó rejtekhelyet rendez be magának, imádja a libamájjas szendvicset, rajongásig tud szerelmes lenni és gyűlölni is, ha kell, este meghal valakinek a karjában, és feltámad, ha felkel a nap. Csak egyet nem tud: szenvedély nélkül élni. Szenvedély nélkül dideregni kezd, elhalványul a fénye, önmagát próbálja átölelni, tulajdonképpen haldoklik. Kerüljétek el mind, akik önmagatok féltésébe menekültek, akik gyáván éltek, és a józan paraszti eszetekre hivatkoztok. Karinthy szerint sem

rossz a józan paraszti ész, csak az ember mindhalálíg paraszt marad a hatására. Diana szomorúan el fog rúgni magától titeket.

Vonnegut azért hisz Istenben, mert zene is van a világban. Néhányan, és egyre többen azért hiszünk valami emberen túliban, a kieszőben lévő jóság feltámadásában, mert néha ilyen küldöttek születnek a világra, mint Groó Diana. Az ördög hússzor is megtámadja majd élete során, megpróbálja összezilálni mosolygó önbizalmát, kétségbeeséssé változtatni jó keserű ízeit, és olcsó káprázattá a megélt csodákat. Dini, ne hagyj magad, és segíteni fognak a Halhatatlan Istenek.

Muzsikusportré

A pszichológiai rendelésre betámolygott egy langaléta kamasz. Az útkeresés boldogtalanságában szenvedett. Nemcsak sovány és magas volt, hanem a szemei is kissé távol álltak egymástól. Ettől olyan lett a tekintete, mint ha túlnézett volna az emberen, s valahol a messzeségben látott volna valamit. Szülei kísérték katonásan, a gyermekorvos anya és a jogász apa. Az volt a kérdés, hogy mi lesz ebből a gyerekből, vagyis hogy életképes-e.

A doktor néni mama fekete, lassan hervadó, még mindig vonzó nő. Igen tartózkodó volt, mint aki orvos létére nem nagyon hisz az ilyen lélektani számárságokban. De hát a férje és a fia kedvéért... Azt gondolom, ez a jelmondat volt az élete titka és átka.

Ura és parancsolója magas, karcsú, nagyon jóképű férfi, az arcában volt valami férfiasan markáns és gunyoros vonás. A nők imádhatták, és ő is a nőket. Rengeteg nővel

lehetett kapcsolata. Ettől függetlenül zseniálisan jó jogász volt, rafinált borotvaéles esze, humora lényegtelenné zsugorította azt a kis fölényességet, iróniát, ami mindig sugárzott belőle. Gyakran elgondolkoztam, milyen lehet az ő fiának lenni. Nyilván nagyon imponáló, büszkén vállalható apa, másrészt viszont sokszor dühítően megalázó, önbizalmában rendíthetetlen, aki ellen hiába minden lázadó ökölrázás. Fia, Kozma András – akiről ezt a portrét rajzolgotam – külhonban is jó nevű szitárművész, a Kalkutta Trió vezetője, harminc vagy negyven éve a barátom.

Amikor megismertem, gimnazista volt. Utálta az iskolát, de volt egy erőforrása, aminek segítségével áthúzta magát a dögunalmas éveken: gitárosa volt az Apostol Együttesnek. Ebben a fiúban – a tekintetén kívül is – volt valami emberen túli béke, megértés, mosoly, a világ tudomásul vétele: „*Hát, ez ilyen...*” A szülei sokat és eredménytelenül kínozták a polgárosodás érdekében. Őt úgy szállták körül az intelmek, mint Bálám szamarát a legyek, rendíthetetlenül járta a maga útját. Ha egy angyal tiltón elébe állt volna, biztosan meglátja és megáll. De nem jött ilyen angyal. Egyetlen pillanatig sem tekintettem a páciensemnek. Ezt a fiút a sorsa küldte hozzám, mert nem volt egészen erre a világra való. Jobb volt a világ átlagánál, nálam is jobb ember volt. Valamilyen nagy inkarnációnak gondoltam, aki nem tud, de

nem is akar konformizálódni, és tőlem kérdezi: mit kezdjen magával, hogy ne tiporják szét, ne tegyék tönkre, hogy végigélhesse, amiért jött. Valahányszor megláttam, Dürrenmatt jutott az eszembe: Úgy látszik, újra meg újra megtörténik, hogy valaki kiszáll az Androméda-ködből, és Babilon felé tart. Mit csináltunk együtt? Indiáról beszélgettünk. Én akkoriban tértem vissza Indiából, és szívesen meséltem neki a jóga ashramokról, a bangalorei buddhista kolostorról, különböző lelkesítő és kiábrándító találkozásaimról. Ő jobbra hallgatott, de érezhető volt, hogy legbelül készülődik benne valami. Aztán – szülei kétségbeesésére – váratlanul elment Indiába.

Szerintem attól kezdve, amikor rájött, hogy ő nyugodtan keveredhet bármivel, nem piszkolódik el, sikeresen formálta meg élete kettősségét Magyarországon és Indiában. Itthon hűséges maradt a kényelmes, tágas szülői házhoz, ott élt a családjával, s jóval később, a halálukig ápolta a szüleit. Indiában pedig leült a világhírű muzsikus Ravi Shankar lábaihoz, és nyolc évig nyugton maradt, figyelt és tanult, és nemcsak figyelt, hanem hagyta hatni magára az indiai zene szellemi sugárzását.

Persze ez csak az egyik lehetséges látószög, ami Kozma Andrásra irányul. A másik látószögből kicsit hülye forma, esetlenül botladozó, aki tátott szájjal bámulja, hogy a vi-

lág okos emberei, vezetői mennyi ökörséget hordanak össze, aki, ki tudja, miért, de pófátlanul nem tartja magára kötelezőnek a polgári élet konvencióit. Nekem úgy tűnt, hogy András időben ráeszmélt Thomas Mann tanácsára, miszerint az élet minden szélsőségét meg kell élni, a nyárspolgár álarcában. Talán egy művész a zene birodalmában ezt könnyebben tudja megvalósítani.

Nyolc év után tért haza. Az indiai zenetudományból PhD-fokozatot szerzett. Egy darabig a rádió zenei szerkesztője volt, aztán megalakította a Kalkutta Triót. Tulajdonképpen azóta is állandóan úton van India és Magyarország között. Kísérte és szellemileg táplálta barátsága Ravi Shankarral.

Az is kiderült róla, hogy szédületes nyelvetehetség. Az angolon kívül otthonosan mozog a szanszkrit, a hindi, a bengáli nyelvekben. Indiában nemcsak sokat tanult, de valahogy „belefolyt és szétszivárgott benne India bölcsessége”, miközben szilárdan megőrizte kritikai képességét. A saját útján járt, némi averzióval és humorral tartotta magát távol mind a Krisna-tudatúaktól, mind a buddhistáktól. Egyszer elgondolkozva azt mondta nekem:

– Tudod, azt hiszem, rájöttem arra, hogy miről szól a János jelenései. Egy lélek bolyongásairól a *Köztes Létben*, a halála után.

Ez döbbenetes közlés volt az én számomra. S még hozzá lehetségesnek tűnt. Az idők

során – a zenén túlmenően – egyre komolyabban vettem spirituális tudását. Amikor sorozatszerkesztő lettem a Saxum Kiadónál, forszíroztam az Indiai istenalakok szimbolikus jelentéséről című nagyszerű könyvének kiadását.

Mosolyogtam az antropozófia megalapítója, Rudolf Steiner iránti ellenszenvén – következetesen mint Adolf Steinerről beszélt róla –, mert jogosan megérzett némi előítéletet a fehér emberiség javára a színészekkel, sőt talán még a modern zsidósággal szemben is. Amikor a Logosz Szabadegyetem tanára lettem, Sári László tibetológussal és Feuer Mária pszichológussal együtt őt is meghívattam előadónak. Szédületes figura volt, a hallgatók először meghökkentek tőle, aztán imádni kezdték. Amikor órára érkezett, indiai dhótiba öltözött, aztán bement a tanterembe, néhány pokróccal leterítette a tanári asztalt, és lótuszülésben elhelyezkedett rajta. Így tanított.

Ennyit a szellemről. Ám a Halhatatlan Istenek arannyal tömött szarujukat is megnyitották kedvencük számára. Mert hiszen már az eddigiekből is ki kellett derülnie, hogy András az istenek egyik kedvence volt, „az élet féltett gyermeke”, ahogy Settembrini úr mondaná a Varázshegyben. Kozma Andrásnak ugyanis szemmel láthatóan volt pénze. Gondtalanul élt, mindig márkás kocsikon járt, az anyagiak nem érdekelték. Örökölt

volna? Mert a Kalkutta Trió nem tűnt aranybányának. Aztán kiderült, hogy ez az Európa inkarnálódott risi nagyon is jó realitás- és technikai érzékkel rendelkezik. Csendben kitalált valami elektronikus játékot, azt jó szerződéssel eladta Nyugatra, s ebből komoly jövedelme származott. S ha már a pénznél tartunk... Hát igen, a nők! Bámulatosan diszkrét ember volt. Úgy sejtettem, hogy a kislányos alkatú nőket kedveli. Azt hiszem, két felesége is volt. Egyszer-kétszer vacsoráztam is náluk finom vegetáriánus szendvicseket, mesélték, hogy a feleségét is kivitte indiai utazásra, őt is vonzotta talán valami indiai hívás, de hogy én mindkét feleséggel találkoztam-e, vagy csak eggyel – Isten bűnömül ne vegye! –, nem tudom. Tudom, hogy gyereke is született, talán láttam is egyszer... De soha nem beszélünk sem a nejekről, sem a gyerekről. Utóbb valami furcsa baráti szerelem-félébe keveredett Feuer Máriával, aki évtizedeken keresztül volt az én munkatársam az orvosi egyetemen... Nem láttam bele a kapcsolatukba.

A hozzám fűződő viszonya is furcsa volt. Azt hiszem, nagyon szeretjük és becsüljük egymást. De ő szigorúan vigyáz arra, hogy velem szemben megtartsa a konvencionális érintkezési formát. Nem engedett abból, hogy mindig Péter bácsinak szólítson. S ez a Péter bácsi egyben a köztünk húzódó intimtáshatárt is jelentette. Kissé érthetetlen do-

log ez. Nagyon nagy, sorsfordulót elindító szerepünk volt egymás életében. De köznapi értelemben soha nem alakult ki közöttünk működő barátság. Nagyon ritkán találkoztunk, akkor sem beszélünk sokat, de félszavakból is értjük egymást. De erre sincsen szükség. Hogyan írja a költő?

*„Nézzük egymást, nézzük,
Regénket regéljük,
Ki tudhatja, honnét hozzuk?
Hallgatjuk és csudálkozunk.”*

Ez lenne az, amit karmikus találkozásnak neveznek? Nincsen közös történetünk, nincsenek közös témáink, nincsenek közös barátaink. Egyetlenegyszer készítettünk egy közös kazettát, *A reggel és az este jógája* címmel. Én csak ott értettem meg, hogy milyen nehézveretű műfaj az indiai zene, például a rága. Egy alkalommal a technikusok elrontottak egy részletet. Kérték, játsszák újra. Ekkor derült ki, hogy lehetetlent kérnek, a rágájuk improvizáció. Kezdtem megérteni, hogy az indiai muzsikát hosszú évekig kell tanulni azért, hogy egyszer majd a zene törvényeihez hűségesen rögtönözhessenek. Most már teljes mélységében kezdtem megérteni a régi anekdotát:

Az indiai és az európai muzsikussétál az alkonyatban. Szívszorító szépségben megy le a nap. Az európai felsóhajt:

Milyen kár, hogy nem hoztam magammal egyetlen kottát sem.

Az indiai előveszi a fuvoláját, és játszani kezd.

Ma, ennyi év után tulajdonképpen tanácstalanul széttárt kezekkel nézem, ahogy Sri Kozma András lassan távolodik tőlem az időben, vagy én távolodok el tőle, a mindörökre sűrűsödő éj vagy a vakító világosság felé tartva...

A mosolygó tigris csendessége

Sok-sok évvel ezelőtt az egyetemi pszichológia szak legszebb lánya volt Fazekas Ilona, becsületes nevén Fazekas Cicamica. Isten nyugosztalja! Borzasztó dolog, amikor az ember már annyira öreg, hogy a tanítványai a halálban is megelőzik. Vigasztalódjunk azal az ócskasággal, hogy fiatalon hálnak meg, akit az istenek szeretnek? Nem! Megtanultam: Gyorsan hálnak meg, akit az istenek szeretnek!

De hát nem Cicamicáról lesz szó, akibe mint ifjú tanár szerelmes voltam és érzelmeimet pedagógiai korrektséggel akkor még ilendően eltitkoltam. Jól tettem. Cicamica, több társával együtt projektív teszteket tanulni maszek járt barátságos albérletembe, „Rorschach csoport” – ahogy akkor nevezték. Egy estéért fejenként 50 forintot fizettek. Ennyi volt akkor a magánegyetemen vagy a pszichoterápiákon a szokásos tarifa.

Pszichoanalitikus elméletet lehetett tanulni Székács Istvánnál, Rorschach- és Szondi-tesztet Márton Imrénénél, közismert nevén „Ibi néninél”, alaklélektant és pszichológia-történetet Gleimann Annánál, mindent, de főként pszichológiai gondolkozást Mérei Ferencnél. Csakhogy Mérei börtönben volt, Ibi néni váratlanul meghalt, s egy reggel György Júlia, a Trefort utcai pszichoterápiás istálló főorvosa így szólt hozzám:

– Péter, kérem, foglalkozzon a kezdőkkel. Maga lesz az új Ibi néni.

Fantasztikus helyzet, amikor a legjobb tanítványnak váratlanul mesterré kell válnia, az örök másodikból első lesz. Talán Elisa ő, aki magára kapja Illés lehullott palástját, s döbbenve tapasztalja, hogy belé szállott a tüzes szekéren elragadott próféta ereje? S ha ez az erő mégsem jelentkezik? Mert Ibi néni nem volt próféta, palástja sem volt, nem tüzes szekéren szállt az egekbe, hanem a göröngyös sírba hanyatlott, mert „porból lett, és visszatért a porhoz”.

Istenem, de jólesik egy kicsit pletykálgodni. Mellesleg Gleimann Anna néni kemény koffeinista volt, de ifjúságában a nagy Gestalt-pszichológusok ágyában rengeteg tudást szívott magába. A korszaknak voltak ilyen fantasztikus figurái. Például tananyag volt a Zejgarnyik-effektusnak nevezett pszichológiai jelenség. Valami olyasmiről szólt, hogy a félbeszakított dolgok jobban rögzülnek az

emlékezetben, mint a befejezettek. 1966-ban, Moszkvában, a Lomonoszov Egyetemen többek között bemutatkoztam egy pici, leszorított hajjú, kontyos öregasszonynak, aki erősen tikkelt.

– Zejgarnyik – mondta hanyagul. – Magát mi szél hozta ide?

– Pszichológiát akarok tanulni.

– Itt? – kérdezte utánozhatatlan hangsúllyal.

Berlinben kiképzett pszichológus volt. Állítólag az „effektust” egy szerelmes éjszaka után a nagy Levintől – a Gestalt-iskola atyjától – kapta ajándékba egy vendéglőben. Egy nagy társaság fizetett, távoztak. Megkérdezték a pincért, hogy mit fogyasztottak. Már nem tudta. Ugyanakkor számos vendég vacsorázott egy másik asztalnál. A pincér pontosan fel tudta sorolni az eddigi fogyasztásukat.

Ennyi előjátéka volt annak, hogy egy napon Cicamica engedélyt kért, hogy elhozhassa a csoportba egy évfolyamtársát, aki jó barátja. Hunyady Györgynek hívták a mindig titokzatosan mosolygó diákot, akiből később tanszékvezető, sőt intézetvezető egyetemi tanár lett, majd dékán, akadémikus. Utáltam, mert szemmel láthatóan egy pár voltak Cicamicával. Utáltam, mert nyilvánvalóan nem érdekelte a teszt, semmi, amit mondtam, csak Ilonán kószált a tekintete. A csoportból különben hamarosan ki is maradt.

Sokáig fantoméletet élt a számomra. Mátrai László akadémikus virágoskertjében nőtt, növekedett, Angliában is tanult, anyukája a rendkívül agilis H. Balázs Jolán történész egyengette az útját egyértelműen a szociálpszichológia felé. Papája, Hunyady úr szinte láthatatlan volt. Egyesek szerint nem is volt papája, a keleti szél pottyantotta ritka kincsként anyukája ölébe, mások azt suttozták, hogy egy neves tudós – aki az Akadémia elnöke is volt – gyanús érdeklődést tanúsít a sorsa iránt. Annyi hamar kiderült róla, hogy európai modorral, ritkán tapasztalható taktikai érzékkel, jelentős tudással és mozdíthatatlan hidegvérrel rendelkezik.

Amikor 1972-ben, jobb híján és Aczél büntudata miatt a Magyar Pszichológiai Szemle főszerkesztője lettem, Mátrai őt ajánlotta a szociálpszichológiai rovat vezetőjének. Akkoriban már több üzletet kötöttem Mátraival, például megszabadítottam a titkárnőjétől, egy villanyírógép fejében. Mint már megírtam, Mátrai rossz ember volt, kivéve amikor Bizáncról beszélt. Akkor tündökölt az arca. Mátrai színeváltozása. Egész életén át harcolt Fogarasi Béla filozófustársa ellen, aki korábban elment, mint ő. Fogarasi volt a nagy ellenség. Mégis, amikor évek múlva Mátrai infarktuszban összeesett az Akadémia folyosóján, egy sóhajt küldött Fogarasi után:

– Szegény Béla! Ha ezt megérhette volna...!

De Hunyadytól megijedtem. Ez a pasi – gondoltam – állandó informátora lesz Mátrának, és lassan – inkorrekt módszerektől sem megriadva – kiszorít engem szerkesztői székemből. Ilyen gyanakvó és hülye lesz az ember már a tudománypolitika szelétől is, hát még ha behull a nagypolitika bűzös mocsarába. Már most meg kell mondanom: Együttműködésünk 30 éve alatt mindig a legkorrektebbül, a maga módján baráttan viselkedett, akkor is támogatott, amikor elhagytam az orvosi egyetemet, lemondtam a főszerkesztésről, külföldre szerződtem, sőt állást szerzett a feleségemnek is, amikor – úgy 1992 körül – már erős volt a hajsza a túlságosan vörös és túlságosan zsidó Popper ellen. Amikor évek múlva Izraelből hazatértem, meghívott tanárnak az ELTE-re.

Mindeközben az volt az érzésem, hogy szórakoztatja a lelkem kalandorabbik fele, gyakran összekacsint velem, kíváncsi arra, hogy az én görbe tükrömben miként villózik a magyar belpolitika, és hogy mit kezdnek a velem való nonformális kapcsolatokkal a honi politikusok. Akkorra már Fazekas Cicamica néma emlékké halványodott. Hunyady Gárdonyi Zsuzsát vette feleségül. Zsuzsát az Úr szintiszta pedagógiából alkotta. Megérdemelten volt évtizedeken át a tanítóképzés egyik vezetője. Mi egyéb lehetett volna? Az ideális karrierfeleség. De mégis... Ennek a két embernek kellett, hogy legyen

valami titka. Az ikergyerekek? Az, hogy Zsuzsa nagyszerű háziasszony is volt? Az, hogy a múltban hatásos nő volt Cicamica is? Nem lehetett hozzáférni. Gyuri zártsága sima páncélból volt. Mosolygott. Volt egy barátja. Talán angol nyelvész, lélekben beteg. Aztán már nem volt a barátja. Gyuri mosolygott. Mindig sok fiatal nő vette körül. De soha nem villant rájuk a szeme. Mosolygott. A diákok nem szerették. Vizsgákon néha órák hosszát váratta őket. Utálták, mert mosolygott. Kollégáinak többsége is utálta. Utálták ironikus modoráért, amiből csak a gúnyt és a távolságtartást érezték. De félték tőle, és észrevétlenül besorakoztak a támogatói közé. Ki tudja, hogy csinálta. És minél magasabbra ívelt a karrierje, annál magányosabbnak éreztem. Érzelmeinek zömét szemmel láthatóan a mamája kötötte le. És a két gyerek, és Zsuzsáé volt a maradék. De egy beszélgetésünk során még valaki feltűnt: egy villogó szemű farkaskutya. Valamelyik gyereke bízta rá megőrzésre csopaki házukban. Erről a kutyáról melegen, ellágyulva és büszkén mesélt.

Újra meg újra elolvasom, amit írtam. Csupa külsőség. Ő sem kedvelte a lélek mélyén turkáló klinikusokat, nem hitt a pszichoterápiában. Mintha valami gusztustalanságot is érzett volna a tevékenységükben. Mégis ki-villant azonban belőle egy Carnegie-re emlé-

keztető vonás: nem üldözte, elviselte, sőt támogatta, felhasználta a tehetséges embereket, bárhol volt a vadászterületük. De senkit sem engedett közel magához.

Az én szememben ő lett a magyar pszichológia arisztokratája. Nehezen tűrte a gőgös butaságot, a primitív durvaságot, a hivatal shakespeare-i packázásait, a piactéri kofastílust. Már ebből ki lehet találni, hogy politikailag melyik oldal volt elviselhetőbb számára. Nem több: csak elviselhetőbb.

Hunyady György, a korszak etalon embere: angol modorú, amerikai kultúrájú, mérhetetlen becsvágytól hajtott karrierista, aki fel volt vértézve egy orosz komisszár minden aljas stratégiai és taktikai készségével, de soha nem lelte örömét az ártásban, csak akkor pusztított, destruált, ha muszáj volt, de akkor lelki furdalás nélkül. Vagyis tisztességes ember a gengszterek korában. S a lelke mélyén a zsidókra, a szellemi elite s mindenfajta kiválasztottra jellemző érzékenység, a mosoly páncélzata mögött. Ilyenek lehettek valaha a Mediciék vagy a reneszánsz pápák is, akikre a nagyon középkori, nagyon keresztény, nagyon paraszt, egyszerre antiszemita és bibliafordító Luther átkot mondott, mert „nem tehetett másként”. Ugyan mi egyebet tehetett volna?

Talán jól láttam, hogy sokszor a tehetetlenség dühe lángol fel Hunyady ellen.

Olvastam, hogy mostanában, 91 éves ko-

rában meghalt H. Balázs Jolán. Gyuri, lassan fel kell készülni arra, hogy egy napon az ember leszáll a repülőgépről, és nincs kinek telefonálni: megjöttem...

Már nem öröm...

– *Tényleg olimpiai bajnok szeretnél lenni?*

– *Anyu, de hát ti is, mind...*

– *Kislányom, ez nagyon nehéz élet. Rengeteg lemondás, rengeteg vállalás, rengeteg dögletes erőfeszítés. Ezt csak addig bírja az ember, amíg öröm.*

Neve: dr. Gyarmati Andrea. Foglalkozása: orvos, gyerekgyógyász és ortopéd, egykori úszó. 1967–73 között 2huszonnyolcszoros magyar bajnok, 100 m pillangóúszásban háromszoros ifjúsági bajnok, 1972-ben világbajnok, 1970-ben, hátúszásban és gyorsváltóban EB-ezüst és -bronz, 1972-ben, pillangóban olimpiai bronz, 100 m hátúszásban olimpiai ezüst. 1975-ben hirtelen visszavonul.

Apja: Gyarmati Dezső, 1952-ben, 1956-ban, 1964-ben: olimpiai bajnok vízilabdázó.

Anyja: Székely Éva úszó, 32-szeres magyar bajnok, tízszeres világbajnok, tizenkétszeres Európa-bajnok, 1952-ben olimpiai bajnok, 1947–51 között az első nő, aki végigússza pillangóban a teljes távot, nyolcszoros főiskolai világbajnok.

Gyermeke: Hesz Máté vízilabdázó.

A családot titokzatos, mágikus erők kapcsolják a vízhez. Védőistenük Poszeidón, a tengerek és óceánok ura. Sokszor töprengtem a vízen. Hiszen nagyészt vízből vagyunk. Azt mondjuk, test, de ezt majdnem teljesen víz alkotja. S már egy pohárnyi víz hiányát megérezzük. S mennyivel kínzóbb szomjazni, mint éhezni. S a bolygónk, a kék bolygó tengerei és óceánjai, a víz, ami nem hagyja meginni magát. Ám a víz adja a sót, az élet sóját, ami – ha megíztelenedik – már nem szótható meg semmivel. A teremtés első aktusaként Isten elválasztja a vizet a földtől. Mert ha összekeverednek, abból csak sár lesz. Romain Roland azt az érzést, hogy az embernek valami köze van a végtelenhez, az emberen túlihoz, „óceáni érzésnek” nevezte, és ezt tartotta minden vallásosság alapjának. A víz termékenyíti meg a világot. A víz formálja a világot. És a víz pusztítja el a világot.

1974-ben – amikor biztos olimpiai aranyérmeket várnak tőle – a startnál „beragad”, s csak az ezüstéremig képes feljavítani helyze-

tét. Valószínűleg az őrangyala egy pillanatra megérintette a bokáját. Sorsforduló.

Továbbra is edzésben marad. De 1975-ben, a medencében 2000 méter után megáll, és Székely Évához fordul, aki a tribünön méri az időt.

– *Anyu! Már nem öröm.*

Csendesen összeszedik a holmijukat, és hazamennek.

Talán a legnagyobb magyar úszótehetség karrierje véget ért. Jelenetek, hisztéria, kétségbeesés nélkül. Hiszen már nem volt öröm. A víz véglegesen elfolyt az életéből, nem lett úszóedző, nem nyüzsgött a sportegyesületek tájékán, senkit sem tanított úszni, nem írt könyvet a versenyzés lélektanáról és az úzás titkairól. Orvos lett. Ortopéd, majd klinikai gyerekgyógyász. A férjével törődött, a megszületett gyerekekkel, szüleivel és a szakmájával. Gyógyított. Vissza se nézve, egyenes derékkal ment el az uszodából, amerre a csillaga vezette.

Nagy dolog ez: a ragyogásból alámerülni a szürkességbe, mosolyogva elbúcsúzni a külső fénytől, és ahogy Buddha tanácsolja: „*Legyetek önmagatok fénye, a menedéket találjátok meg önmagatokban, idegen segítség nélkül.*” Persze ehhez kellenek saját reflektorok, amiket meg lehet gyűjtani, ha szükség van rájuk. Andreának voltak ilyen vakító lámpái. Talán otthonról kapta őket. Mert Székely Évának

is vannak, égtek is nagy világossággal, amikor üldözöttként a medence közelébe sem léphetett a saját hazájában. Hadd nevezem ki mindkettejüket titkos buddhistának, bikkhuninak az én világomban.

Egyszer, egyetlenegyszer volt következetlen. Húsz év elteltével, edzés nélkül benevezett egy seniorversenyre. Azzal a lendülettel kezdett, amit megszokott. De oxigénhiány miatt nem bírta végigúszni az 50 méteres távot. Ez volt a büntetése, hogy nem tartotta be a római korban élt és mártírhalált halt rabbi, Akiba figyelmeztetését: „*Az ember ne menjen a romok közé!*” Kellett-e volna tudnia róla? Spirituálisan mindenesetre. Anyukája zsidó, apukája keresztény. S ha lenne egy buddhista nagybátyja? Egy muzulmán nagynénje? Jaj, jaj! Nekem vigyáznom kell, hogy politikamentes maradjak ebben a mindenki által agyonpolitizált országban! Mi is játszszuk el a belga viccet? Hova álljanak a magyarok? Azok a magyarok, akik ezerszer annyi dicsőséget hoztak a hazának, mint a fintorgó szélsőségesek?

Két házassága között súlyos veretű, hosszan tartó szerelmek kísérték. Ezekről soha nem beszélt. Hiányzott belőle a nők mindenáron mindenkinek tetszeni akarása, soha nem gyújtotta fel feleslegesen erotikus sugárzását. Pedig van neki. Beszélgetés közben sokszor elnézegettem csontos, fiús alakját, kedves golyófejét, gyerekes mosolyát, élvez-

ve azt a közvetlenséget, amivel minden helyzetben feltalálta magát. Egyszerre volt laza és görcsös. A tudattalan mélységei és titkai? Annyira nyitott volt, hogy szinte „átfúj rajta a szél”, mosolygó természetességgel, kicsit csúfolódva vállalta önmagát: ne hőkkenj meg, ilyen vagyok. Sehol semmilyen nyoma a medencék királynőjének, sem a fölényeskedő orvosnak. Másról soha nem merném a nyilvánosság előtt leírni az alábbi sztorit. De még így is: Andrea, nézd el nekem az alábbi sorokat, de mindkettőtököt annyira megszerettek értük.

Amikor fiatal lány korában túlesett a szexuális tűzkeresztségen, panaszkodott az anyjának, hogy az első találkozás nem jelentett valami nagy élményt a számára. Erre kapott egy irtózatos pofont, hogy félrebillent a feje.

– *Kislányom, ezt a pofont azért kaptad, hogy soha el ne felejtőd: az orgazmus nagyon komoly dolog! Ezt nem bízzuk a hülye férfiakra!*

Viszont: Soha nem adta ki mások titkait, soha nem szolgáltatott ki másokat senkinek, még a harag óráiban sem. Ilyenkor nyoma sem volt benne semmiféle lazaságnak. Görcsösen hallgatott. Utált mindenféle pletykát, a leghalványabb célzást sem tűrte. Ma már nem divat: úrinő és kaján mókamester egyszerre. Mint a fent idézett történetből is kiderül, nem volt kizárt az a lehetőség, hogy valaki Andreával beszélgetve az anyjába sze-

ret bele. A Székely Évával való találkozás, mindaz, amit írt, amit hallani lehetett róla, csak a csodálkozást növelte nagyra bennem, hogy ezt a nőt is el lehetett hagyni.

Andreára visszatérve, ezek a hosszú távú szerelmek – amelyek hol befejeződni látszóttak, hol újrakezdődtek vagy folytatódtak – ismert és megérdemelten közismert férfiakhoz láncolták (vagy a férfiakat öhozzá), mindenestre szó lehetett többszöri újrakezdésről, nyilván a makacsul kapaszkodó feleségek kétségbeesett gyűlölete ellenére, s a délceg férfiak számára egyre keserűbb tanulsággal: *tejfoggal kőbe miért haraptál?* Bevallom, az én fantáziámban is felvillant ez a lehetőség, aminek lehetetlenségét azonnal megéreztem. Nehéz lett volna Andreát magamnak szeretni és nem a kukucskáló közvéleménynek. Amúgy is nehéz kérdés: mit ér a nő a háttérre nélkül? És a férfi?

Így hát ragaszkodtam az eredeti leosztáshoz: Andrea jó barátom, és plátói szerelmem (nagy titokban és messziről) Székely Éva. Ez jól megfér Andrea csodálatos gyermeki helytállásával, amivel apja és anyja minden dolgával szemben viseltetett, nagy szerelmeinek vállalt emlékeivel, és surranó kis súlytalan kapcsolataival, amelyekről semmi biztosat nem lehetett tudni, no meg Máté sorsát latolgató anyai gondjaival. Mátét különben tanítottam a Színművészetin, és nagyon megszerettem. Nála aranyosabb linkócit nem-

igen teremtett a föld. Férfias kisfiú, kisfiús vadember, de mindkét minőségében csupa jóakarát. A felesége biztos fülig szerelmes volt belé. No de Andrea mellé beállni mennynek...! *Úristen, az anyósom Gyarmati Andrea!* A válasukat már érteni véltem. Aztán évek teltek el, és nem találkoztunk. Becsületesen azért, mert nem volt szükségünk egymásra.

Van egy régi pszichológiai játék: 5öt szóval kell bemutatkozni. Keresem azt az öt szót, amivel bemutatnám Gyarmati Andreát. Talán: Büszkeség, Humor, Dac, Fájdalom, Ölelés.

Büszkeség. Pilinszky kőszívűre égett olthatatlan büszkeségnek nevezi az emberi tartásnak azt a fajtáját, amit csak a halál tud összerombolni.

Humor. A mindig előhívható játékosság az élet csúcса. S Abody szerint a humor a fény a csúcson.

Dac. Mert persze *csak azért is és csak azért se* minden erőszakkal szemben. Ez a polgárlány lelkében olyan szilaj módon szabad, mint egy hullám az óceánon.

Fájdalom. És persze mindez nagyon tud fájni.

– Anyám, van nekem lelkem? – kérdi kis Tit a császárnét Móra Ferenc Aranykoporsójában.

– Ha fáj, kis Tit, akkor van.

– Anyám, akkor nekem már régen van lelkem, mert már régen fáj.

Ugye, Andrea?

Ölelés. Csak ezzel tudom kifejezni azt a melegséget, ami mindig körülengi ezt a lányt – mert számomra mindörökre lány marad – mint saját külön légköre. Mindig meg lehet nála melegedni.

Mindettől eltekintve tud undok dög is lenni. S mert hidegen agresszív, nem hisztériásan, általában pontosan célba talál, ha üt. És utólag sem lesz büntudatos miatta. Egyszóval tökéletes. Uramisten, csak nem szerettem mégis bele, amíg írtam róla?

Isten komédiása

Apja a legelőkelőbb elit értelmiségiek közül is kiragyogó intellektus, a kommunisták börtönében mártírhalált halt kommunista vezető. Ő maga evangélikus lelkész. Csillaghegyen van a diplomája és csodálatos közvetlen testvériségben élő gyülekezete. Hét Hárs – ez a folyóiratuk címe. Magyar. És zsidó. Nem zsidó származású, hanem zsidó. Evangélikus vallású, zsidó magyar. Szocialista országgyűlési képviselő a magyar parlamentben. Életstílusa, öltözködése, ízlése: magyar. A magyar ételeket szereti. És nem megvetendő mértékben a magyar borokat. Tud latinul, németül, héberül, de verseket, regényeket inkább magyarul olvas. Könyvei, írásai magyarul jelennek meg. Beszédeit tiszta irodalmi magyar nyelven mondja el, ez az anyanyelve. Halottai magyar földben nyugszanak. Vagyis idegen szívű betolakodó. A magyarság pusztítója. Egyike annak az 1% idegen-

nek, aki könnyedén legyőzi a lakosság 99%-a által képviselt magyar kultúrát, a magyar szellemet. Legjobb lenne, ha kitakarodna az országból.

Amikor az Istenek órája és a Szókimondó című tv-műsoraim mentek magas nézettséggel – 2002 tavaszán mindkettőt hirtelen levették a műsorról, s tőlem végleg elbúcsúztak – Donáthot is meghívtam egyszer beszélgetőpartnernek. Többek között azt mondta: *„Én pap vagyok, de még senkit sem fenyegettem a pokol szenvedéseivel, senkit sem csábítottam a paradicsom gyönyörűségeivel.”* Elámultam. Hát nem az üdvösség és a kárhozat a két legvégső állapot, az istenlátás, amely felé a vallás vezet, és a külső sötétség, ahová a sátán taszigálja a halandó kreatúrát? Micsoda pap ez?

Attól kezdve sokat beszélgettünk. Őt nyilván mulattatta az a sokféle ágazó, kacskaringós ösvény, amelyen kóborolva én a zsidó ortodoxiától a saját eklektikus Popper-vallásomig eljutottam, én pedig el-elámultam azon, hogy döbbenetesen mély teológiai felkészültsége ellenére miként őrizte meg friss – majdnem azt írtam ropogós – egyéni spirituális látását. *„Az örök élet, azt hiszem, az örök élet azt jelenti, hogy Isten örökké megőriz bennünket emlékezetében”* – mondta egyszer elgondolkozva. Végül is ettől meg kellett volna ijednem. Lemondhatok individuális létezéséről? Ehelyett valami biztonságos me-

legség öntött el. Puhán elnyújtóztam Isten emlékezetében. Ezt tudja ez a varázsló.

Tulajdonképpen ritkán láttam papként tevékenykedni. Rettenetesen elfoglalt ember, átszáguldja a napjait. Találkozik, megbeszél, irányít, tanácsot ad, szervez, elintézt, kérelmez, munkaebédet, ír, olvas, közlekedik, s az a gyanúm, hogy rendszeresen imádkozik is. Ha Istennek lenne fogadóórája, mindig rohanva és elkésve érkezne, s felé emelve az odaadástól és valamilyen szesztől csillogó tekintetét, aggódalmasan pislogna az Úrra, aki simogatva a térdére vonná a fejét:

– Jól van, Laci. Ne szólj egy szót sem. Pi-hend ki magad egy kicsit.

Laci halálosan fáradt, azonnal mély álomba merül, és tevékenyen álmodni kezd. Isten nézi Laci álmait, s mielőtt felébredne, így szól:

– Úgy legyen. Ámen.

Mert Laci – a zsidó evangélikus pap és szocialista képviselő – Isten embere, és hitelesen álmodik. Biankó csekkje van az Úrtól.

Amikor nevelt lányom férjhez akart menni, nehézségek támadtak. A vőlegény katolikus volt, a lányom zsidó. Elmentek egy rabbihoz.

– Szívesen összeadom magukat. Persze a circumcisio nem maradhat el.

– Be kell térnem zsidónak? – kérdezte a fiú.

– Hát persze.

Gondolták, elmennek egy paphoz.

A püspökségen maga a segédpüspök fogadta őket.

– Egy keveset kell majd hit- és jegyesoktatásra járnia – és megsimogatta a lányom fejét –, de keresztelő után hamarosan megtartatják az esküvőt.

Mindegyikük jól tudta, hogy csak egy transzcendencia van, egyetlen Isten, nevezék Úrnak, Adonájnak, Örökkévalónak, Zebaothnak, Allahnak, Teremtőnek, s valamennyien az ő hivatalos, de méltatlan szolgálói, de mennyire méltatlanok, de mennyire...

Elmentem Lacihoz. Mosolygott.

– Először küldd el őket hozzám. Beszélgetni szeretnék velük.

Végül ezt mondta:

– Összeadom őket. Két tiszta, hívő lélek. És engedjétek meg, hogy az esküvőt a mi közösségünk rendezze meg.

Ilyen szép lakodalma senkinek sem volt. Nem a gazdagság szépítette meg, hanem az önzetlen szeretet. S én életemben először megláttam a barátomat papi ornátusban.

– ...örömben, bánatban, jóban, rosszban, amíg a halál el nem választ titeket.

Meggörnyedtem a szavak súlya alatt. Úgy mondta.

Úszni is jár. Tagja az uszodai fecsegők körének. Tőlük szerzi a legtöbb hiteles politikai információt. Találkoztam vele az evangéliku-

sok nagygyűlésén. Sajnos nem hallgatta meg az előadásomat, a püspökök rosszállóan villogó tekintete előtt elvonult sörözni a fiatalokkal, akik lelkes csoportban nyüzsögtek körülötte. Azt hiszem, már jó egy évtizede a főpapság rosszálló tekintetének szikrái között él.

Ha beszélgetsz vele, először is beavat betegségének történetébe. Fél szemére vak, különben is öreg, különböző okokból régen a sír szélén tántorog. De nem azt várja, hogy megsajnál. Azt várja, hogy éppen mindezek ellenére nagyra becsüld a munkáját. A szemei elárulják. Még a nem látó szeméből is kicsap a jókedv, a nevetés, a huncut kérdés: bedőltél-e neki? Puritán protestánsként is mindig a tiszta életöröm habjai között lubicokol. Fontos számára, hogy ebből másoknak is juttasson. Ezért szeret haldokló betegek ágyánál üldögegni, ha lehet, beszélgetni velük.

Nem tudom, hogyan csinálja, de mindenközben igen jó családapa. Szerény kismadár felesége van, lányai – mind melegséget árasztó emberek –, s közöttük apa, igazi Apa, családfő, de nemcsak érzelmi, hanem szellemi értelemben is. És mégis... Ez a hatalmas közéleti, szellemi, vallásos aktivitás magán viseli a depresszió elől való menekülés bélyegét. Depresszió? Nem tudom. De azt érzem, hogy ez az ember a szíve mélyén rettenetesen szomorú.

*„Különös táj a lelked, nagy csapat
Álarcos vendég jár dalolva benne,
Lantot vernek, de köntösük alatt
A bolond szív mintha szomorú lenne.*

*Dalolnak, szól az édes enyhe moll
Életművészet, Amor győztes üdve,
De nem hiszik, amit a száj dalol
S a holdfény beleragyog énekükbe.”*

Lacikám, legalább Verlaine meg én tudjuk, hogy a Hold hideg fénye bizony beleragyog kifulladásig tartó táncunkba ezen a rohadt világon. Mert mi is azok közé a színészek és torreadorok közé tartozunk,

*„Aki egy életüket a porondra dobták,
S kiknek haditáncát fel nem váltja már
Csendes békesség, jóleső lusta közöny,
Kiket – akárcsak a bikát – megillet ugyanaz
a könny.”*

Eltűri mindezt az ördög? Diákkoromban láttam a magyar kardvívóbajnokot. Talán Bercezellynek hívták. Kezébe kapott egy kardot, és felszólított minket:

– Üss a fejemre!

De nem bírtunk a fejére ütni, mert olyan gyors technikával forgatta a kardját a feje felett. Csak a fémek csengése hallatszott.

Valahogy így lehet Donáth is a sátánnal. Szédületes aktivitása szinte buraként veszi

körül, az ördög sehogy sem tud hozzáférni. Pedig szeretne.

Ne kerülgessük: a nők. Igen, a nők. S ekkor elhiszem, hogy valóban lappang Laciban valami szorongás férfiúi értékeit illetően. Minden nőt meg kell kapnia, aki rásugárzik, s mindegyik sugárzik rá. De ezt a vágyat Laci nyugtató helyett használja. Bizonyítékként – mondanák a pszichológusok, hogy mennyire kell a nőknek. De van ennek egy mélyebb vonulata is. Hogy is írja Pilinszky:

*„Csak hányódom hát ágyamon
és belereszketek,
Hogy kikkel is zabáltatom
a szívverésemet.*

*Miféle vályú ez az ágy,
Ugyan miféle vályú?
S mi odalök, micsoda vágy?
Tündöklő tisztaságú!”*

Pál az Efézusbeliekhez írt levelében, a keresztény erkölcs nevében tiltakozik szavainak félreértése ellen: *„Nem vér és test ellen van nekünk tusakodásunk, hanem a fejedelemségek ellen, a hatalmasságok ellen, ez élet sötétségének világbírói ellen, a gonoszság lelkei ellen, melyek a magasságban vannak.”* Vagyis azt a nemiséget korholta Pál, amelyik gonosz, megalázza a partnerét, szenvedéseket zúdít rá, és eltá-

volítja az Istentől, mert nem ismeri szeretetet, csak a hús örömét.

Észre kellene venni, hogy Donáth Laci világi önátadásában van valami krisztusi: *Egyétek és vegyétek, ez az én testem, ez az én vérem.* Ugyancsak Pilinszky:

*„Mindenki táplálékként
Ahogy már írva van
Adom, mint élő eledelt
A világnak magam.”*

Azt gondolom, hogy Laci azok közé a ritka férfiak közé tartozik, akik örömet adnak szerelmeiknek. Csak örömet, keservek, féltékenység, elhanyagoltság nélkül. Ki tudja hogyan csinálják? Ilyen volt annak idején Petényi Géza professzor, az európai hírű gyermekgyógyász. Hiába faggattam megszámíthatatlan barátnőinek bármelyikét, mindegyik szeretettel emlékezett vissza kapcsolatukra. Egyikük elhatározta, hogy halálának egyéves évfordulóján egy szál fehér rózsát és egy gyertyát visz a sírjára.

– Ez igazán szép gondolat – mondtam, amikor beavatott a tervébe.

De bőgve jött vissza.

– Amikor odaértem, már vagy húsz gyertya égett a síron. És még egyre jöttek a nők...

A másik ilyen csodálatos férfi Horányi Béla neurológus egyetemi tanár volt. A dékán elhatározta, hogy jobb útra téríti a kissé vér-

mes professzort. Az volt a híre, hogy ha elfárad a mikroszkópnál, kinéz a folyosóra, és az első arra jövő hölgyet...

– Te vagy a pszichológus, kérlek, legyél jelen.

– Ne tedd – tanácsoltam. – Nem lesz jó vége.

De ő ragaszkodott hozzá.

A professzor először sokáig nem értette, hogy miről szólnak a finom célzások, a saját presztízsről, az egyetem hírnevéről. De aztán hirtelen leesett a tantusz.

– A nők... Ó, a nők...! – hörögte sajátos stílusában. – Panaszkodott valaki? Nem? Hát akkor mit óhajtának tőlem?

És már ott sem volt a szobában. Eddig még Donáth Lacira sem panaszkodott senki. Baj, ha egy pap az emberek örömeire termett? Baj, ha egy pap a szociális igazságért küzd? Baj, ha egy pap nem bepaszírozható egyik konvencionális skatulyába sem? Egy biztos: tele van jóakarattal, és markáns arcú, eredeti figura a nagy komédiában, amit Isten tiszteletére játszunk.

A király barátja

Érettségi előtt dolgozatot kellett írni arról, hogy mi szeretnék lenni, ha nemsokára kilépek az Életbe. Ezt írtam: „*Egy alkotmányos monarchiában a király barátja lennék a legszívesebben.*” Nem vágytam arra, hogy a dinasztia tagja legyek. Én csak beszélgetni, sakkozni, nőket hajkurászni, utazgatni akartam az uralkodóval. De nekem való királyt nem találtam sehol. A gimnáziumban különben rossz néven vették monarchikus törekvésemet – 1952-t írtunk –, és külön kellett beszélgetnem az osztályfőnökkel anakronisztikus vágyaimról. Ő jól mért be engem, s az utolsó órán így búcsúztatott:

– Fiúk, amikor kilépek az Életbe, az osztályfőnök tanácsot szokott adni a tanítványainak. Én csak egy tanácsot adok nektek: Ne legyetek olyanok, mint a Popper!

– Mert milyen a Popper? – tette fel a kérdést, s ő maga felelt rá: – Olyan, mint az

aszpirin. Mindenre jó, és semmire sem használ!

Barátaim – akik ismerték ezt a sztorit – visítva nevettek, amikor 1994-ben, 61 éves koromban az akkori miniszterelnök személyes tanácsadója lettem.

– Eljött a várva várt óra! Péter, hát mégis a király barátja leszel?!

A király neve: Horn Gyula.

Életkora: három-négy évvel lehetett idősebb nálam.

Előttörténetünk: A rendszerváltásig nemigen tudta, ki vagyok. S ha volt is valami halvány képe rólam, feltehetően nem szeretett, mert nyilvánvalónak tűnhetett számára, hogy Aczél György embere vagyok. A kommunista vezérek egymáshoz való viszonya köztudomásúan mindig problematikus volt.

Ámde én 1989-től elkezdtem politikai publicisztikát művelni. Írásaim főleg a Népszabadságban, a Népszavában, a 168 Órában, az ÉS-ben, a Kritikában és a Mozgó Világban jelentek meg, illetve mindenütt, ahol szóba álltak velem, jobboldali lapokban is, ha nem kértek változtatásokat. Váratlanul nagy port vert fel az ÉS-ben megjelent vezércikkem, a *jobb szem – bal szem*, amelyik Pozsgay Imre furcsa politikai hintajátékát támadta meg. Pozsgay ezt egy interjúban úgy minősítette, hogy „nem várt oldalról lőtték

hasba”. Így történt, hogy egy napon megszólalt a telefon, és Horn Gyula titkárnője, főnöke nevében, meghívott egy beszélgetésre. Akkor már túl voltunk azon, amikor az MSZMP a kerekasztal- (vagy háromoldalú asztal-) tárgyalások előtt tanácskozásra hívott számos baloldali vezető értelmiségit. Én a többség felzúduló megbotránkozására a következőket mondtam:

– Az ellenzék kohézióját egyetlen tényező tartja fenn: le akarják győzni a szocialistákat! És a választásokon le is fogják győzni. Ezért a pártnak ki kellene adni egy nyilatkozatot, amiben bejelenti, hogy nem vesz részt a következő választásokon, ezt a ciklust kihagyja, s inkább rendezi a sorait. Ezzel az ellenzéki erők árnybokszolásra lennének kényszerítve, a közöttük lévő kohézió közös ellenség hiányában felbomlik, és egymásnak esnek.

Kollektíven lehülyéztek, és igazuk volt, hiszen a javaslat a képviselői javadalmakat szedte volna ki sokuk zsebéből. Egyszer csak Aczél dörmögése ütötte meg a fületem:

– Nem is beszél számárságokat.

És ez elég volt nekem, hogy lelki egyensúlyom helyreálljon.

Horn Gyula azzal kezdte, hogy azonnal felajánlotta a tegeződést, és a meghívásomat azzal indokolta, hogy cikket kell írnia egy német folyóiratba a „társég” problémáiról, és erről szeretné hallani a véleményemet. Azzal váltunk el, hogy ilyen ügyekben bármikor

szívesen állok a rendelkezésére. Ám rövidesen kiderült, hogy ennél többről van szó. Megkaptam a következő meghívást, s akkor már körülbelül tizenötven gyűltünk össze. Kiderült, hogy a pártelnök valamiféle informális tanácskozó testületet akar belőlünk alakítani. Nagy politikai önbizalma volt. Azt mondta, hogy ha a következő választáson az MSZP nem éri el a 15%-ot, véglegesen visszavonul a politikától. A gyengébbek kedvéért: 52 vagy 54%-ot szerzett – nincs kedvem pontosan utánanézni, én akkor már külföldön tanítottam –, szóval a szocialistáknak abszolút többsége volt. Egy darabig részt vettem ennek a testületnek az összejövetelein, de azután meghívtak visiting profeszornak Izraelbe, és elutaztam.

Három évig nem találkoztam Horn Gyulával. Illetve egyszer Zürichben összefutottunk a repülőtéren. Fél óra hosszát beszélgettünk egy kávé mellett. Akkor már látszott, hogy nagyon rosszul áll az MDF szénája. Én könyörgőre fogtam a dolgot:

– Gyula, ha győzünk, ugye nem pályázol miniszterelnökségre?

– Dehogya – mondta mosolyogva –, én legfeljebb újra külügyminiszter szeretnék lenni. Az az én igazi területem. Hazatérésem után szemrehányást tettem neki.

– Nézd – mondta –, nem tehettem mást. A magyar államjog olyan, hogy csak a mi-

niszterelnöknek van hatalma. Egy miniszter bármikor simán elbocsátható. Ezt a hatalmat nem engedhettem át a Szadesznek.

Visszahívott a politikába. Tapogatózott, hogy milyen pozícióra vágyom.

– Semmilyenre! Én szeretek a politikával játszani, de számomra csak egy izgalmas sakkparti. Megélni a szakmából akarok, semmiképpen sem a politikából. Ehhez egyrészt gyáva vagyok, másrészt szabad és független akarok maradni.

– Pedig nem lennél rossz a rádió elnökeként.

– Három hónap alatt cafatokra szaggatnának. Hadd maradjak így, ahogy most vagyunk.

– Nem lehet. Nem akarok szürkeeminciacsokkal dolgozni.

– Akkor találj ki nekem valami legális lehetőséget, ami mégsem állás.

Így lettem végül általános személyes tanácsadó, ami azt jelentette, hogy nem volt saját területem. Kezdetben erről is le akartam beszélni.

– Gyula, ez nem lesz jó. Én egy Izraellel kompromittált zsidó vagyok. Két hét múlva a jobboldal majd engem nevez tel-avivi özszekötőnek. (Ebben egyébként tévedtem. A Moszad docensének neveztek el. Bántotta a hiúságomat, hogy nem professzorának. Elvégre én meghívott egyetemi tanár voltam, héberül *more morénú*, a tanítók tanítója.)

– Most mit akadémakodsz? – kérdezte Horn Gyula. – Ez az én dolgom.

– Szívesen dolgozol zsidókkal a mai közhangulatban?

– Butaság. Van zsidó, akivel szívesen dolgozom, van, akivel nem.

– Én mégis óvlak magamtól.

– Nézd – mondta elvesztve a türelmét –, úgy tudom, van valahol egy kis víkendházad. Ha így gondolkozol, húzass fel köré egy kétméteres falat, és ülj be a saját gettódba.

Így lettem személyes tanácsadó 1994 őszén. A 168 Órában egy újságíró nő megkérdezte tőlem, nem aggódom-e a szocialista párt és a kormány jövője miatt.

– Nézze – feleltem –, amíg Horn tanácsadója vagyok, addig nem. De ha azt hallja, hogy leköszöntem, akkor még egyszer tegye fel ezt a kérdést. 1996 telén nagyon vártam erre az interjúra. De a hölgy elfeledkezett róla. Kár.

Ma is vallom, hogy Magyarország legutóbbi évtizedeiben nem termett olyan tehetséges külpolitikus, mint Horn Gyula. Döbbenetes előrelátása volt. A határ megnyitása a németek előtt, a NATO-hoz való csatlakozás felvetése, ami annyi ellenséget szerzett neki, elsősorban a magyar semlegességre áhítóak közül. Azok is átkozták, akik a csatlakozáskor már ott pompáztak a magyar nép képviselőiben, körülhajlongva a nyugati államférfia-

kat. Miniszterelnököknek is jó lehetett volna, különösen akkor, ha nem köt koalíciót.

– Gyula, abszolút többséggel kormányozni kell, és nem koalíciót játszani. Semmi szükség rá.

– A nyugati lapok tele lesznek azzal, hogy visszajöttek a komcsik.

– Négy napig. Eddig tart minden szenzáció. Ezért nem érdemes gúzsba kötnöd magad.

Ám a koalíció megkötött. A koalíciós társnál senki sem támadta többet Horn Gyulát. Olyanok lettek, mint egy rossz házasságban összeölelkezett pár, akik egymás válla fölött kiabálnak:

– Utálom ezt a dögöt, de hát mit tehetek?

Az ország olyan helyzetbe került, mint egy beteg, akit több orvos kezel. Kormányozni akart a kormány (no tessék!), a Koalíciós Egyeztető Tanács, az MSZP, az SZDSZ. Egyetlen koncepció sem tudott maradéktalanul megvalósulni, talán az egyetlen Bokros-csomag kivételével, az utolsó pillanatban.

Horn Gyuláról viszont kiderült, hogy igencsak kemény fából faragták, bámulatosan állja az ütések, az öv alattiakat is. Sajnos ugyanattól a helyzettől szenvedett, amittől azóta is számos szocialista miniszterelnök utódja: nem tudott szert tenni stabil háttérre. Nehéz úgy kormányozni, ha valakinek közben állandóan hátrafelé is kell figyelnie, kik és mikor vágják a hátába a kést. Jellem-

zőnek tartom, hogy jóval később, már a bukás után, az MSZP nyolc vezetője Szentendréren rendszeresen összeült megbeszélésre. Többször meghívtak engem is. Egyszer azt találtam mondani:

– Úgy vélem, nekünk, akik itt ülünk, már csak egy „gézai” feladatunk van: meg kell találnunk azt a Vajkot, akiből megformálható a szocialista Szent István. Döbbenet láttam, hogy mindenki azt hiszi magáról, ő az! Soha többé nem hívtak.

Horn bukásának szubjektív okát egyrészt elviselhetetlenül gyanakvó természetével magyarázom. Senkiben sem bízott. Az első hetek után soha nem hívta össze a tanácsadókat, mindenkivel külön tárgyalt. Gyanítottam, hogy mindig annak a véleménye hatott a legerősebben, akivel utoljára beszélt. A tanácsadókkal inkább a kabinetfőnök foglalkozott. Amíg ezt a posztot Apró Piroska töltötte be, nem volt különösebb baj. Aztán valahogy *elappartácsikosodott* (van ilyen szó?) a dolog, s ez rossz jel volt Horn Gyula perspektívája szempontjából. Számomra úgy tűnt, hogy a tanácsadók egy része a saját érdekében működött, sőt esetleg az ellenzékkel volt szövetségben (lásd például a médiatörvényt). Horn dührohamot kapott ennek még a felvetésére is, teljesen szolidáris volt azokkal, akiket ő választott ki. Horn rosszul szelektáló bizalma-bizalmatlansága volt az oka annak, hogy nem alakult ki a segítségére haté-

kony „csapatmunka”. Egyetlenegyszer mérgeztettem fel annyira, hogy kiabált. Azt mondtam neki:

– Gyula, valljuk be, azzal nem kalkuláltál, hogy a munkatársaid egy része korrumpálható.

Ettől teljesen kiborult.

– Miért dőlsz be ilyen aljas rágalmaknak?

– Gyula, én azért vagyok, hogy amúgy magyarosan megmondjam, amit gondolok. Te majd eldöntöd, hogy mit kezdesz vele. Minden, ami ma Magyarországon történik, a te számládra megy, az is, ami ellenedre van.

De ő tovább dühöngött. Akkor lépett be Kovács László. Egy darabig hallgatta Gyulát, aztán megszólalt:

– Gyula, emlékszel 1989-re? Hogy akkor kik voltak veled? Közülük már csak a Popper van itt. Ő a te leghűségesebb embered.

A bukás másik szubjektív faktora ennek a rafinált politikusnak az időnkénti bámulatos naivitása volt. Például a nevezetes szeptember 27-i bemutatkozó beszéde előtt könyörgtem neki, hogy „borítsa ki a bilit”.

– Mondd el az Országgyűlésnek a bukott kormány összes anyagi disznóságát.

Nem volt rá hajlandó. Azt remélte, hogy a hallgatásáért cserébe lojális ellenzékot kap. Ugyanígy bízott a Vatikánnal kötött szerződés kedvező politikai hatásában is. És végül a Közgáz egyetemi beszélgetésén sem használta fel azokat a kompromittáló adato-

kat, amelyek a kezében voltak (székházügy stb.).

A velem való munkastílusa körülbelül ilyen volt: hívatott, megjelentem. Kaptam kávé és cigarettát. Kérdezni kezdett. Válaszoltam. Volt az ölében egy blokk, arra jegyzetett öles betűkkel. De soha semmire nem reagált. Néha viszontláttam egy-egy javaslatomat a beszédeiben, rendeleteiben. Aztán egyszerre letette a blokkját, és azt kérdezte:

- Különben hogy vagy?
- Különben jól vagyok.

Az audiencia rendszerint ezzel ért véget.

Szubjektív viszonyunk mindig hűvös és távolságtartó maradt. Horn nagyon félt attól, nehogy ottlétemet összefüggésbe hozzák emlékezetes balesetével. Mégis úgy éreztem azonban, hogy megszeretett engem, de nem tud velem mit kezdeni. Mintha lett volna valami értékesnek tartott tárgya, ékszere, amit meg kell becsülni, csak éppen nem tudja, hogy mire lehetne használni. Ezt a tanácsatlanságot különben több szocialista vezetőnél – például Aczélnál – is tapasztaltam. Ezen a téren a legkedvesebb epizód az volt, amikor az új kabinetfőnökkel autóztunk egy Balaton-parti gyűlésre. Panaszkodott:

– Borzasztó, hogy nem találunk olyan embert, aki ért a tévéhez, népszerű, tud jó műsorokat készíteni és szolidáris velünk.

Némán ültem mellette én, aki 1963 óta

televízióztam, több nívódíjat, nemzetközi fesztivált nyertem a műsoraimmal, és akkor is ment két nagyon népszerű sorozatom, az Istenek órája és a Szókimondó kamaszműsor. Számára mindez nem létezett. Sokszor az volt az érzésem, hogy a szocialista vezetők többsége szeretne szeretni engem, de nyomasztom őket, szinte félnek tőlem.

Horn Gyula arcát néha bevilágította a mosoly. Nagyon jó, fanyar humora volt. Egy alkalommal több politikussal együtt ebédeltünk, egyikük kertjében. Nagyon meleg volt, ingujjra vetkőztem. Marhapörkölt és túrós rétes volt a menü. A kettő között kimentem a toalettre. Belenéztem a tükörbe, és elhűltem. Leettem magam a pörkölt zaftjával. A szépen vasalt fehér ingemben olyan voltam, mint egy francia arisztokrata, aki még idejében kiugrott a guillotine alól. A leghülyebbet csináltam: fogtam a szappant, és megpróbáltam magamon kimosni az inget. Rózsaszín kulimász képződött. Dühömben megnémulva mentem vissza a társasághoz. De nem bírtam sokáig.

- Miért nem szóltok, ha leeszem magam?
- Mert minket nem zavar – felelte Gyula.
- De látjátok, hogy most hogy nézek ki.

Miért nem figyelmeztettek?

- Mert látjuk, hogy téged zavar.

Meg kell mondanom, hogy szórakozásnak sem volt utolsó a nagypolitika közelében

sündörögni. Egy parlamenti ülésen Torgyán négyszer-ötször is elkiáltotta:

– Horn Gyula mondjon le!

A szünetben, a büfében együtt kávéztunk Hornnal, amikor Torgyán megjelent. Felénk tartott. Na – gondoltam – most vér fog folyni! De nem ez történt. Engem egy fejbólintással üdvözölt, aztán odafordult Hornhoz:

– Gyulám, jó voltam? – duruzsolta.

Azt hittem, lefordulok a székről.

De volt olyan vezető politikus is, aki amikor már nyilvánvaló volt, hogy a szocialisták fognak győzni, ugyancsak Hornra mosolygott:

– Egy nagykövetség azért kinéz nekem?

Be kellett látnom, hogy politikai óvodás vagyok. Azóta sokan kérdezték tőlem:

– Mondd, ivott a Gyula?

Beszélték. Beszélük. De én az együtt töltött évek során soha berúgva nem láttam, spiccesen se, sőt még egy kicsit „beállítva” sem. A másik visszatérő kérdés:

– Szerette a nőket?

Én azt hiszem, hogy igen. Legalábbis a tekintete nagyon csillogott, ha feltűnt a közeliében egy-egy szexbomba. De igaz, ami igaz: Horn profi és nagyon óvatos politikus volt. Soha nem volt egy félreérthető gesztusa, célzása. Tudta, hogy a politikában egy szép nő olyan, mint egy halálos vírus.

Horn Gyula professzionizmusa abból is látszott, hogy számára a politika izgalmas foglalkozás volt, egy párt, egy politikai kon-

cepció képvisellete, játék életre-halálra, de nem több. Nyoma sem volt benne semmiféle küldetéstudatnak. Idegenkedve szemlélte karizmatikusan megszállott pályatársait, akiknek szájából dőltek az olyan kifejezések, mint „nemzeti sorskérdés”, a „magyarság küldetése”, a „Szent István-i látomás” és hasonló, s egyik kezükkel magasra emelték a keresztet vagy az országalmát, vagy a véres kardot, míg a másikkal a zsebüket tapogatták. Miniszterelnökként is szerényen élt, s bár megpróbálták bemaszatolni a házépítéssel vagy egykori pufajkás voltával, ezeket a vádaskodásokat csak a nagyon buta tömegemberek vették komolyan.

Horn Gyulával kezdettől fogva voltak véleménykülönbségeink. Én folyton azt hajtogattam neki, hogy három területen nem lenne szabad kontroll nélkül elengedni a piaci tőkegazdálkodást:

Az oktatásban, mert csak az tud majd valamilyen elit iskolában társadalmilag használható tudást biztosítani a gyerekének, aki meg tudja fizetni.

Az egészségügyben, ahol ugyanez vonatkozik az európai szintű orvoslásra. Mellesleg mániám volt szövetkezeti kórházak létesítése, amelyeket a lakosság egy-egy nagyobb csoportja tart fenn, amelyik az átlagnál jobb színvonalú ellátásra vágyik.

S a művészeti mecénatúrában, ha meg

akarjuk akadályozni a nivótlan selejt áradását.

Aztán lassan telítődünk ellentétes véleménnyel egyéb kérdésekben, például az egyházi és médiaügyekben, az úgynevezett civil szervezetek értékelésében, az egyetemi tandíj bevezetésében és még másokban. Különösen a nemzeti kérdésben és az ifjúsággal folytatott politikával, valamint az utánpótlás elhanyagolásával voltam elégedetlen. Én úgy láttam, hogy annak idején Hitler stábjá nagyszerűen választotta ki a társadalom két legallergiásabb pontját: a nemzeti érzést és a szociális igazságtalanságok elleni tiltakozást. S a kettőt összekapcsolva létrehozták a nemzeti szocialista mozgalmat. Ettől kezdve minden jobboldali, sőt fasiszta párt vindikálta magának a jogot, hogy ha támadás érte őket, legott visítani kezdjenek: „*Aki minket bánt, az a nemzetet bántja!*” A szocialisták – ki tudja, miért – ezt elismerték a jobboldaliak előjogának.

A politikában nem bocsánatos bűn az ifjúság, a tinédzserek elhanyagolása. Aki ma gimnazista vagy szakmát tanul, három-négy év múlva szavazópolgár. S a szocialisták soha nem tudtak szót érteni a fiatalokkal, valószínűleg elsősorban a kifejezőmódjuk, az általuk használt elviselhetetlenül monoton bükkfanyelv és a hirdetett avatag polgári erkölcs miatt. S míg az egyetemeken, főiskolákon számos oktató szocialistának vallotta

magát, mintha szégyelltek volna politizálni. A párt erre nem is biztatta őket. S a középiskolákban végképp nem hallatszott a szavuk.

Végül látni lehetett, hogy a szocialista pártpolitikusok mind betódultak az államparátusba. A politikai mező kiüresedett. Én szinte könyörögtem egy szervezett politikai utánpótlásképzés, közéleti szereplésre való felkészítés létrehozásáért – mindhiába. Pedig nekem való feladat is lehetett volna. Mintha az aktív szocialista politikusok tartottak volna a fiatal riválisoktól.

Közös munkánknak különösen sokat ártott Horn államtitkár-helyettesé kinevezett titkárságvezetője. Egyrészt túlvédte a miniszterelnököt, akihez sokszor nem jutott el neki továbbításra átadott számos írásom, javaslatom, másrészt önálló politikusként szeretett volna működni. Lassan úgy éreztem, hogy már csak valami karácsonyfadíszként fityegek Horn Gyulán, aki azt hiszem, úgy vélte, hogy még mindig hasznos vagyok, mert biztosítom a zsidó értelmiség egy részének bizalmát. Én ebben nem hittem. 1996 telén leköszöntem. Jó viszonyban váltunk el. Azóta is néha találkozunk. Mostanában el-elnezem, hallgatom a magyar Országgyűlést. Elrettentő az intellektuális és stílári színvonal romlása Horn Gyula óta. Megszűnt a vita, az érvelés. Csak jelzők és minősítések, szidalmazások és rágalmazások röpködnek ide-oda. Hogyan telítődött a magyar parlament

makogó, hadaró, a kifejezés elemi formáival küszködő szellemi szegénylegényekkel, akik az intellektuális és verbális nehézségek elől a gorombáskodásba, a kocsmai stílusba menekülnek?

Lehet, hogy egy napon „nagy idők tanúja” lesz belőlem, kiscserkészek keresnek fel és biztatnak:

– Veterán bácsi, meséljen nekünk, hogy is volt az, amikor még...?

A soproni boszorkány

Társaságban voltam a barátnőmmel. A nagy zsongás, evés, ivás közben, a szoba egy távoli sarkában felfedeztem egy fekete cigányos lányt. Többször egymásra pillantottunk. Egyéb nem történt.

A fekete lány később így mesélte el, ami akkor mégiscsak megesett:

„Érdekes figura voltál a számomra. De a nő, aki veled volt, hát undorító. Elhatároztam, hogy pofára ejtem. Vártam, néha oda-odanéztem. Végre elindult a WC felé. Akkor koncentráltam, és az ajtó előtt, a padlótól körülbelül öt-hat centire kifeszítettem egy kötelet. Vártam, hogy hasra esik benne, és kiröhögik. Már egész közel volt a kötélhez, amikor felemelkedett egy keskeny tárgy, és elvágta. A kurva életbe! Kés? Nem! Te elmélyülten magyaráztál valamit valakinek, és felemelted az ujjad. Az ujjad vágta át a kötelet. Közben semmiről sejtelled se volt. Akkor elhatároztam, hogy elveszlek ettől a nő-

től, akit tudattalanul ilyen lovagiasan megmentettél.”

Acél Ilona Sopronban született, nagyon szegény családban. Apja kétméteres óriás, nyugalmazott vámtiszt. Imponálóan hallgatag ember. Egyszer valaki valahol, valamiért nyakon szúrta. Soha nem mondta el, hogy mi történt. Sopron-Bánfalván (ma -Kertváros), a karmelita kolostor tövében volt egy csobogó pataktól (már lebetonozták) körülölelt kétszobás kis házuk (budi az udvarban). A tágas konyhába befért egy dívány is, könyvekkel körülrakva. Ott olvasott vagy szunyált a papa naphosszat. Csak a reggelt töltötte tevékenyen. Amikor mint férj váratlanul a házhoz kerültem – a húsvétot, a nyári szabadságunkat, a karácsonyt általában ott töltöttük –, erős próbának vetette alá a számukra ismeretlen fajtához tartozó szemüveges zsidó tisztviselőt, aki akkor voltam. Addig még nem láttak zsidót közléről.

Korán keltünk, amikor az asszonyok még aludtak. A pincéből felhozta a reggelizőtálat, rajta szalonnákkal, kolbászokkal, füstölt hússokkal. Hozzá hagyma és a legfontosabb: macskapöcsű paprika.

– Bírod?

– Bírom!

Pedig majd kiugrottam a bőrömből, úgy csípett.

– Na most egy kis melegítő kisüstit! Jöhet?

Jött. Lángba borította az összeégett nyelvet és a torkomat. *Sömá jiszóél!* Izrael Istene! Azt hittem, hogy elkárhozom. De hát... Ha férfi vagy, légy férfi!

Tehát mi kipróbált férfiak gombászni indultunk a dideregtető hajnalban. Sokszor bottal piszkáltuk ki az avar alól a rejtőző gombákat, miközben szorgalmasan tanultam a nevüket: galambica, őzláb, laska, szarvasgomba, pöfeteg... Lett vagy két kosárral. Ott-hon kiszórtuk mindet újságpapírra, s a mama még egyszer átvizsgálta a zsákmányt.

Az erdei gomba volt a fő táplálékunk. Gomba tojással, gombapörkölt, rántott gomba, lóhús gombaszósszal, gombás tészta. Volt néhány szelídszesztenyefájuk is, ebből teltek a sütemények megintcsak sokféle formában, de mind gesztenyés. Gesztenyés palacsinta, gesztenyés pite, gesztenyepüré, gesztenyés bukta, sült gesztenye mézzel. A mama nagyon ügyes háziasszony volt, sohasem dolgozott a nagy szegénységben sem, mert úgy illett, hogy a férfi tartsa el a családot. Szabadszájú nő volt, fennen hirdette, hogy más vegetatív örömök is – nevén nevezve némely üritési funkciót – felérnek egy jó szeretkezéssel. Mindvégig azt gondoltam róla, hogy roma, de erről soha nem beszéltünk, mint ahogy az én zsidóságomról sem. Meghökentő volt ennek az alsó középosztálybeli családnak a mélységes közönye a politika, a cigány- vagy a zsidókérdés iránt.

A családot két lány és egy fiú jelentette. A lányokat szegénységi tandíjmentesen a „szürke apácák” nevelték, iskolázták. Fürödniük is csak hálóingben volt szabad. Hétéves korukban tanultak meg gyónni. Ehhez segítségként kaptak egy bűnlistát. A lista kissé elavult lehetett, mert Ilona azt gyónta, hogy pápai vizeken kalózkodott. Ebbe a családba érkeztem én a zsidó ortodoxiából. Az idősebbik lány, Kató végül gyógyszerész lett, Ilona gyogyepedagógus. Pistike, a legfiatalabb, hórihorgas öccsük 15 éves korában diszszidált. Az amerikaiaknak bedumálta, hogy már a tizenharmadikban van. Akkoriban már aktív tengerésztiszt.

Ilonának kies albérlete volt Pesten, ahol a nővérével együtt laktak. Az albérlet akkoriban egy szoba bérletét jelentette, nem egy lakását. Amikor összeházasodtunk, az én családom kiizzadt 15 000 forintot. *Ó, mores, ó kommunizmus!* Ennyibe került a beugró egy szövetkezeti garzonlakásba.

Nem tudom, miért vettem feleségül. Akkoriban már túl voltam az első házasságomon, amit az érettségi másnapján kötöttem főleg szülőbosszantásul és hálából szexuális beavatásomért. Csak másfél évig tartott, mert hamar kiderült, hogy nejem évek óta az egyik napilap főszerkesztőjének a szeretője. Túl voltam a második asszonyon is, akivel az ifimozgalomban akadtunk össze, s megkért, hogy vegyem feleségül, ha már ilyen jó barátok

tok vagyunk. Miért ne? Egy jó elvtársnak ilyesmit megtesz az ember. Öt évig tartott, mire eldöntötte, hogy aszexuális lesz, sem a fiúkat, sem a lányokat nem fogja szeretni. És most itt volt Ilona, szememben egzotikus fél-cigány, és nagyon nem zsidó, nagyon más kultúrából érkezett boszorkány. Meghökkenítő élmények koppantak a polgári agyamon.

Anyám minden nőt „szeretettel befogadott a családukba”, aki az életében komoly szerepet játszott. Persze a kapcsolat részéről csak messzaliance lehetett. No de mégis. Egy alkalommal nylon csipkeblúzt nyújtott át Ilonának. Amerikai csomagból vette.

– Ilonám! A tiéd... – mondta meghatva a saját jóságától.

Ilona elkapta, és egy pillanat alatt eltűntette a táskájában.

– Köszönöm szépen, Mancsi néni. De egy percig se tessenék azt gondolni, hogy hálás vagyok érte.

Más alkalommal veszekedtünk.

Én: Most miért balhézol? Annyira világos, hogy nincs igazad.

Ő: Lehet, hogy nincs igazam, de akkor se hagyom magam!

Hoppá! Meghőkölttem. Én úgy tanultam, hogy akinek nincs igaza, annak alázatosan le kell hajtania a fejét, és el kell fogadnia a vesereség következményeit.

Ilona nagyszerűen tudott a gyerekek nyelv-

vén beszélni. Amikor a gyógypedagógiai iskolában tanított, egy debilis gyerek felszökött a háztetőre. A tanárok rémülten sereglettek elő, négyen egy pokrócot tartottak a sarkainál fogva, a többiek rimázkodtak:

– Gyere le szépen! Gyere le szépen, Misi-sike!

Volt, aki jutalmat ígért, volt, aki büntetéssel fenyegette. De a gyerek csak vigyorgott. Élvezte, hogy milyen ramazuri van miatta.

Ekkor lépett ki Ilona az épületből. Oda-sietett, és felszólt a tetőre:

– Te Misi, van ott valami érdekes?

– Itt? Nem nagyon. Csak ezek a nagy darab sárga kövek.

– Mutass egyet.

A gyerek lemászott, és a tégladarabot odavitte Ilonához.

Miután eredetileg süketnémáknál tanított, nagyszerűen tudott szájról olvasni. Sokszor játszottunk azzal, hogy beültünk egy preszóba, és Ilona tolmácsolta, hogy a legtávolabbi asztalnál miről beszélget a szerelmespár. Vagyis jól éltünk, jókat játszottunk. Ha vendéglőbe mentünk, a banda felismerte Ilonában a cigányt, attól kezdve csak nekünk húzták. Az ágyban jól megértettük egymást. Hát akkor honnét érkezik a végzet? Azt szoktam mondani, hogy egy kapcsolat addig él, ameddig úton vannak, valahová tartanak. Akkor hal meg, amikor már csak ismétlik önmagukat. De mi úton voltunk. Én nem hi-

szek a kívülről berobbanó szerelmekben. Először az ember kezd el vágyódni valamilyen szenvedélyre.

„Várom, hogy egyszer még zengő vihart hoz
az élet,

*S halk hajóm a tengeren
Szülej, őrjengő táncra engedem.
Zúzódjon szét, vagy lengjen drága parthoz.
Csak ez a csend, a kábulat rossz csendje ne
volna...”*

S a szerelemre kinyílt ember életében aztán megjelenik valaki, aki válaszol a hívásra. Öt év után szerelmesek voltunk-e még egymásba Ilonával? Bonnie-nak szólitottuk egymást. Gyakran énekeltük:

„*My Bonnie is over the ocean,
My Bonnie is over the sea,
My Bonnie is over the ocean,
Oh bring back my Bonnie to me,
Bring back, bring back,
Bring back my Bonnie to me, to me.*”

Hova ment Bonnie? Honnét kellene visszakapnunk?

Evezni jártunk egy baráti házaspárral. És a nő meg én... Törékeny, kislányos, védelemre szoruló, affektálásra hajlamos orvosnő. S ami Ilonának a legjobban fájt: zsidó. Egy

este jólesően, egész testünkben zsongva a fáradtságtól, együtt vacsoráztunk egy teraszon a Duna felett. Beszélgetés közben, teljesen természetes hangon Ilona váratlanul azt mondta a férjnek:

– A te feleséged, ez a buta liba szerelmes a Popperbe. Nem veszi észre, hogy a Popper csak játszik vele.

Hirtelen ránk szakadó csend. A doktornő felugrott, és elrohant a sötétségbe. A férje utána. Ketten maradtunk. Ilona – mintha mi sem történt volna – csak ennyit jegyzett meg:

– A franc egye meg. Most fizethetjük az ő vacsorájukat is.

De a dolog mégsem bizonyult ilyen egyszerűnek. Engem is elkapott valamilyen eddig ismeretlen láng, nem is annyira szerelem, hanem a férfiadal, a birtoklásban fölényes rivális legyőzése. Vagy nem erről van szó? Hanem a bennem élő örök kamaszról, akit mindig csábít valamilyen romantikus kaland, utazás, hegymászás, barlangkutatózás, szerelem, színjátkozás, misztikus beavatás, küzdelem a gonosszal, szinte mindegy. Ez a kamasz kapcsolataiban is mindig győzni akar. Ezért nem tűri sokáig az egyenrangú partnert maga mellett. Meg kell aláznia valamilyen csábító nővel. Vagy még ennél is sokkal egyszerűbb a képlet. Az örök gyerek, aki asszonyában is a mamáját látja, eldicsekszik neki a sikereivel. Lábához teszi a zsákmányt. Azt hiszi, megnő a férfiúi értéke, ha más nők

epekednek utána. Netán a csábítás leghatásosabb formája, amikor a gyenge, esendő nő a lovaggá ütött férfi védelmére szorul, nála lel biztonságot és szexuális megváltást, amit félresikerült házasságában nem kapott meg.

A doktornő megérezte hatalma növekedését. Beleegyezett titkos randevúba. S túltette magát a részemről tapasztalható tudattalan tiltáson is. Kéglit szereztem, külön-külön lopóztunk oda, s kiderült: a kulcsot nem hoztam magammal. S legközelebb ugyanígy. De aztán spárgával kötöttem a nadrágomhoz a kis kulcsokat, és mégis sor került az első szerelmes éjszakára. Formális alibiként vidéki konferencián tartottam előadást. „*Bolond akarás a férfi bora*” – írja Babits. Kora reggel, még az éjszaka kábulatában hevertem, amikor a doktornő készülődni kezdett.

– Mit csinálsz?

– Fél nyolcra angolórára megyek.

– Ma? Most? Az első reggelünkön?

Rengeteg vágy volt még bennem. De ő hajthatatlan maradt. Ma már tudom, hogy akkor kellett volna otthagynom, „*Menj úttörő vezetőnek Ofélia!*” – kiáltással. Ilona hallgatott, figyelt, semmit sem kérdezett. A doktornő pedig az ősi recept szerint megpróbált engem féltékennyé tenni. Kisebb-nagyobb flörtök közös társaságunkban. Félreérthető megjegyzések. Találkozások lemondása. De azután jött egy közös meghívás egy buliba, amit igazi kemény fiúk szerveztek. Még egy

kis erőszaktól sem riadtak vissza, ha alkohol zsibongott a vérükben. Mondtam: ne menjünk el. Ilonának sem tudtam volna megmagyarázni. De a doktornőnek csillogott a szeme a kíváncsiságtól.

– Jó, ha nélkülem elmész, végleg szakítottunk!

Komolyan gondoltam. Féltékenységekben már igencsak megalázott voltam. És ott-hon maradtam. Ilona vacsora után korán lefeküdt. Én a konyhában olvasni próbáltam, de főleg szexuális fantáziáimmal küszködtem. Mi lehet a bulin? És utána? Éjjel fél kettőkor megszólalt a telefon. Felkaptam a kagylót. Senki se szólt bele. És fél óra múlva megint. Tudtam, hogy a doktornő. Irtózatoss nyugalanság vett erőt rajtam. Felugrottam, és elmentem hazulról. Muszáj volt mozognom, járnom. Fulladozva hasítottam az éjszakát, az orrom után, mindegy volt, hogy merre. Aztán valahogy elvesztettem az önkontrollomat, részben a tudatomat is. Hajnali öt órakor tértem magamhoz. Egy villanegyedben, valamilyen vaskerítés kőalapzatán ültem, és sokáig bután bámultam magam elé. Aztán leintettem egy taxit, és hazamentem. Ilona már ébren volt.

- Merre jártál?
- Nem tudom.
- Mikor mentél el?
- A telefonok után.
- Miféle telefonok?

– Éjjel kétszer szólt a telefon.

– Egyszer sem szólt – mondta aggodalmasan, és vizsgálódva nézett rám.

Bezuhantam az ágyba, és eszméletlenül mélyen elaludtam. Amikor felébredtem, a klinikai helyettesem ült az ágyam mellett.

– Mi van veled? Ilona felhívott, hogy nem vagy jól.

Csendesen elmondtam neki mi történt.

– Ennyi az egész. Azt hiszem, hisztériás rohamom volt.

Felírt valami nyugtatót, és elment. Azonnal felhívtam a doktornőt.

– Miért nem szólsz bele a telefonba?

– Én nem hívtalak.

– Éjjel fél kettőkor a buliról...

– Nem mentem el.

Kimentem az előszobába. Két nagy bőrönd állt ott, telepakolva. Előjött Ilona.

– Elmegeyek, Péter. Egyelőre a barátnőmnél fogok lakni.

– De hát...

– Nézd, én sokkal jobban szeretlek annál, semhogy végignézzem, ahogy tönkremész mellettem. A taxit már megrendeltem. Isten veled.

Évek múlva találkoztunk csak újra, a válóperes bíró előtt.

Aere perennius...

Ércnél maradandóbb... Ilyennek tűnt a mi barátságunk dr. Varga Zoltánnal, a pszichológiai tudományok kandidátusával, alagi úrlovással.

A történetünk 1957 őszén kezdődött, a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán. Ó, az a főiskola! Nemrég volt a temetése, amikor végelgyengülése utolsó stációjában az egyetem egyik karaként beolvadt az ELTE-be. De ha tudni akarod, hogy milyen, amikor magasra veti habját az élet, olvass bele A gyógyóba.

Hetenként egyszer, késő délután irodalmi önképzőkört tartottam a diákoknak, mert a tanítástól három évre eltiltattam. Huszonnégy éves voltam, s az önképzőkör főként Thomas Mannról szólt, vagyis rólam. Napközben tisztviselőként lebzseltem a tanulmányi osztályon. Egyszer óra után a néptelen,

sötét folyosón ballagtam a szobám felé egy hallgatag, furcsa, égőszemű és nagyon sovány harmadéves diák kíséretében. Hirtelen megállt, és megkérdezte:

– A tanár úr hülye?

– Igen – feleltem némi habozás után.

A diák nem mozdult, mereven nézett rám.

– Itt valami nem stimmel – állapította meg. – Eddig 43 embernek tettem fel ezt a kérdést, és a tanár úr az első, aki igennel felelt.

Ez a diák volt Varga Zoltán. Diáktársai sem voltak érdektelenek: Ranschburg Jenő, Montágh Imre, Nemerkenyi Mária, Tóth Szilvia, Kolos Tamás, Juhász Ági... Ági? Vargáról különben már hallottam egyet-mást. Amikor ruhasegélyt lehetett kérni, ő is írt egy kérvényt: „*Cipőm kilukadt, kérek másikat.*” Kanyó elvtárs, a tanulmányi osztály vezetője kioktatta:

– Talán indokolja meg a kérését részletebben!

Néhány nap múlva felháborodva lobogtattott egy több fejezetből álló kéziratot: „*Cipőm története. Első rész: A beszerzés, a külsín és a belbecs. Második rész: Hogyan keletkezett talpán a folytonossági hiány?*” stb. A nagy hajcíhőben nem is emlékszem, hogy kapott-e cipőt.

Varga volt az, aki magyar nyelven levelet intézett Eisenhower elnökhöz.

„Elnök úr!

Láttam a képét az Ország-világ című folyóiratban. Úgy vélem, hogy testalkatra hasonlóak vagyunk. Kérem, küldjön nekem használt ruhát, mert én egy nagyon szegény magyar diák vagyok, igencsak rászorulnék.

Tisztelettel: Varga Zoltán”

– Hogy fogja elolvasni? – kérdeztem.

– Majd lefordítják neki. Csak van tolmács a Fehér Házban – felelte vállvonogatva.

És sokáig izgatottan várta a ruhákat. De soha nem jött semmiféle csomag. Varga szerint az ő levele miatt tört ki az 56-os szabadságharc, akkori nevén OSE, azaz az Októberi Sajnálatos Események.

Mégsem lohadt levelezési kedve. Kodálytól, mint az ország egyik leggazdagabb emberétől azt kérte, hogy 15 000 forinttal fizesse őt be egy szövetkezeti garzonlakásra. Kérését azzal indokolta, hogy a zeneszerző nagy hírnevét és jövedelmét részben neki is köszönheti, mert az óvodai kórus tagjaként többször részt vett a *Serkenj fel kegyes nép* című Kodály-kórusmű előadásában. Ám Kodály is hallgatott. Nagyon rossz néven vettük tőle. Azt vártuk, hogy a szokatlan formájú diákhumorra reagálni fog.

Ez a kis diákcsoport a főiskolán és a magánéletben is összetartozott. Milyen kohéziós erő tartotta össze őket velem, a fiatalon zátonyra futott filozófia-pszichológia tanár-

ral? Elsősorban a világ abszurditásának felismerése, amin nagyokat röhögtünk, és felszabadította a bennünk nem is nagyon rejtőzködő hajlamot az abszurd gondolkodásra és viselkedésre. Ennek lényeges eleme volt a polgárbosszantás. Egy sáros-csatagos-esős napon Varga Zoli az egész ösztöndíját egyegy kétforintos formájában lépésenként beleszórta a járda melletti latyakba, mert a nyomában hazafelé tartó különben igen rendes polgárgyerek nem bírta megállni, hogy mindegyikért külön-külön lehajolva fel ne szedje őket. Negyedóra múlva már a hajáról is trutymó csurgott. Zolinak – aki nem burzuj gyerek volt, hanem önmagát eltartó szegény fiú – délelőttönként vittünk némi kaját a főiskolára, éhhalál ellen.

Azután áramként járt át minket az erotikus éhség. Ami nagyon különböző módokon mardosott bennünket. Varga – aki kiugrott kispap volt – mély vallásos meggyőződése következtében szűzi életet élt filigrán fekete barátnőjével, Pál Edittel, miközben vonítottak a szerelemtől, és Editke szexuális sugárzása minden fiút mellbe vágott. Varga különben is szemérmes fickó volt, soha egy csúnya szó, egy kétértelmű célzás. Egyszer a karácsonyt Újszászon töltötte, eljegyzett menyasszonya szüleinél. Természetesen külön szobában. Éjszaka rájött a szükség, de hát nagyon hideg volt, a budi pedig messze, a kert végében. A kreatív vőlegény kiemelte

a fikuszt nagy cserepéből..., majd visszatette. Néhány nap elteltével fontos távirat érkezett: „*Minden meg van bocsátva! Hol van a szar?*”

Én állandóan nős voltam és gyönyörű lányok után vágyakoztam. Ranschburg is, de ő akkoriban senkihez sem mert közeledni, ő is a szüzesség karmaiban vergődött, reménytelenül szerelmes volt Nemerkenyibe, és az öngyilkosság gondolatával játszott. Ámbár – amikor nagy sikerrel előadtuk Karinthy Az emberke tragédiáját – az a hír kapott lábra, hogy megcsókolta Marikát, vagy Marika őt. Kolos és Montágh tele voltak nőkkel, a lányok közül Tóth Szila felnőtt asszony volt, Juhász Ágit pedig nem kellett féltetni, jól időzített szexuális bombácska volt.

Ez a mi bandánk nyilván műveltebb és intelligensebb is volt az átlagnál. Palotás Gábor logopédus adjunktus és Popovits Tóni gazdasági előadó csatlakozott hozzánk. Megalakítottuk a Titkos Szexuális Tanszékét. Nem szabad semmi tevőleges pornográfúra gondolni. Szájhősök voltunk. Főként „normák” kidolgozásával foglalkoztunk. Például „forint pozitív” volt az a női kebel, amire ha egy forintot rányomtunk és elengedtük volna, ötven centit is átrepülve megcsörrentette az ablakot. Fiúknál már erekció is kellett ahhoz, hogy egy kis műanyag edényt ráakasztva mennyi vizet tart meg. Újra mondom: mindezt és még sok más ötletünket so-

ha nem próbáltuk ki. Elméleti és fantázia tanszék voltunk.

Varga drámaian tudta előadni kiszakadását a római katolikus egyházból. Kiskorától Krisztus által elhívott léleknek érezte magát. S egy napon a püspöki hivatalban ült, rá jóakaratóan tekintő főpapok előtt. Tudta, hogy pillanatok múlva a budapesti teológiai szeminárium növendéke lesz.

– Valamennyien örvendünk, édes fiam – szólt nyájasan a püspök –, hogy Isten közénk vezérelt. Akkor jövő hétfőn, reggel nyolc óra-
kor, jelentkezel a fehérvári szemináriumban.

– Fehérvárott... – dadogta Varga – én azt hittem, Budapesten...

A főpapok elkomolyodtak.

– Nem fogadtál-e engedelmességet? Gondold meg, fiam...

És Varga meggondolta. Talán a Krisztus sírjáért küzdő keresztes lovagok között szövöttek olyan gyémánt tisztaságú és keménységű barátságok, mint a miénk. A Disznóöböl nagy válsága idején, amikor szovjet hadihajók úsztak Kuba felé, és úgy tűnt, hogy órák múlva kitör a harmadik világháború, kétségbeesetten kerestük egymást, hogy együtt pusztuljunk el, vagy legalább még egyszer, utoljára beszéljünk egymással. S amikor Svédországból hazatérve a vonat átzakartolt velem a határ műszaki zárjain és ezzel hetekre mély depresszióba lökött, ha Zoltán nem követ mindenhová, mint egy agresszív

de barátságos démon, s tartja bennem a lelket, ki tudja...?

Zolit anyám is nagyon megszerette. Ha kellett, harcolt érte, állást szerzett neki. Mert Zoltán volt a legbüszkébb lélek, akivel valaha is találkoztam. Talán az alázat teljes hiánya miatt jobb is, hogy nem lett belőle pap. Mérei Ferenc egy alkalommal így üvöltött vele:

– Te? Hát te mindenkit megvetsz! Te... Te... Te engem lenézel!

Ennél súlyosabbat nem tudott mondani.

Ez a büszke lélek nem bírta elviselni, hogy hülye gyerekek között gyógypedagógus. Hiába tanította Máriafalviné, az oligofrén pedagógia tanára:

– Nem szabad azt mondani, hogy hülye! Fáj ez annak a kis bunyófejűnek! Úgy kell mondani, hogy értelmi fogyatékos!

Szóval Varga tanár úr betanította az osztályát reggeli üdvözlésre:

Varga: Mire tanítalak benneteket?

Osztály: Hogy fejlesszük intellektusunkat.

Varga: Mire intelek benneteket?

Osztály: Hogy fékezzük ösztöneinket.

Varga: Ki a példaképetek?

Osztály: Kant Immanuel.

Azt is előírta, hogy a házidolgozat-füzetet „gyomorfekélynek” kell hívni. Ebből tört ki a nagy balhé. Váratlanul tanfelügyeletet kapott. A gyerekek egymást túllícitálva kiabáltak:

– Tanár bácsi, hadd mutassam meg a gyomorfekélyemet! Hadd hozzam ki a gyomorfekélyemet! Tessék megnézni a gyomorfekélyemet!

A honi gyógypedagógia nem viselt el ennyi gonoszságot. Vargát teljes joggal kirúgták! Ma is eltűnődöm néha egykori barátom aljasságán, sőt kegyetlenségén. Milyen mélységekből fakadt fel? Vagy csak egyszerű mezei pszichopata volt? Perverz? Utólag megtudtam, hogy Liebermann Lucy, akihez mindketten pszichoanalízisbe jártunk, különösen Varga *de facto* szadizmusát, állatkínzásait viselte el nehezen.

Ez – hogy közös analitikusunk volt – okozta barátságunk későbbi vesztét. Évekig mi voltunk a két csodálatos testvér, kedvenc gyermek és legtehetségesebb munkatárs – mert Liebermann mindkettőnket oda vitt a klinikára. Ez valószínűleg nagy hiba volt a részéről. Tudnia kellett volna, hogy elkerülhetetlenül fellángol közöttünk a gyilkos testvérféltékenység. (Ezt megelőzően ugyanígy szerepeltünk György Júlia Kossuth-díjas pszichiáter Trefort utcai rendelőjében.)

A gyerekklinika Gegesi professzornak hamar feltűnt Varga extravaganciája, amit ő elmebajnak diagnosztizált. Például kellő bejelentkezési ceremónia után Gegesi gyűjteményéből lehetett képet kérni szobánk díszítésére.

– Mit óhajt, kollégám? – így a professzor.

Varga rámutatott egy vénasszony portréjára a falon.

– Ezt a képet szeretném. Úgy vélem, ez nagyanyám fiatalkorában.

– Ezt nem hiszem! – szólta a prof megdöbbenve.

– Ezek szerint várostromot ábrázol Belgiumban.

A különben zseniális Gegesi két dolgot nem értett a világból: a humort és az abszurdítások szépségét.

Már a Holdidőben megemlítettem, hogy amikor titkárnője, Windt Ilus kíséretében megjelent a pszichológiai osztályon, fertelmes szag ütötte meg az orrát.

– Kollégák, ezen az osztályon nagyon büdös van.

A köré tódult munkatársak kétségbeesésére ekkor kijött a szekrény alól a Benjámín Lászlóról elnevezett klinikaiosztály-macska. Klinikán tilos állatot tartani. De hát mi gyerekeket kezeltünk. A szigorúan prúd professzor hirtelen megvilágosodott, mint egy zen buddhista:

– Nini, egy kiscica! – állapította meg. Aztán:

– Kollégák, nem azért van itt ilyen büdös, mert ez a kismacska idedefekál?

Kínos csend. Állítólag e csend oldására lépett elő Varga:

– Professzor úr, hogy hova defekál, azt nem tudjuk. Szarni itt szokott!

Így mulattunk.

Elképesztő mennyiségű hülyéskedés kísérte az életünket, mintha vihogva gurultunk volna át az éveken. S eközben Varga kitűnő gyógyító pszichoterapeuta volt, kedvelt tanár, s talán én is. Igen gyakran beszélgettünk át éjszakákat, szinte Russel szellemében, aki azt hirdette, hogy csak két témáról érdemes beszélni: Istenről és a szexről. Mi ezt még Thomas Mann-nal és a Svejkkel bővítettük ki. Thomas Manntól mindent elolvastunk és megbeszéltünk, ami magyarul megjelent tőle, a derék katona kalandjait pedig szinte már könyv nélkül tudtuk. Meggyőződésünk volt, hogy a Svejkben a világon mindenről szó esik. Amikor először jöttem vissza Indiából, megint tettünk egy kísérletet. Odakint ettem először szágót, és nagyon megtetszett ez a rózsaszín rizs.

– Na, tudok valamit, amiről biztosan nem esik szó a Svejkben.

– Nem létezik! – mondta Varga konokul.

– Szágó!

Erre megmutatta, amikor a katonák szágó-adagját személyenként két dekával csökkentették...

Emlékszem egy délutánra, amikor majdnem behaltunk a nevetésbe. Varga pazarul berendezett mátyásfüldi szobájában bridseltünk vasárnap délután, Ranschburg, Palotás, Pál Edit és mi ketten. A szobában volt asztal négy székkal, egy széles heverő,

néhány kampósszög a falban, amelyekre a gyér számú ruháját akasztotta, és egy kis asztalka, és azon... azon egy Pacsirta rádió! Erről bővebben kell szólni.

Először is tudni kell, hogy a zene nagyon fontos volt Varga életében. Különösen Beethoven, még különösebben Richter, legkülönösebben pedig az *Apassionata* szonáta. És akkor hozták ki a Pacsirta rádiót, ami állítólag *hangszerfából* készült!!! Varga anyagi lehetőségeinek végső megfeszítésével, eladósodás árán szerzett a lemezjátszójához egy Pacsirta rádiót. Az asztalka a Pacsirtával a muzsika Istenének oltára volt. S a zeneisten prófétája, szerelő az Orion gyárból, vasárnaponként néha eljött gondozni az oltárt.

– Öt óra felé fog megérkezni – szólott Varga –, és ha kedves vagyok a számotokra, nehogy röhögjete, mert megsértődik, és nem jön többet. Nagyon kicsi, nagyon kopasz és Faszujka úrnak hívják.

Megesküdtünk az életünkre. S a mester valóban pontosan megérkezett. Valóban kicsi volt, s valóban nagy kopasz fejet viselt. Varga körüludvarolta:

– Faszujka úr, nem fáradt? Faszujka úr, inna egy kávét? Faszujka úr, ugye minden rendben van? Faszujka úr, nem baj, hogy bal felől néha egy kis sercegést hallok?

Az apró emberke mozgása egyre lassult, a

feje egyre vörösebb lett, s végül szembefordult Vargával:

– Engedelmet uram: Paszujka!

El-eltöpregek: mi volt ez az áradó jókedv? Lubickolás az életben, ujjongás a fiatal test és a mindent befogadó szellem végtelen lehetőségeit érezve? Vagy volt ebben szorongás, védekezés is? Varga számára – egyházi múltja miatt – talán jobban körvonalazódott, de számomra akkor teljesen láthatatlan erő sugárzása, a puha diktatúráé, ami rejtőzködésében talán félelmetesebb, mint kemény és kegyetlen változata? Nehezen hiszem el, hiszen én – a bölcseleti és hitbeli dolgok kivételével – teljesen a rendszer embere voltam, azzal a meggyőződéssel, hogy ha valaki Magyarországon politizál, és tisztességes akar maradni, akkor csak baloldali lehet.

Mit ért a mi mindenből kabarét formáló ágálásunk, ha egyáltalán az volt? Arányaiban legfeljebb a Tabi László által arányosan leírt helyzetre hasonlított, melynek hőse egy likas vödörrel a kezében próbálta feltartóztatni Tolbuhin marsall második ukrán hadseregét. De nem akarok hazudni! Mindez utólagos hochmecolás, ahogy jiddisül mondják. Mi nagyon is jól éreztük magunkat a Kádár-világban, és Vargával időnként arról beszélgettünk, hogy ha megváltozna a rendszer, hogyan rejtene el engem, a politikailag expo-

nált vörös zsidót a fürdőszobájában, vagy az újszászi ház padlásán-pincéjében.

A nők is sok gondot okoztak nekünk. Én váltig állítottam, hogy nincs jó házasság, de ha van, akkor az enyém az! Ezt mind a négy házasságom idején sokszor hangsúlyoztam. Varga pedig végül elvette Pál Editet, s ezzel kilépett a szüzek táborából. Rövidesen megszületett Kristóf nevű gyerekük. Viszont megélhetési gondjai támadtak. Akkor kezdődött a grillcsirkekorszak. Varga újszászi apósánál csirkefarmot rendezett be. Nyolcszáz csirkével indult a vállalkozás. Akkoriban a csirkéket is felvettük témáink a közé. Hosszan vitattuk a legmegfelelőbb rudak formáját, amelyek nem lehettek körkörösén simára esztergálva, mert akkor az alvó baromfi csúszkál rajta, kifárad, és romlik a tojáshozam. A jó rúd alul egyenes, hogy meg lehessen kapaszkodni benne. Aztán itt volt a baromfikannibalizmus és a frissen kikelt kakasok felismerésének a kérdése. A farm gondozásával megbízott após azonban csalódást okozott, járvány tört ki a nyomorult madarak között, mind a nyolcszáz serdülő tollast le kellett vágni. Álmomban se jöjjön elő az a vérfürdő!

Ki tudja, miért, ezután Varga a lovaknál keresett menedéket. Ápolta őket, versenyeken izgult, zsokékkal haverkodott. Ide nem tudtam, nem is akartam követni. Én már csak arra keltem, ha bajba került, álljak

helyt mellette. Ha valami műtéte volt, ültem az ágya szélén, amikor elvált a feleségétől, én hoztam el a holmiját, amikor a disszertációját védte, én próbáltam féken tartani nagyszámú ellenségét.

1967-ben meghalt Liebermann Lucy. Rákos volt. Kívánságára én lettem az utóda. Szinte azonnal megmozdult alattunk a föld. Varga nem bírta elviselni az én főnökségemet. Én is nehezen. Ő lett a helyettesem, s negyedévenként új meg új drákói szigorúságú terveket dolgozott ki, hogy az osztály munkatársait megfegyelmezze, és munkájukat ellenőrizhetővé tegye. Ezek a tervek mind sorra befuccsoltak. Én értéknek tartottam a laza, családias légkört, amiben éltünk. A munkatársak szabotálták Varga intézkedéseit. Varga légüres térbe került, a helyetteséget sem lehetett tovább játszani. Nagyobb baj volt, hogy beosztottként megutált engem, akit vezetésre alkalmatlannak tartott, valamint az osztály munkáját, és ezt hirdette is. Végül felmondott, elment, de egy nap múlva megkért, hogy visszajöhessen. Én a dolgot úgy „oldottam” meg, hogy – a kollégák felháborodására – Vargát felmentettem minden kötelező betegellátási és tudományos munka alól. Jött, ment, amikor akart. Ám egy pillanatig sem henyélt: ellátta a saját magánpraxisát, és elkészítette a kandidátusi értekezését. A fokozat megszerzésének adminisztratív lebonyolításához persze szüksége

volt a klinika és az én segítségemre. Ebben nem volt fennakadás. Pszichológus- és orvostanhallgatókból megszervezte a saját szemináriumát, s nyilván érdemes volt hozzá járni. Egyszer megpróbálkozott egy regény írásával is. Amit ismertem belőle, tetszett.

Közeledett azonban a rendszerváltás ideje. Engem egyre több politikai támadás ért, a gyermekklinika professzorát egyre inkább idegesítette az én részlegem önállósága a klinika épületében, gyakoriak lettek a huzakodások a telefonszámla, a takarítás és egyéb súlyos kérdések körül. 1990-ben infarktust kaptam. Ötvenhét éves voltam, huszonöt éve vezettem az akkor éppen Orvopszichológiai Oktatási Csoport néven működő tansámlit, tizenöt munkatárssal. Felgyógyulásom után észrevettem, hogy közülük Varga és még egy kolléga nem számított a visszatérésemre, s rosszallásuknak egyrészt feljelentésekkel, másrészt osztályértekezleteken való gyalázkodásokkal adtak kifejezést. Én a halál völgyéből tértem vissza, és mindez valóban hidegen hagyott, lepergett rólam. Mit árthattak nekem a szavak? Sokszor mosolyogva elnéztem őket: tehetetlen dühükben külsőleg is olyanokká lettek, mint a Pinokkióban a macska és a róka. Ámde a kollégák egyre rosszabbul túrték a mindennapos feszültségeket. Végül eljött a pillanat, amikor az egyetem vezetősége elszánta magát arra, hogy megkért, ne pályázzam meg az általam ki-

dolgozott magatartástudományi intézet igazgatói posztját, tekintettel arra, hogy mint közölték: katolikus alapra akarják helyezni az orvoscépzést! Nem volt kedvem így kivárni, hogy mit hoz a holnap. 1992-ben leköszöntem minden funkciómról, amelyet az egyetemen és a pszichológia különböző területein viseltem. Mély fájdalommal és súlyosan megbántva váltam el a klinikától, hiszen ez az öreg épület és az elmúlt harminc év volt a fiatalságom, a szakmai sikereim és a soha nem pótolható ifjúkori barátságaim ideje és helyszíne. Elszerződtem Izraelbe, a Bar Ilan amerikai alapítványi egyetemre visiting profnak. Vargát ekkor láttam utoljára.

Tizennégy év telt el azóta, s bár három és fél külföldön töltött év után visszajöttem, úgy tudunk élni ebben a városban, mintha a két ellentétes földtekén lenne az otthonunk. Izraelben, a Földközi-tenger partján üldögélve sokszor néztem a hullámzó vizet, és néha el-töprengtem azon, hogy mi ölte meg a barátságunkat. Káin dühe lobbant fel benne, de mégsem volt eléggé Káin, hogy megöljön, és én sem voltam eléggé Ábel, hogy az áldozata legyek. Így elég nyomorúságos a történet. Fordítsuk meg.

Én voltam Káin, és azzal öltem meg, hogy mindent valóra váltottam, amiről ő álmodott. Én lettem egyetemi tanár és váltam később ébredő íróvá, de már mégis több mint

harminc könyv van mögöttem. Én éltem Közel- és Távol-Keleten, én ültem le jogamesterek és buddhista guruk lábaihoz. Én tanítottam a bölcsészkaron, a Színművészetin és a Tan Kapuja Főiskolán. Szegény Ábel, ezalatt a nemzeti bankban személyzetiskedett, új feleségének palotát épített Dunakeszin, minél soványabb lett, annál hatalmasabb és drágább autókat vásárolt, híres magyar zsokékkal és idomárokkal cserélt eszméket, sőt a végén a parlamentben is dolgozott valamelyik párt, talán a liberálisok irodájában... Így szebb a történet, csak én vagyok benne öntetszelgőbb és rondább.

Aztán azt is latolgattam, hogy vajon nem a politika ölt-e meg véglegesen bennünket, s tette lehetetlenné, hogy rendezzük közös dolgainkat? Talán a zsidó vezérigazgató és a katolikus pincér fiának az adózó osztályharca? Talán valami tovább növelt régi adósság előző életeink valamelyikéből? Vagy Varga boldogtalanságának, keserőségének, maró iróniájának egyszerűen az volt az oka, hogy zseninek született, de nem volt műfaja.

Ma már nem akarom tudni. Ma már nem is akarok változtatni semmin, ha lehetne, akkor sem. Még mindig megbántott vagyok? Nagyon. Haragszom Vargára? Változatlanul haragszom. Mégis szeretettel írtam róla? Szeretettel. Hát akkor? Eltemetetlen halottak vagyunk egymás életében.

A zseniális üresség

Invokáció a Teremtés kudarcáról, Láng úr szellemében.

Az Úr hangja:

Miért tették tönkre a teremtett világot? A Földet, az éghajlatot, a növényeket, az állatok országát, a kozmosz védőpajzsát és önmagukat?

A Föld szelleme:

Nem szerettek itt élni, Uram!

Az Úr:

Miért nem borultak le az Eszme, az Erő és a Jóság előtt?

Angyalok kara:

Nem szerettek itt élni, Uram!

Az Úr:

Győztél-e hát Tagadás Szelleme?

Lucifer:

Isten hideg szele fúj át a halott világon.
Győztem-e?

Buktam-e? Uram, Te kérded?

Angyalok kara:

Mondtad, hogy „Legyen!” Mondd most a
„Ne legyen”.

Az utolsó kanári:

Egy tojásom maradt.

Deutsch-Für Tamás:

Holnap hozzák az új plakátokat.

Az Úr:

Bevégeztetett.

Minden eltűnik, csak egyetlen tojás lebeg
az űrben.

Láng Tamás barátomról írok. Már az ötvenes éveiben vergődik a megnyugtató halál felé, anyukája felügyelete alatt. Kövér, tohonya tartású, szuszogva-fröcsögve beszélő, torzonborz hajú, kortalan ember. Az inge mindig kilóg a nadrágjából, a zakója gyűrött, morzsás a legutóbbi étkezés nyomán. Csak a tekintetéből villan elő rendkívüli értelmes-

ség, ami arra indítja a körülötte lebzselőket, hogy figyeljenek azokra a zseniális trouvaille-okra, amiket röhögve szétszór a világba. Cucorbajos, nem kap elég levegőt, és még egy fél tankönyvnyi betegsége van. Mióta a tv-ből kirúgták, ő a legmagányosabb ember Pesten. Az utolsó pillanatban ugyan ügyesen rokkanttá százalékoltatta le magát, de azóta kétségbeesetten panaszolja, hogy nincs kinek telefonálnia. Mosómedvéje is meghalt, aki egész nap siránkozva járt-kelt a lakásban, felhánytorgatva szenvedéseit, amiket összességükben Tamás szerint úgy hívnak: Élet.

Az egyetemen irodalmat és művelődés-szervezést tanult, a Madách Színháznak lett a dramaturgja, majd a Pesti Hírlapnál újságíró, később a televízió belső folyóiratát szerkesztette. Vagyis egész életében soha nem dolgozott igazán, viszont nagyszerűen ért ahhoz, hogy bármikor, bárkitől, bármekkora összeget kérjen, amit oda is adnak neki, jólétének biztosítására. Ő tudja, hogyan csinálja.

Apja Láng György zeneszerző, zeneesztéta, író, Kodály barátja volt. Emlékeznek? Leghíresebb műve *A Tamás templom karnagya*. Két fia született. Tamás testvére asztrológus. A család Tamást szélsőséges reakciói, kiszámíthatatlan viselkedése miatt pszichológiai segítséggel, hülyére sikerültnek értékelte, és beadták a zsidó fiúárvaaházba, míg bátyját otthon nevelték. Ez ám a feldolgozhatatlan trauma! Jó szülei így tették tönkre

az egész életét. Így lett Tamásból a soha sehová nem tartozó árvaházi zseni, aki úgy érezte, hogy az egész világ neki tartozik, ha nem is ingyenkegyelemmel, de ingyenmegélhetéssel. Ezekről az árvaházi éveiről, a Wesselényi utcáról, a kóser fasírtról és első szerelméről szól egyetlen regénye: *Ahogy itt lehet*. Árvai Joli, a Független Művészek Stúdiójának vezetője, Tamás legjobb barátja, ringatta, melengette az ifjú szerzőt, fúrta-faragta, bírálta a regényt, amíg kitűnő írássá nem sikeredett. Tamást én is a korán Nyugatra távozott – ahogy a halált a régi Egyiptomban nevezték – Árvai Jolitól örököltem. A tv történetében először, 10 órás műsor készült Izraelről. Én akkor ott éltem, s Héder Barnával együtt – aki Magyarországról utazott ki – a műsor házigazdája voltam. Joli rendezte az adást, Tamás volt a dramaturg.

Érdekes volt látni, hogy dolgoznak az izraeli tévések. Adás előtt egy háromnegyed órával még se hírük, se hamvuk. Fél órával a kezdés előtt autókön befutott a helyszínre – egy vendéglő – a technikai stáb. Fél óra alatt hisztéria, zűrzavar és kiabálás nélkül mindent bevilágítottak, behangosítottak, úgy dolgoztak, mint a gépek. Aztán nyugodtan cigiztek, vihogtak és bámulták a lányokat.

A nagy eseményre megérkezett Nahlik úr is, a magyar tv elnöke. Kezdés előtt másfél perccel – már a helyén ült – magához intett.

– Mondhatom azt, hogy zsidók?

- Mondhatod.
- Nem fognak megsértődni?
- Itt nem.

Eltelt még fél perc. Megint hívott. Már nagyon ideges voltam.

- Mondhatom azt, hogy mohamedánok?
- Azt ne mondd.
- Miért nem?

– Mert itt úgy hangzik, mintha otthon Mózes-hitűt mondanál.

- Hát akkor?
 - Mondd azt, hogy muzulmánok.
- És elkezdődött az adás.

Az ünnepi fogadáson, amit a magyar nagykövet adott, Nahlik úr a távoktatásról áradozott. Láthatóan ez volt a monomániája. S ez jobb is volt, mint amikor politizálni kezdett. Kijelentette, hogy a kubai forradalom szexuális jellegű volt. Azt állította, hogy a nép azért állt Fidel Castróék mozgalma mellé, mert a rengeteg külföldi – főként amerikai – turista lefoglalta magának a jobb örömlányokat. Érdekes csendesség követte a szavait. Figyeltem, hogy amíg dolgoztunk, Tamás mivel töltötte az időt. A műsor egész előkészítése alatt semmit sem csinált. Ideoda sétált, beszélgetett, szavai nyomán majd itt, majd ott harsant fel a röhögés. Mire végeztünk, már mindenki szerette. Különben félelmetes volt, hogy Tamás mindenkit személyesen ismert, aki a művészetben, a tömegkommunikációban és a politikában szá-

mított valamit. Szerették a társaságát, a magyar társadalmi események szellemes és cinikus kommentátorának tartották, vicceit idézték, ötleteit néha felhasználták, de adott esetben senki nem mozdította érte a kisujját sem. Furcsa volt ez a kevert attitűd: Arra használták, hogy legyen valaki, aki a szociális karámon kívül csatangolva, a szabadság illúzióját keltve csahol, görbe tükröt tart a tollasodó és mindig más hatalom előtt farkat riszáló, farkas szívű albárányok elé, akik irigyelték ugyan szellemi szabadságát, de végső soron lenézték, sőt megvetették.

Egyedül Faludy György értékelte igazán a társaságát, ha véletlenül egy kórteremben feküdtek és szórakoztatták egymást, és örök barátja, László Gyuri újságíró, nem beszélve Árvai Joliról és rólam. Igaz, Joli kedvéért férje, Kurucz Pál, a gazdag építész, később karácsonyikoncert-menedzser és filmstúdiót finanszírozó mecénás időnként lökött egyet-egyét mindig süllyedőben lévő egzisztenciális tutaján, hogy továbbússzon, de Joli halála után teljesen magára hagyta. Én is, miután minden konformizálási kísérletem csődöt mondott, és kínos volt látnom egykori világának perifériájára sodródását. Egyszer – Joli nyomására – megpróbáltam mint pszichológus kliensemként kezelni, de a mamától való elszakadás egyetlen eredménye az volt, hogy megtanult autót vezetni, és kocsit vett, hogy időnként összetörhesse. Már régen

eladta. A kezelések ideje alatt – amint a gazemberek mondják: irodalmi munkásságom részeként, talán megengedhető ennyi indiszkréción – kényelmesen elnyújtózott az analitikusdíványon, és ha bármilyen nehezebb kérdés vetődött fel az életével kapcsolatosan, azt mondta:

– Neked kell tudnod, te vagy a pszichológus.

Így hát a lelki gyógyítás kísérlete hamar befejeződött. De hát miből is kellett volna kigyógyítani Tamást? Ennek a szabad, fegyelmezetlen léleknek, aki jóízűen el-elrohogte magát saját depresszióján, inkább a konformizálásáról lehetett volna szó. No de mi haszna lett volna egy szürkítőtanfolyamnak? Tamásra tényleg ráillettek Kosztolányi sorai: „*Nem élt belőle több, és most sem él.*” Egy XVIII. századbéli nagyúrian művelt és kistíluen haszonleső szélhámos a XXI. század modern ipari társadalmában. Alapjában derűs, de mindig kétségbeesett saját helyzetének reménytelenségén. Kedves jelszavaként mondogatta: „*Tehetségemet a legnagyobb készséggel váltom aprópénzre.*” Kinek kellett Láng Tamás tehetsége? Pedig volt neki. Ha hinni lehet annak a verbális tűzijátéknak, amit hallgatói szórakoztatására könnyedén meggyújtott, nem is kevés spiritusz szorult belé.

Tamás viszonya a nőkhöz igencsak sajátosan alakult. Vagyonokat zabáltatott fel igazi szexbomba nőkkel a legdrágább éttermek-

ben – nem is szólva az italokról –, és amikor már-már rászánták magukat, hogy az elhanyagoltan öltöző, meglehetősen gusztustalanul kinéző Tamást az ölükre fogadják, e férfiú meghajolt, besegítette őket egy taxiba, és hazaküldte. Mélyen a tudat alatt a fiúkat szeretne volna? Ennek sem volt reális nyoma az életében. Tartott volna a szexuális kudarcoktól? A Viagra és társai korában? Mindenesetre anyukája, aki nem tűrte a Tamás körül ólálkodó nőstényeket, boldog volt.

Tamás zsidósága ugyancsak sajátos vonásokat mutatott. Teljesen vallástalan, szellemi mindenevő, de mégis ízig-vérig zsidó identitástól áthatott. Egyszer társaságban egy ugyancsak zsidó írónak, aki valamilyen szerencsétlen megjegyzést tett hitsorsosaira, az arcába lötytyintette pezsgőspohár tartalmát. Körülötte jobbadára zsidó fiúk és lányok nyüzsögnek. Gondolkodásmódja annyira zsidósan faramuci – jiddisül *hochmecolásnak* nevezik –, hogy messze kitűnik az átlag polgári mentalitás közül. Nem tetszik tudni, hogy mi a *hochmecolás*?

A bócher (rabbinövendék) így szól a mesteréhez:

– *Évek óta tanulmányozom a szent könyveket. Szeretnék már én is rabbi lenni.*

– *Nem lehet fiam, mert nem tudsz hochmecolni.*

– *Rabbi, tegyünk egy próbát.*

– *Jó. Két zsidó felmászik a kéménybe. Az*

egyik kormos lesz, a másik tiszta marad. Melyikük fog megmosakodni?

– *Hát a kormos.*

– *Dehogy. Ezek egymásra néznek. A kormos látja, hogy ők tiszták maradtak. A tiszta látja, hogy ők kormosak lettek. Ő fog megmosakodni. Nem értesz a hochmecoláshoz.*

– *Rabbi, tegyünk megint egy próbát! – mondja a bócher egy év múlva.*

A rabbi elmeséli ugyanazt a történetet. A bócher már ismeri a dörgést.

– *A tiszta fog megmosakodni.*

– *Dehogy. Ezek belenéznek egy tükörbe. A kormos mosakszik meg.*

– *Rabbi, ezt a hochmecolást nem lehet megtanulni.*

– *Dehogynem. Az én hatéves Slajmi fiam máris jobban hochmecol nálad. Slajmi, gyere ide. Hallgasd meg ezt a történetet.*

– *Na először – mondja Slajmi –: ha ketten másznak fel a kéménybe, miért csak az egyik lenne kormos? Na másodszor: minek mászna fel két zsidó a kéménybe?*

Hát ebben volt Tamás verhetetlen.

Láng úr rendszeresen nagy adag whiskyket töltött magába, majd a WC-ben még egy kis inzulinnal növelte állóképességét. Amennyire csak lehetséges volt, önpusztító életet élt, félt is a megvakulástól és a diabetes egyéb következményeitől. Sokszor elgondolkoztam: lehetséges, hogy ez az életművész nem szeret

élni? Persze hogy lehet egyidejűleg imádni és elpusztítani valamit vagy valakit, az életet, egy nőt, egy családot, vagy akár az Istent az emberben. Ez az igazi ambivalencia. A pszichoanalitikus P. Liebermann Lucy mondotta: „Az a felnőtt ember, aki el bírja viselni saját ambivalenciáit.” Ez a felelőtlen, infantil Tamás, akinek még a körmét is az anyukája metéli le, ő lenne az igazi felnőtt iskolásan szabályozott világunkban? S részvéttel néz ránk, illem- és törvénytudó gyerekekre, akik eladtuk magunkat elképesztő hülyeségekért, például megélhetésért, presztízisért, biztonságért... S mi persze csúfoljuk őt, pszichopátának nevezzük, miközben szorongva tudjuk, hogy el fogunk enyészni, mert beleegyeztünk a sötétségbe, amíg Tamás saját alig pislákoló fénye mellett, magányosan araszol tovább, ismeretlen istenek felé.

Cserbenhagyottak

„Amde a szélviharok
Tovavitték messzire innen...
Eltűnt nyomtalanul
S híre vesztve.”

(Homérosz)

Jó barátok, akiknek egészségét idő előtt lerombolta az idő, és én cserbenhagytam őket. Jó barátok, akik önzésükben nem figyeltek rám eléggé, és én kizártam őket az életemből. Engem távolról és csendesen szeretők, akikről elfeledkeztem. Ők, akik ártatlan dinoszauruszokként „kihaltak” az életemből, noha még itt vannak a földön. Legyen egy rész a Napidőben, ami róluk, értük szól.

Dr. Bellák Ervin, Bellák Öcsi. Szemészorvos alezredes, a Központi Katonai Kórház tudományos parancsnok-helyettese. Óriási, magas és kövér természetéről egy kíváncsi gyerek arca nézett le az emberre. Óriáscsecsemő. Tatabányán volt szemész főorvos, s innét került fel a fővárosba, a Visegrádi utcai SZTK-ba. Itt ismerkedtünk meg, mert ebben a rendelőintézetben dolgozott fogászati röntgenasszisztensként anyám és még szá-

mos jó barátom. Akkoriban Bellák doktor-nak sűrűn voltak magas vérnyomásos rohamai. Váltig állította, hogy nem bírja a civil élet hercehurcáit. Az volt az álma, hogy hivatasos katonaorvosként bekerülhessen a hadseregbe, méghozzá Túri Károly, a sereg főszemészének osztályára. Meggyőződése volt, hogy számára a katonaelet a legmegnyugtatóbb, legbékésebb feltételeket biztosítja, hiszen annyira rendezettek és egyértelműek az emberi viszonyok, az alá- és a fölrendeltség. Hiába barmoltuk, kitartott elképzelése mellett, s amikor teljesült a vágya, kiderült, hogy jól ítélte meg e helyzetet: attól kezdve jó ideig nem volt problémája a vérnyomásával.

Ámde volt egy katartikus pillanata. Túri egyik műtéti napja a kedd volt. Reggel mindig úszott egy nagyot, s aztán délutánig elő sem jött a műtőből. Bellák Öcsi hétfőn belépett, és boldogan jelentkezett a nyers modorrú Túrínál.

– Rendben van – mondta a főnök. – Üdvözöllek. Hallom, sokat operáltál még Tatabányán. Holnap délelőtt asszisztálni fogsz nekem.

És Bellák asszisztált. Amikor kijöttek a műtőből, egy idő után jelentették Túrínak, hogy Bellák doktornak sírógörccse van. Oda-sietett:

– Mi van veled?

Bellák összeszedte magát.

– Főnök – mondta el-elcsukló hangon –,

én nem tudtam, hogy így is lehet operálni, ahogy te csinálod. Kérlek, osszál be az ambulanciára. Én soha többé nem veszek szikét a kezembe!

S ettől kezdve Bellák vezette a szemészeti ambulanciát, tudományos munkákkal foglalkozott, s idővel a kórház tudományos parancsnok-helyettese lett. És a vérnyomása rendben volt. Idővel cukorbetegsége lett, de tabletták segítségével elvult vele. Kivételes esetként talán a házassága is jól sikerült, szintén szemészorvos felesége és fia töltötték ki a magánéletét. Orvosi diplomája mellé megszerezte a pszichológusit is, több kutatási témában dolgoztunk együtt. Kedves, minden apróságnak örülni tudó ember volt, lelkes, mint egy gyerek. Egyszer késő este boldogan felhívott:

– Te, vegyél színes tévét. Olyan jó...

Igazi segítőkészség áradt belőle, soha nem lehetett egy szemöldök ráncolását látni, ha zavarta az ember, azonnal ugrott, szaladt. Szerettem, ha ő kezelte a szememet, mert volt benne valami mosolyos flegma, ami azt üzent: „Jó, jó. Nem kell izgulni. Nincs nagy baj. Különbön hogy vagy?”

Majdnem elszédültem, amikor megtudtam, hogy letartóztatták! A katonai börtönben majdnem meghalt, mert nem kapta meg a gyógyszereit. Hónapokig bent tartották, aztán rendelkezési állományba helyezték, és évekig folyt ellene a büntetőeljárás. Miről

volt szó? Arról, hogy időnként a Honvédelmi Minisztérium elküldött hozzá éppen Magyarországon tartózkodó szovjet főtiszteket, tábornokokat vizsgálatra, szemészeti ellátásra. A vizsgálatokat nem számlázta le nekik, sőt SZTK-vényre írt recepteket a számukra, amelyeket egy ismerős optikusnál váltottak ki, holott az orosz marsalloknak nem volt magyar biztosításuk. (Mellesleg a legtöbb szemésznek köztudottan volt optikusa, akiben bízott, s a betegeket hozzá irányította.) Nem akartam hinni a fülemnek. Elképzeltem Bellák sorsát a katonaságnál, ha kirugdossa a magas minisztérium által küldött szovjet tábornokokat... Utólag ma már úgy látom, hogy Bellák perével kezdődött a rendszerváltás, természetesen magyar módra, egy nem túl nagy pozícióban lévő, de mégsem senkiházi személy bűnbakká nyilvánításával.

Bellák meglepően jól tűrte a megpróbáltatás éveit. Az én számomra ez a szilárd tartás riasztó volt. Bellák Öcsit nem tartottam ilyen kemény embernek. Féltem, hogy mi lesz vele, ha egy napon elmúlik életéből ez a szorongattatás.

Ez a nap is eljött. A katonai ügyészség végül minden vádat elejtett, Bellák Ervin újra helyettes parancsnok lett a Központi Katonai Kórházban.

Már majdnem elérkezett hozzá a boldogság, amikor egy agyvérzés megelőzte. Akkor csak

az egyik keze bénult meg. S amikor ez is javulni kezdett, lecsapott rá a második agyvérzés. Minden végtagja megbénult, és így maradt a mai napig. Csak feküdni tud, még arra sem képes, hogy az ágya fölé szerkesztett állványon lapozza az odatett könyvet. Etetni kell, semmilyen önkiszolgálásra nem képes, csak a szeme jár szüntelenül körbe-körbe, mert elméjének élessége változatlanul megmaradt.

„*Boldog az, akinek bűne megbocsáttatott, vétke elfedeztetett.*” – mondja Dávid zsoltára. Az én bűnömre nincs bocsánat. Nem tudtam elviselni az élete virágjában összerombolt barátom látványát. Szégyelltem megmutatni magam, hogy járni és fogni tudok. Teljes megbénulása óta egyszer sem látogattam meg. Feleségével, fiával beszéltem időnként. Finom lelkű emberek, megérezték, hogy mi zajlik bennem, soha nem hívtak. Néha azzal vigasztaltam magam, hogy már biztosan nincs is a földön. Ma is él. Biztos vagyok benne, hogy bármilyen jóságos az Isten, ha létezik, halálom után Bellák Ervin egykori barátom keserves sorsát tőlem is számon kéri majd. Én gyáva voltam egészségesen megjelenni végleg megnyomorodott barátom ágya mellett. Bulgakov szerint Jézus a gyávaságot tartotta a legnagyobb bűnnek. Attól tartok, igaza van.

Dr. Láng György. Alacsony, vállas, tömzsi ember. Valószínűleg nagyon izmos. Ritkuló,

korán őszülő haj, széles homlok alatt kis szúrós szemek. Jogászdoktor, rendőr alezredes, a Rendőrtiszti Főiskola parancsnokhelyettese, tanszékvezető.

Az orvosi egyetemen voltam docens, amikor meghívtak, hogy félállásban szervezzem meg a Rendőrtiszti Főiskola pszichológiai tanszékét. Ott ismerkedtünk meg.

Tizenvalahány évvel volt idősebb nálam. Egyszer a Váci utcában mentünk kávézni, amikor felfigyelt rá, hogy néhány bőrfejű molesztálja a nőket.

– Szolgálatba helyezem magam – mondta.

Csak a főiskolán hordott egyenruhát, különben mindig civilben járt. Vállánál fogva hátulról elkapta az egyik fiút, és maga felé fordította:

– Viselkedjék rendesen!

– Nem csináltam semmit – hebegte a fiú.

– Rávert a nők seggére!

– Elnézést – mondta a fiú, és társaival együtt eltűnt.

Az nem derült ki, hogy rendőrrel beszélt. Engem ámulattal töltött el a modornak, a fellépésnek ilyen hatásossága. Kiröhögthették, szájon vághatták volna. De volt valami a hangjában, amire én is felkaptam a fejem.

Nagyon szeretett sakkozni. Kezdetben a sakkozás részévé vált a barátságunknak. Feljártam hozzájuk. Szép lakásuk volt a Belvárosban. Felesége komoly, talán komolykodó, kellemesen meleg hangulatot teremtő asz-

szony volt. Gyerek nélkül éltek. Gyuri kedvenc történetei közé tartozott, hogy fiatalon, a belügyi sportszervezet szervezésében módja volt játszani Bronstein orosz nagymesterrel.

– Magam is meglepődtem, hogy milyen jó állásom alakult ki. Húztam egy döntő lépést, és néztem Bronsteint. Elkezdett vörösödni, vörösödni... Kimentem, hogy a győzelem küszöbén elszívjak egy cigarettát. Nagy dobbanásokkal vert a szívem. Bronstein akkor a világ egyik legnagyobb sakkozója volt. Kívülről be-benéztem. Az orosz mozdulatlanul ült, és két öklével megtámasztva a fejét gondolkozott. Nagy sokára azután lépett. Visszasiettem a játéktérbe, leültem a táblához. Aztán elkezdtem vörösödni, vörösödni... és feladtam a partit – mesélte.

Láng Gyurit – szécsényi zsidó fiút – tinédzseréinek végén deportálták. A húszas éveinek elején járt, amikor felszabadították az amerikaiak. Münchenben telepedett le, és beiratkozott az orvosi egyetemre. Nem volt kedve hazamenni, tudta, hogy egyetlen családtagja sem maradt életben. Aztán megismerkedett a feleségével, aki ugyancsak túlélő deportált lány volt. Sohasem árulta el, hogy végül is miért jöttek haza és miért nem mentek vissza Münchenbe. Maradt a szokásos út. Belépett a rendőrséghez, nyilván némi bosszúvágygal is a szívében. Elvégezte a jogi

egyetemet, de azt hiszem, mindvégig nagyon rossz sorsfordulatnak tartotta, hogy nem lett belőle német orvos. S látva hallgatását, erről én sem kérdeztem sohasem.

Számomra viszont az volt megdöbbenő fordulat, amikor bejelentette, hogy elválik a feleségétől. Időközben megszerettem ezt a csendes, igen disztingvált asszonyt. És szerintem színvonalasan, harmonikusan éltek. Igen ám, de megérkezett a csodálkozó szemű pipi. Sovány, fekete, macskaszzerű fiatal lány, akiben nyilván rengeteg szexuális ígéret volt, talán még gyerek is. Lehet, hogy Gyuri feleségének nem lehetett gyereke. Erről sem beszélt sohasem. Én pedig hatökör voltam. Egyetlen mentségem, hogy Gyurit igazi barátomnak tartottam. Szóval elmondtam neki, hogy én ismerem ezt a lányt, különböző klinikákon tisztviselősködött, és... hát és. Szóval azt hittem, hogy ez számára csak futó kaland, holott talán egy késői szerelem volt. S amikor Gyuri elvette, egy időre kicsit lazult, komorult a kapcsolatunk, de azért barátság maradt.

Aztán jött egy közös utazásunk. Jénába mentünk a pszichológiai vilá kongresszusra, én mint előadó, ő mint érdeklődő főiskolai tanár. Ott különböző utakat szerveztek mindenfelé. Befizettünk egy autóbusz-kirándulásra Weimarba, egy buchenwaldi kitérővel. A buszon főleg japánok és amerikaiak utaztak, négy nagy hollandus mackó és mi ket-

ten. A hollandusok Weimarban maradtak, mondván, hogy ők ennek a buchenwaldi meghívásnak 1943-ban már eleget tettek.

Amikor a busz a főútról egy mellékútra kanyarodott, észrevettem, hogy a barátom arca elszürkült. Egy kopott aktatáskát szorított a hóna alá, nehezen szedte a levegőt.

– Mi van veled?

– Ez a vér útja – susogta.

– Micsoda?

– Itt hajtottak végig minket az apámmal. Aki kilépett, elesett, lelőtték. A heftlingek vér útjának nevezték.

– Megörültél? Te már voltál itt? Miért jöttél ide?

– Még egyszer végig akartam menni ugyanazon az úton.

A busz megállt a láger bejárata előtt. Mindenfelé kis butikok árulták a műereklyéket, büfék a szendvicseket és az italokat, s az információs iroda házacskája előtt harsogott a hangszóró: „*Ide legalább húsz országból érkeztek a foglyok. Képzeld el, hogy a német szervezőknek milyen hatalmas teljesítményére volt szükség, hogy ebben a zűrzavarban rendet teremtsen.*”

Bementünk. Egy falra magasságmérő centiméter volt erősítve. Ide kellett háttal állni a foglyoknak méredzkedni, s egy észrevehetetlen kis lukon át, hátulról tarkón lőtték őket. Eljutottunk a krematóriumokhoz. Csattogtak a fényképezőgépek. Az amerikaiak kíván-

csian kérdezgették a műszaki adatokat, a kapacitást, a halottak ki- és beszállításának technikai problémáit. A japánok hallgatagon bámultak, nem lehetett tudni, hogy mi jár a fejükben.

Akkor előlépett dr. Láng György magyar rendőr főtitest, kivett az aktatáskájából egy megviselt csokor vörös rózsát, és betette az egyik krematóriumba.

– Az apámnak hoztam! – mondta, és fuldokló sírással eldőlt a földön.

Pillanatok sem teltek el, már csak ketten voltunk a krematóriumok előtt. Vártam, amíg Gyuri könnyei elapadnak. Végül feltápszkodott.

– Menjünk innen a francba! – mondta.

A buszon némán ültük végig az utat egymás mellett. A szállodában éjjel nem tudtam aludni, kimentem cigizni a folyosóra. Láttam, hogy Gyuri ajtaja alól világosság szivárog ki. Benyitottam. Felöltözve ült az asztalnál, füstfelhő gomolygott körülötte, előtte egy fél üveg konyak. Intett, hogy hagyjam magára.

Történetünk ezentúl már csak a hivatalos kapcsolatokra szorítkozott. Azután én elhagytam a főiskolát, ő nyugdíjba ment. Úgy hallottam, hogy egy darabig még dolgozott az Interpolnak, aztán már alig jött róla hír. Én meg nem emeltem fel a telefonkagylót. A megbénult Ervin életéből én zártam ki magamat, Gyurinak meg nem tudtam meg-

bocsátani, hogy kirekesztett a kétségbeeséséből. Tudtam, a deportálási élményeket nem lehet feldolgozni. Ha feljönnek, mindig teljes valóságukban rontanak rá az emlékezőre.

Egyszer mondta valaki, hogy Gyuri már régen depressziós, mindenki idegesíti, egész nap a Mephisto gépével sakkozik, vagy a kutyájával beszélget.

Már megírtam ezeket a sorokat, amikor valaki felhívott, és közölte, hogy meghalt. Számomra nem halt meg. Megszakadt barátságunkat becsúsztattam elintézetlen számláim közé. Én is öreg vagyok már. Talán eljön egy új virradat.

Tartalomjegyzék

Bevezető	5
A Napidő felé: egy félős macika	11
Arcok alkonyati fényben	21
Zseni félárnyékban (<i>Szabó István</i>)	28
Buddharakkita Teyra és doktor Puranik	37
Zalai István balladája	48
A titkos beavatott (<i>Feuer Mária</i>)	51
Kisfiú nagy cipőben (<i>Orbán Viktor</i>)	61
A szent kókler (<i>Müller Péter</i>)	70
Az aranyember (<i>Erdős Ákos</i>)	78
Észrevétlenül a világhír felé (<i>Groó Diana</i>)	86
Muzsikuszportré (<i>Kozma András</i>)	92
A mosolygó tigris csendessége (<i>Hunyady György</i>)	100
Már nem öröm... (<i>Gyarmati Andrea</i>)	108
Isten komédiása (<i>Donáth László</i>)	116
A király barátja (<i>Horn Gyula</i>)	125
A soproni boszorkány (<i>Acél Ilona</i>)	141

Aere perennius... (<i>Varga Zoltán</i>)	152
A zseniális üresség (<i>Láng Tamás</i>)	169
Cserbenhagyottak (<i>dr. Bellák Ervin</i> <i>és dr. Láng György</i>)	179